

Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

**Збірник наукових праць
№3 (190)**

Київ 2017

**Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць
Вип. 3 (190). – К., 2017. – 87 с.**

Рекомендовано Вченою радою ДНДІІМЕ
Протокол № 1 від 20.01.2017 року

Збірник статей присвячено науковим здобуткам молодих науковців – аспірантів та здобувачів наукових ступенів кандидата та доктора економічних наук. Він охоплює широкий спектр проблем із таких напрямів:

- макроекономічні аспекти сучасної економіки;
- інноваційно–інвестиційна політика;
- економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності;
- розвиток регіональної економіки;
- соціально–трудова проблеми.

Розраховано на науковців і спеціалістів, які займаються питаннями управління економікою та вивчають теорію та практику формування ринкових відносин в Україні.

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 06.11.2014 №1279 даний збірник віднесено до наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (перелік №1, розділ «Економічні науки»).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ПРИМОСТКА О.О., доктор економічних наук, професор (головний науковий редактор)
ПАСІЧНИК Ю.В. доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
ХОДЖАЯН А.О доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
АЛЕКСЄЄВ І.В., доктор економічних наук, професор
БУРЯЧЕНКО А.Є., доктор економічних наук, доцент
ВАРНАЛІЙ З.С., доктор економічних наук, професор
ГУЖВА І.Ю., кандидат економічних наук
ДЕМЬОХІН В.А., кандидат технічних наук
ДУБРОВІНА О.А., кандидат економічних наук
ЗАХАРІН С.В., доктор економічних наук, с.н.с.
КИЗИМ М.О., доктор економічних наук, професор, член–кор НАНУ
КУЛЬПІНСЬКИЙ С.В., доктор економічних наук, професор
КОРНЄЄВ В.В., доктор економічних наук, професор
КРАСКЕВИЧ В.Є., доктор технічних наук, професор
ЛОПУШНЯК Г.С., доктор економічних наук, професор
СІГАЙОВ А.О., доктор економічних наук, професор
ТЕРЕЩЕНКО Г.М., кандидат економічних наук, с.н.с. (АФУ)
ШОСТАК Л.Б., доктор економічних наук, професор
ЩУКІН Б.М., кандидат економічних наук, с.н.с. (відповідальний секретар)

МІЖНАРОДНА РЕДАКЦІЙНА РАДА

АГНЕСКА ДЗЮБІНСЬКА, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту підприємства
АДАМ САМБОРСЬКІ, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце Польща, кафедра менеджменту підприємства
АНАТОЛІЙ ЗІНОВІЙОВИЧ КОРОБКІН, доцент, к.е.н, завідувач кафедри економічних і правових дисциплін, ЗО «Білоруський торгово–економічний університет споживчої кооперації», Білорусь, Гомель
ВІРГІНІЯ ЮРЕНІЄНЕ, професор, доктор наук, завідувач кафедри філософії та культурології, Каунаський факультет, Вільнюський університет, Литва
ГОРБОВИЙ АРТУР ЮЛІАНОВИЧ, професор, доктор технічних наук, Словацька Академія аграрних наук, член відділення економіки та менеджменту, (Словацька республіка)
ДІАНА СПУЛБЕР, доктор філософії, Університет Генуї, асистент професора кафедри філософії суспільств, м. Генуя (Італія)
ІВАН ТЕНЕВ ДМИТРОВ, професор, доктор економічних наук, Університет «Проф. Д–р Асен Златаров», завідувач кафедри економіки і управління, м. Бургас (Болгарія)
МІТАР ЛУТОВАЦ, професор, доктор технічних наук, Університет Уніон ім. Миколи Тесла, факультет індустріального управління, завідувач кафедри технологій, м. Белград (Сербія)
ЮРАЙ СІПКО, професор, доктор економічних наук, Словацька Академія наук, директор інституту економічних досліджень, м. Братислава (Словацька республіка)
СОФІЯ ВИШКОВСЬКА, професор, доктор наук, зав. кафедри організації і управління (факультет управління) Техно–логічно–природничий університет ім. Яна і Єнджея Снядецьких у Бидгощі, Бидгощ, Польща
СТЕФАН ДІРКА, доктор економічних наук, професор, Вища економічна школа, м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту і маркетингу. Міжнародний акредитор Міністерства науки і освіти Республіки Казахстан
ТОМАШ БЕРНАТ, професор, доктор наук, завідувач кафедри мікроекономіки, факультет економіки і менеджменту, Щецинський університет, Польща

Формування ринкових відносин в Україні, 2017. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ 22545–12443ПР від 20.02.2017 року

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 336.74

*В.В. КРАСНОШАПКА,
доцент кафедри економіки і підприємництва, КПІ ім. Ігоря Сікорського
О.О. КОЖЕМЯЧЕНКО,
старший викладач кафедри економіки і підприємництва, КПІ ім. Ігоря Сікорського*

Ринок золота: тенденції та перспективи

У статті розглянуто як історичний аспект розвитку ринку золота, так і теперішні тенденції та аспекти його функціонування, подальші перспективи його розвитку.

Ключові слова: *золото, запаси золота, ринок золота, видобуток золота, споживання золота, ціна золота.*

*В.В. КРАСНОШАПКА,
доцент кафедри економіки і підприємництва, КПІ ім. Ігоря Сікорського
О.А. КОЖЕМЯЧЕНКО,
старший преподаватель кафедры экономики и предпринимательства, КПИ им. Игоря Сикорского*

Рынок золота: тенденции и перспективы

В статье рассматривается как исторический аспект развития рынка золота, так и настоящие тенденции и аспекты функционирования, дальнейшие перспективы его развития.

Ключевые слова: *золото, запасы золота, рынок золота, добыча золота, потребление золота, цена золота*

*V. KRASNOSHAPKA,
Igor Sikorski Kyiv polytechnic institute
Associate professor Department of economics and entrepreneurship
O. KOZHEMIACHENKO,
senior professor Igor Sikorski Kyiv polytechnic institute Department of economics and entrepreneurship*

Gold market: trends and prospects

The article reviews: this article presents a historical and current trends and aspects of the gold market.

Keywords: *gold, gold reserves, gold market, gold mining, gold consumption, price of gold*

Постановка проблеми. Коли гроші, цінні папери та інші віртуальні цінності починають втрачати свою вартість і вже не є надійними активами, підвищується попит на золото. Впродовж століть зо-

лото відіграло значну роль у економічному житті суспільства, на деяких етапах виконуючи роль грошей, потім з появою паперових грошей виконувало роль стандарту, а на сьогодні відіграє роль

інвестиційного інструменту та основного золото-валютного резерву для багатьох країн. З іншого боку золото все більше використовується у різних галузях промисловості при виготовленні високотехнологічних пристроїв та техніки. Тому актуальним є розкриття сучасних тенденцій на ринку золота та прогнозування перспектив його розвитку.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідження ринку золота в наукових працях є похідною від дослідження розподілу доходу на накопичення і споживання. Елементи вчення про накопичення багатств і формування капіталу зустрічаються ще у Арістотеля. Процес накопичення стає предметом аналізу меркантилістів, фізіократів, представників англійської політекономії. Найбільш системно і послідовно процес накопичення і формування капіталу був проаналізований К. Марксом. В широкому розумінні капітал – це все, що може приносити дохід. Тому важливим аспектом досліджень вчених-економістів стає не тільки процес його формування і накопичення, а й збереження. Тому ринок золота як предмет дослідження є цікавим при дослідженні і аналізі так званих провалів ринку, які супроводжуються зокрема інфляцією і девальвацією національної валюти, зниженням вартості нерухомості, цінних паперів, руйнації традиційних механізмів накопичення. Дослідженню цих процесів присвячені роботи науковців – прихильників теорії державного регулювання, як то Дж. Кейнс, О.У. Філіпс та ін. Протягом тривалого часу золото лишається одним із засобів накопичення. Інформація про стан ринку золота і прогнозування цього стану на майбутнє має велике практичне значення. Тому останнім часом дослідження тенденцій поведінки цього ринку перейшло із теоретичної в практичну площину. Дослідженням цього ринку займаються фахівці в сфері інвестування. Серед праць сучасних вітчизняних науковців можна відмітити праці Ю.Блащук, В. Дудченка, О. Дудніков, А.Мороз, М. Савлук.

Метою статті є дослідження історичних і сучасних тенденцій розвитку ринку золота та прогнозування перспектив його розвитку. Для досягнення цієї мети необхідно дослідити особливості функціонування ринку золота, охарактеризувати і спрогнозувати основні тенденції його розвитку.

Виклад основного матеріалу. У ситуації, коли цінні папери, опціони, свопи та інші віртуальні фінансові інструменти не видаються надійними ак-

тивами, погляди інвесторів звертаються до золота. За останні сорок років золото закріпилося на світових фінансових ринках як засіб хеджування інвестиційного портфеля, як кредитний інструмент, але найважливіша сучасна функція золота – це здатність зберігати вартість, в першу чергу у формі у формі золотих резервів. Так, центральні банки та офіційні міжнародні інституції використовують золоті резерви понад 100 років. Пік їх використання припадає на 1960–ті роки, коли офіційні золоті резерви становили більше 38000 тонн [2, 3].

Особливістю ринку золота є те, що по-перше, золото використовується фактично всіма державами у якості страхового і резервного фонду. На сьогодні державні запаси золота, що зосереджені в Центральних банках та резервах МВФ, складають понад 31500 тонн (табл.1). Значна частина цих запасів може бути виставлена на продаж. По-друге, ще більші об'єми золота зберігаються у населення (ювелірні прикраси, монети, інвестиційні злитки та інше). Частина цього золота – наприклад, у вигляді лому надходить на ринок. По-третє, значна частка пропозиції золота припадає на його видобування, але об'єми видобутку мають значну інерційність, відповідно пропозиція видобутого золота з року в рік має різну величину (табл. 2). Також необхідно зазначити, що золотовидобувна промисловість має незначні можливості впливу на ціну товару чисто економічними методами – змінюючи об'єм пропозиції при змінах цін. Для неї залишається лише два шляхи. Перший – впливати на політику міжнародних банків з метою зниження і упорядкування останніми об'ємів регулярних продажів золота. Другий – пристосовуватися до великих коливань цін, тобто знижувати питомі витрати у періоди падіння цін, щоб і цих умовах забезпечити рентабельність виробництва.

За даним World gold council, вже на кінець 2012 року світові запаси видобутого золота склали близько 150,4 тис. тонн. Ці запаси розподілялись таким чином [2, 3]:

- державні центробанки та міжнародні фінансові організації – близько 30 тис. тонн;
- ювелірні вироби – 79 тис. тонн;
- продукція електронної промисловості та стоматологія – 17 тис. тонн;
- інвестиційні накопичення – 24 тис. тонн.

На кінець 2013 року світові запаси видобутого золота, враховуючи об'єми щорічного видобутку металу, ще збільшились і склали майже 180 тис. тонн.

Таблиця 1. Запаси золота у держрезервах країн світу, тонн (березень 2016 р.)

№	Країна	Золотий запас
1	США	8133,5
2	Німеччина	3381,0
3	Італія	2451,8
4	Франція	2435,7
5	Китай	1797,5
6	Росія	1460,4
7	Швейцарія	1040,0
8	Японія	765,2
9	Нідерланди	612,5
10	Індія	557,7
11	Туреччина	479,3
12	Тайвань	422,7
13	Португалія	382,5
14	Саудівська Аравія	322,9
15	Велика Британія	310,3
16	Ліван	286,8
17	Іспанія	281,6
18	Австрія	280,0
19	Венесуела	272,9
20	Казахстан	228,3
21	Бельгія	227,5
	Інші країни	1996,4
	Всього	28126,4
	Резерви МВФ	2814,0
	Європейський центральний банк	504,8
	Банк міжнародних розрахунків	108,0
	Загальна кількість золотих резервів	31553,2

На сьогодні ринок золота є доволі специфічним, оскільки він одночасно і сировинний, і фінансовий. Найбільший попит на золото формується за рахунок ювелірної галузі: у 2015 році було придбано 2398 тонн золота, що склало 57 % всього світового ринку золота [2, 5].

Географічна структура видобутку золота за останні тридцять років радикально змінилась. Так, у 1980 р. сумарне виробництво золота в промислово розвинених країнах складало 994 тонни, натомість частка Південно-африканської республіки (ПАР) становила понад 70% (675 тонн). На початок 90-х років минулого століття сталися суттєві зміни, а саме: виробництво золота в ПАР знизилось до 605 тонн (35% загального видобутку), а в інших країнах видобуток золота зріс на 83% у порівнянні з 1980 р. – до 1755 тонн. Така зміна відбулася внаслідок появи нових потужних виробників золота у південно-західній частині басейну Тихого океану – Філіпіни, Папуа-Нова Гвінея та Індонезія, також швидко-

ми темпами зростав видобуток золота у Латинській Америці.

З 2007 року найбільшим виробником золота у світі є Китай. У 2015 році обсяги видобудку золота у цій країні досягли 490 тонн. На другому місці розташувалась Австралія – 300 тонн у 2015 р. Третє місце зайняла Російська Федерація – 242 тонни.

Основні країни-споживачі золота чітко поділяються на дві групи. Перша група технологічно розвинуті країни. Вони достатньо широко використовують золото у різних галузях промислового виробництва, а також для виробництва ювелірних виробів. Серед країн, що займають провідні позиції з використання золота у технологічних цілях – Японія, США та ФРН. Саме у цих країнах золото виступає як індикатор розвитку високих технологій в електронній, електротехнічній, космічній та інших галузях інноваційного спрямування.

Друга група це країни у яких основна частина золота, а інколи і вся його маса споживається лише на потреби ювелірної промисловості. Серед

Таблиця 2. Виробництво золота в світі

Країни виробники золота	Видобуток золота, тонн	Видобуток золота, тонн	Зміна видобутку	Зміна видобутку
	2000 рік	2011 рік	тонн	%
ПАР	428	198	-230	-53,7
США	355	233	-122	-34,4
Канада	155	108	-47	-30,3
Австралія	296	256	-37	-12,5
Індонезія	140	115	-25	-17,9
Узбекистан	88	71	-17	-19,3
Папуа Нова Гвінея	76	67	-9	-11,8
Гана	74	91	17	23,0
Перу	133	178	45	33,8
Мексика	25	85	60	240,0
Росія	143	214	71	49,7
Китай	172	369	197	114,5

цих країн: у Європі – Італія, Португалія; У Південно-Західній Азії – Китай, Індія, Індонезія та Малайзія; на Близькому Сході – Арабські емірати, Ізраїль, Кувейт та Єгипет.

За останнє десятиліття золото продовжувало виконувати ощадно-інвестиційну функції, особливо в періоди фінансових криз (2008 та 2012 рр.). Натомість все більше цього металу йде на потреби промисловості, зокрема світове споживання золота ювелірною промисловістю складає більше 2 тис. тонн на рік. На ювелірні вироби йде 60% всього обсягу продажу золота, з них більше 70% від рівня світового споживання припадає на країни Азії та Середнього Сходу.

В той же час є знижується попит на золото з боку зубопротезування, так обсяг 2015 року до 2005 року знизився більше ніж у 3 рази. Технічні галузі промисловості демонструють стійкий тренд до збільшення споживання золота (табл. 3) [1, 2].

При аналізі динаміки цін на золото за останні 20 років маємо таку картину: 80–90-ті роки ми-

нулого століття характеризувалися зниженням цін на золото;

зростання ціни на золото почалося після терористичних актів 11 вересня 2001 року, і зростаючий тренд продовжувався ціле десятиліття. Починаючи з 2012 року відбувся розворот, і ціни почали знижуватися. На сьогодні тенденція ведмежого тренду продовжується зростання незважаючи на погіршення геополітичної ситуації на Близькому Сході та агресивною політикою Росії щодо України та інших сусідніх країн [4, 6]. З піку в 2011 році (1900 дол. США за унцію) ціна на золото вже знизилась на третину, але пр. и цьому її ріст за вісім останніх років відповідає середньо річному темпу в 8%, що значно вище темпу інфляції.

Висновки

В ході проведеного дослідження встановлено, що на сьогодні роль золота як монетарного активу зводиться до збереження вартості та хеджування ризиків. Золото залишається важливим еле-

Таблиця 3. Загальна структура споживання золота в світі у 1970–2015 рр., тонн*

	1970	1975	1980	1984	1994	1996	2005	2012	2015
Видобуток	1252,7	910,2	895,7	1058,5	2209	2284	2450	2613	3211,4
Ювелірні вироби	1066	516	127	819	2604	2807	2709	1908	2398
Зубопротезування	58	63	64	51	52	55	62	40	19
Монети	91	272	201	174	75	60	37	315	284
Електроніка	80	66	89	122	192	207	273	303	264
Інше споживання (вкл.зливки та ETF)	62	57	66	53	200	348	646	1306	650
Сумарне споживання	1357	974	547	1219	3123	3477	3727	3872	3615
Середня за рік ціна золота дол.США за 1г.	1,0	4,2	19,7	13,0	11,9	12,5	14,2	54,1	37,3

* с 1970 по 1984 рр. без СРСР та Китаю

ментом резервів держави та міжнародних інституцій. Однак слід зазначити, що існує тенденція до зменшення золотих активів у країнах з розвинутою ринковою економікою, а країни з економікою, що розвиваються, навпаки, збільшують обсяг своїх золотих запасів. В той же час приймаючи до уваги, що існує певна кореляційна залежність між ціною на золото та курсом долара США, а останній має виражену тенденцію до зростання, тому існує велика ймовірність продовження ведмежого тренду на ринку золота у найближчій перспективі.

Список використаних джерел

1. Annual gold prices since 1990// World gold council. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.research.gold.org/prices/annual/>

2. Identifiable gold demand// World gold council. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.research.gold.org/supply-demand/>

3. Official reserves 1948–2008// World gold council. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.gold.org/deliver.php?file=/value/stats/statistics/xls/Gold_reserves_main_holders_1948_2008.xls

4. Елена Дудникова. Обзор мирового рынка золота. Анализ цен и прогнозы развития до 2012 года. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://forinsurer.com/publis/10/02/19/4042>

5. Stock Markets Group – независимый аналитический проект. [Електронний ресурс] / Режим доступу:

6. Forex: металлы и CFD.. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.forexpf.ru>

УДК 336.71

О.В. ЛИСЕНОК,

д. е. н., доцент, керівник проектної групи освітньої програми спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування», Фінансово–правовий коледж

О.С. БАДЗИМ,

к. е. н., доцент кафедри банківської справи

Київський національний торговельно–економічний університет

Удосконалення процесу управління ризиками в банку

У статті досліджуються цілі, задачі, принципи та функції управління банківськими ризиками, здійснюється аналіз етапів управління ризиками в банку. За результатами дослідження подається висновок, що процес управління банківськими ризиками – це комплекс заходів, спрямований на визначення мети та стратегії управління банківськими ризиками, а також виявлення, оцінювання, порівняння отриманих результатів із встановленими банком лімітами, обмеженнями і контроль за дотриманням визначених банком принципів, стандартів, процедур та положень щодо здійснення такого процесу.

Ключові слова: банк, банківський ризик, цілі, задачі, принципи, функції, етапи управління.

А.В. ЛЫСЕНОК,

д. э. н., доцент, руководитель проектной группы образовательной программы специальности «Финансы, банковское дело и страхование», Финансово–правовой колледж

А.С. БАДЗЫМ,

к. э. н., доцент кафедры банковского дела

Киевский национальный торгово–экономический университет

Усовершенствование процесса управления рисками в банке

В статье исследуются цели, задачи, принципы и функции управления банковскими рисками, осуществляется анализ этапов управления рисками в банке. По результатам исследования подается вывод, что процесс управления банковскими рисками – это комплекс мероприятий, направленный на определение цели и стратегии управления банковскими рисками, а также выявление, оценку, сравнение полученных результатов с установленными банком лимитами, ограничениями и контроль за соблюдением определенных банком принципов, стандартов, процедур и положений по осуществлению такого процесса.

Ключевые слова: банк, банковский риск, цели, задачи, принципы, функции, этапы управления.

O. LYSENOK,

d. e. s., associate professor

The head of the project group education program

from specialty finance, banking and insurance Financial and legal College

O. BADZYM,

k. e. s., associate professor

Associate Professor of Banking, Kyiv National University of Trade and Economics

Improvement of the risk management process in the bank

The article deals with the goals, objectives, principles and functions of banking risks, the analysis stage of risk management at the bank. The study served conclude that the management of banking risks – a set of measures aimed at identifying the goals and strategies of banking risks, and the detection, evaluation, comparison of the results with established bank limits, restrictions and monitoring compliance with specified bank principles, standards procedures and regulations for the implementation of this process.

Keywords: Bank, bank risk, goals, objectives, principles, functions and stages of management.

Постановка проблеми. Ризики притаманні будь-якому виду економічно організованої діяльності, особливо пов'язаної з обслуговуванням операцій фінансового ринку. Вони виникли разом із появою грошового обігу і постійно супроводжують відносини позичальника-кредитора. З розвитком фінансових систем спектр економічних ризиків розширився, а управління ними, зважаючи на масштаби фінансово-кредитних операцій, багатовекторний набір фінансових інструментів та швидкість здійснення трансакцій, стало однією з проблем вищого керівництва, налаштованого на успішну фінансово-економічну діяльність банку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні в Україні ризик досить вагомо впливає практично на всі процеси, що відбуваються в політичній та економічній сферах. Проблеми ризику в діяльності як банківської системи України в цілому, так і в окремих її структурах – банках – постійно привертають увагу науковців, особливо економістів. Дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених з питань ризиків у банківській діяльності знайшли відображення у працях І. А. Бланка, В. В. Вітлінського, О. В. Дзюбляка, О. Д. Заруби, А. М. Мороза, О. В. Пернарівського, Л. О. Примостики, П. С. Роуза, М. І. Савлука, Дж. Сінкі, Е. Б. Ширінської та інших. Це цілком закономірно, адже виникнення, формування та становлення банківської системи в умовах ринкової економіки, особливо в Україні, завжди супроводжується ризиками втрат та банкрутства банків.

Мета статті. Неминучість і важливість ризику у банківській справі зумовлюють необхідність комплексного вивчення процесу управління ним,

що дозволить прогнозувати настання ризикової події та мінімізувати негативні її наслідки.

Виклад основного матеріалу. Ефективне управління ризиком повинно вирішувати цілий ряд проблем – від моніторингу ризику до його вартісної оцінки. Рівень ризику, який пов'язаний з тією чи іншою подією, постійно змінюється із-за динамічного характеру зовнішнього середовища діяльності банків. Це змушує їх регулярно уточнювати своє місце на ринку, давати оцінку ризику тих чи інших подій, переглядати відношення з клієнтами та оцінювати якість власних активів і пасивів, вносити корективи у власну політику щодо управління ризиками.

На думку Заруби О. Д., управління банківськими ризиками має задовольняти дві основні вимоги: відповідати загальній ризиковій банківській політиці, орієнтованій на оцінку сукупного ризику, і сприяти цілям спеціальної ризикової політики, в рамках якої оцінюється кожен ризик, якому піддається чи який приймає на себе банк [1, с. 102].

Загалом, під управлінням ризиком розуміють цілий комплекс заходів, які забезпечують банківській установі надійне існування та застерігають від непередбачуваних втрат і збитків [2, с. 13].

Варто відмітити, що в умовах формування ринкових відносин проблема ефективного управління фінансовими ризиками банку набуває все більшої актуальності. Це управління відіграє активну роль у загальній системі фінансового менеджменту, забезпечуючи надійне досягнення цілей фінансово-економічної діяльності банку.

Як зазначає Бланк І. А., головною метою управління фінансовими ризиками є забезпечення фінансової безпеки підприємства у процесі його

розвитку та запобігання можливого зниження його ринкової вартості [3, с. 531].

На думку Ширінської, Пономарьова та Купчинського, ціллю банку щодо управління фінансовими ризиками є організація чіткого процесу з ефективного управління цими ризиками через жорстке встановлення лімітів для кожного типу ризиків, дотримання яких для всіх підрозділів банку є обов'язковим [4, с. 10].

Кабушкін С. Н. відмічає, що управління банківськими ризиками має свої специфічні цілі, до основних з яких належать:

- мінімізація фінансових втрат;
- оптимізація використання обмежених ресурсів банку;
- обмеження кількості та масштабів необґрунтованих високоризикованих активних операцій;
- отримання запланованого доходу від проведення активних операцій;
- підвищення фінансової стійкості банку і забезпечення його розвитку;
- подолання ризикової ситуації в діяльності банку з найменшими затратами [5, с. 71 – 72].

Враховуючи вищевикладене, слід відзначити, що будь-яка організація, у тому числі й банк, повинна виробити власне відношення до ризику, враховуючи свої основні, глобальні цілі.

Досить часто управління ризиком розглядається лише як деяка необхідність, що тягне за собою лише додаткові витрати. Але в дійсності управління ризиком не можна розглядати окремо від діяльності банку, оскільки воно, по суті, є нерозривною складовою цієї діяльності. Управління ризиком виправдане, якщо воно допомагає банку досягати його цілей. І хоча для управління ризиком потрібні додаткові витрати, проте вони компенсуються додатковим прибутком, який може бути отриманий при якісному керівництві.

Отже, між ризиком та прибутком існує пряма залежність. Мінімізація ризику дає змогу отримати гарантований, проте невисокий прибуток, а вищий рівень ризику збільшує потенційні можливості отримання підвищеного прибутку, але не виключає також і підвищених втрат у разі реалізації ризику. Тому стратегія управління банківськими ризиками базується на їх мінімізації за умови дотримання прибутковості банку на встановленому (заданому) рівні або в максимізації прибутку за свідомого прийняття і збільшення ризику до встановленої банком граничної межі. А мета

управління ризиками у банку полягає в оптимізації співвідношення між рівнем ризику та очікуваною економічною вигодою, яка є компенсацією за прийнятий банком ризик [6, с. 72 – 73].

Слід зазначити, що у процесі реалізації своєї мети управління фінансовими ризиками, банк повинен орієнтуватися на реалізацію наступних основних задач:

1. Виявлення сфер підвищеного ризику фінансово-економічної діяльності банку, які генерують загрозу його фінансової безпеки. Ця задача повинна реалізуватися шляхом ідентифікації окремих видів ризику, які властиві різним фінансовим операціям банку; визначення рівня концентрації фінансових ризиків у розрізі окремих напрямів його фінансово-економічної діяльності, постійного моніторингу факторів внутрішнього та зовнішнього фінансового середовища, які являють загрозу можливого недосягнення цілей фінансово-економічної стратегії діяльності банку;

2. Усестороння об'єктивна оцінка ймовірності настання окремих ризикових подій і пов'язаних з ними можливих фінансових втрат. Реалізація цієї задачі забезпечується створенням необхідної достовірної інформаційної бази здійснення такої оцінки; вибором сучасних методів і засобів оцінки ймовірності настання окремих ризикових подій, у найбільшій мірі кореспондуючих зі специфікою фінансових ризиків; визначенням розміру прямого та опосередкованого фінансового збитку, якого зазнає банк при можливому настанні ризикової події;

3. Забезпечення мінімізації рівня фінансово-го ризику по відношенню до рівня дохідності фінансових операцій. Якщо рівень дохідності окремих фінансових операцій банку чи напрямів його фінансово-економічної діяльності наперед відомий, то у процесі управління фінансовими ризиками слід оцінити відповідність їх рівня рівню дохідності та здійснити заходи щодо можливої мінімізації рівня фінансових ризиків;

4. Забезпечення мінімізації можливих фінансових втрат банку при настанні ризикової події. У процесі реалізації цієї задачі розробляється комплекс превентивних заходів із запобігання можливого порушення фінансової стійкості та платоспроможності банку, скороченню обсягів його операційної та фінансової діяльності. У системі цих заходів входять хеджування окремих фінансових операцій, формування внутрішніх

резервів, а також, за можливості, зовнішнє страхування фінансових ризиків [3, с. 532].

Слід також відмітити, що усі розглянуті задачі управління фінансовими ризиками банку тісно взаємопов'язані і вирішується в єдиному комплексі відповідних заходів.

Економісти Чернова Г. В. та Фомічев А. М. виділяють, зокрема, дві основні задачі управління банківськими ризиками:

- виявлення можливих економічних ризиків;
- зменшення фінансових втрат, пов'язаних з цими економічними ризиками [7, с. 12; 8, с. 36].

Таким чином, можемо стверджувати, що головними завданнями управління ризиками в банківській установі, які повинні зазначатися у її внутрішньому Положенні про систему управління ризиками, є:

1) визначення (ідентифікація) видів ризиків, які приймає на себе банк;

2) розробка і впровадження сучасних методів моніторингу, аналізу та оцінки ризиків;

3) розробка та впровадження заходів запобігання або мінімізації впливу ризиків на діяльність банку, шляхом виконання низки фінансових та не фінансових (операційних) процедур, заходів хеджування і диверсифікації, вдосконалення процедур реалізації рішень щодо доцільності прийняття або відмови від певного виду ризику;

4) забезпечення контролю за дотриманням встановлених обмежень, стандартів та процедур управління ризиками;

5) аналіз ефективності інструментів запобігання ризикам, їх вдосконалення відповідно до змін зовнішнього та внутрішнього середовища фінансово-економічної діяльності банку.

З приводу цього зазначимо, що цілі та задачі управління банківськими ризиками у певній мірі визначаються зовнішнім економічним середовищем в якому банку доводиться працювати і полягають у виборі обсягу та виду ризику, який може дозволити собі реалізувати банківська установа. При цьому необхідно намагатися досягти оптимального поєднання ризикованості та прибутковості своїх операцій, враховуючи, що чим більшу ступінь ризику бере на себе банк, тим більшим повинен бути прибуток, на який він розраховує.

Слід також відмітити, що реалізація поставлених цілей і задач управління ризиками вимагає від керівництва банку вибору тих головних принципів управління ризиками, котрі будуть враховуватися

при розробці системи управління ризиками у банківській установі. У зв'язку з цим відзначимо, що принципи управління ризиками являють собою корпоративну точку зору на управління ризиками у банку. Це є дуже суттєвим при перспективному довгостроковому плануванні, оскільки дозволяє включити управління ризиками як невід'ємну частину у загальну систему управління фінансово-економічною діяльністю банку.

Блуффорд Х. Путнем та Тепман Л. Н., зокрема, стверджують, що в основу банківського управління ризиками повинні бути покладені наступні принципи:

1) прогнозування можливих джерел виникнення затрат та ситуацій, які можуть завдати збитки банку, їх кількісна оцінка;

2) покриття ризиків, економічна доцільність їх зменшення;

3) відповідальність керівників та співробітників за формування політики і механізмів управління ризиками;

4) скоординований контроль за ризиками усіма підрозділами і службами банку, нагляд за ефективністю процедур управління ризиками [9, с. 282; 10, с. 28].

У свою чергу, чимало авторів виділяють такі основні принципи управління ризиками:

– недоцільно ризикувати більшим заради меншого;

– недоцільно ризикувати більше, ніж це дозволяє власний капітал;

– необхідно заздалегідь прогнозувати можливі наслідки ризику [11, с. 62; 12, с. 261; 13, с. 292; 14, с. 67].

Зазначені принципи є, перш за все, ідеологією існування будь-якої фінансової організації, адже їх має пам'ятати кожен керівник банку, який відповідає за його фінансову стійкість і платоспроможність.

Окрім вищезазначених принципів, можемо виділити ще три головні принципи управління банківськими ризиками, дотримання яких, вважаємо, є вкрай необхідним для успішної діяльності банку:

1) принцип участі працівників банку, який полягає в обов'язковому залученні в процес управління ризиками керівників та спеціалістів відповідних департаментів, управлінь, підрозділів, діяльність яких пов'язана з появою певних видів ризиків для банківської установи;

2) принцип безперервності, який полягає в тому, що управління ризиками здійснюється поє-

тапно (попередня оцінка, моніторинг, контроль) і не повинно перериватися, тому що постійно змінюються фінансовий стан банку та стан його клієнтів і контрагентів, відбуваються цінові зміни на фінансових та товарних ринках. В зв'язку з цим має постійно відбуватися процес оцінки й моніторингу рівня можливих ризиків, пов'язаних з вище згаданими й іншими обставинами, та їх впливу на очікувані результати діяльності банківської установи;

3) принцип обережності, який обумовлений тим, що оцінка ризиків проводиться в умовах невизначеності та динамічності фінансових ринків, а також прийняттям при оцінці ризиків певних припущень, пов'язаних з імовірнісним характером ризику. Кожна банківська операція несе в собі відповідний ризик і повинна бути супроводжена проведенням певних дій, які «страхують» або обмежують ризик цієї операції.

Слід також відзначити, що банк повинен готувати щорічний звіт з управління ризиками. У такому звіті має бути перелік усіх випадків фінансово-економічної діяльності, які призвели до збитків за останній звітний період; статистика випадків за минулі роки, прогноз недоотримання доходу та можливих збитків на наступні роки; інформація про основні принципи управління ризиками у банку та про те, як реалізовані ці принципи, а також аналіз фінансових механізмів покриття збитків.

Враховуючи те, що внутрішнє та зовнішнє середовище банку постійно змінюється, то при перегляді програми управління ризиками, перелік принципів управління ризиками та їх зміст також повинні постійно переглядатися.

Окрім цього слід відмітити, що управління банківськими ризиками проявляється також і в його функціях, серед яких доцільно виділити такі:

1) координаційна функція, яка потребує зведення усіх банківських ризиків в єдину систему. Збільшення кількості ризиків, які приймає на себе банк, повинно супроводжуватися адекватною зміною витрат банку на їх управління. Якщо майбутні доходи від нових операцій банку й витрати на управління новими ризиками для банку не скоординовані в рамках однієї моделі, то управління ризиками не може бути ефективним;

2) інформаційна функція полягає в тому, що інформацію стосовно банківських ризиків, яка надається керівництву банку, використовують для прийняття управлінських рішень. Це дозволяє ефективно впроваджувати проекти, які сприяють

зміцненню конкурентної позиції банку на ринку або отриманню вищого економічного прибутку;

3) організаційна функція, яка тісно пов'язана з інформаційною. Саме на основі своєчасної, об'єктивної та значущої інформації стосовно управління ризиками, банк вирішує питання щодо активізації своєї фінансово-економічної діяльності на окремих сегментах ринку, розширення регіональної сфери продажу найбільш доходних банківських продуктів тощо [15, с. 54 – 55].

Спираючись на означені функції відмітимо, що процес управління банківськими ризиками складається з низки послідовних етапів, а саме:

1) якісний аналіз: на цьому етапі визначається сутність кожного з банківських ризиків, їхня структура та виявляються чинники впливу;

2) кількісний аналіз: на цьому етапі обирається система кількісних показників кожного з банківських ризиків та визначаються методи їхньої оцінки;

3) способи зниження: на цьому етапі обирається той чи інший спосіб зниження банківських ризиків;

4) врахування в прийнятті рішень: це етап управління банківськими ризиками, який передбачає прийняття відповідних фінансових рішень з урахуванням ризику [16, с. 224].

Наведені вище етапи відносяться насамперед до математичного апарату оцінювання та управління банківськими ризиками, аніж до процесу управління ризиками з боку вищого керівництва, оскільки не включають такого важливого етапу, як контроль і моніторинг банківських ризиків.

Цілий ряд вчених та економістів [2; 9; 17; 18; 19] виділяють наступні етапи управління банківськими ризиками, які хоч і є дещо схожими з попередніми етапами, проте мають свою специфіку:

1) виявлення ризику;

2) оцінка ризику;

3) вибір методів управління ризиком;

4) застосування обраних методів;

5) оцінка результатів та прийняття управлінських рішень.

Серед змістовності та послідовності існуючих етапів управління банківськими ризиками доцільно окремо виділити точку зору на цю проблему Примостки Л. О. Вона виділяє такі етапи управління банківськими ризиками:

1) ідентифікація – усвідомлення ризику, встановлення причин його виникнення та ризикових сфер;

2) квантифікація – вимірювання, аналіз та оцінка ризику;

3) мінімізація – зниження чи обмеження ризиків за допомогою відповідних методів управління;

4) моніторинг – здійснення постійного контролю за рівнем ризиків з механізмом зворотного зв'язку [20, с. 39 – 40; 21, с. 121].

Далі вона зазначає, що складність практичної реалізації першого етапу процесу управління ризиками залежить від джерела виникнення та характеристики ризику. Механізм прийняття управлінських рішень в банківській установі має не лише ідентифікувати ризики, а й дозволяти оцінити, які ризики і якою мірою може взяти на себе банк, а також визначати, чи виправдає очікувана дохідність відповідний ризик.

Висновки

Отже, вищевикладене дає підстави зробити висновки, що управління банківськими ризиками повинно бути побудовано на цілях, задачах, принципах та функціях управління, які потрібно своєчасно узгоджувати з низкою інших економічних критеріїв ефективного функціонування банківської установи. Разом з тим, управління ризиками має розглядатися одночасно і як наука, і як мистецтво. На всіх стадіях розробки процесу управління банківськими ризиками необхідно враховувати вплив людського чинника, творчість, необхідність працювати в умовах жорстких обмежень як у часі, так й інших ресурсів.

Таким чином, процес управління ризиками у банку – це комплекс заходів, спрямований на визначення мети та стратегії управління банківськими ризиками, а також виявлення, оцінювання, порівняння отриманих результатів із встановленими банком лімітами, обмеженнями і контроль за дотриманням визначених банком принципів, стандартів, процедур та положень щодо здійснення такого процесу.

Список використаних джерел

1. Заруба О. Д. Банківський менеджмент та аудит / О. Д. Заруба. – К.: «Видавництво «Лібра», 1996. – 224 с.
2. Човушян Э. О. Управление риском и устойчивое развитие. Учебное пособие для экономических вузов / Э. О. Човушян, М. А. Сидоров. – М.: Издательство РЭА имени Г. В. Плеханова, 1999. – 528 с.
3. Бланк И. А. Финансовый менеджмент: учеб. курс / И. А. Бланк. – К.: Ника-центр Эльга, 2004. – 656 с.
4. Ширинская Е. Б. Финансово-аналитическая служба в банке: практическое пособие / Е. Б. Ширинская, Н. А. Пономарева, В. А. Купчинский. – М.: ФБК-ПРЕСС, 1998. – 144 с.

5. Кабушкин С. Н. Управление банковским кредитным риском: учебное пособие / С. Н. Кабушкин. – М.: Новое знание, 2004. – 336 с.

6. Банківські ризики: теорія та практика управління: монографія / [Л. О. Примостка, О. В. Лисенко, О. О. Чуб та ін.]. – К.: КНЕУ, 2008. – 456 с.

7. Чернова Г. В. Практика управления рисками на уровне предприятия / Г. В. Чернова. – СПб.: Питер, 2000. – 176 с.

8. Фомичев А. Н. Риск-менеджмент: учебное пособие / А. Н. Фомичев. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2004. – 292 с.

9. Тэпман Л. Н. Риски в экономике: учеб. пособие / Л. Н. Тэпман. – М.: ЮНИТИ, 2002. – 380 с.

10. Блуффорд Х. Путнем. Банковское дело и финансовое управление рисками / Б. Х. Путнем, М. Е. Озиус. – Вашингтон: Институт экономического развития Мирового банка, 1992. – 266 с.

11. Вітлінський В. В. Ризик у менеджменті / В. В. Вітлінський, С. І. Наконечний. – К.: ТОВ «Борисфен-М», 1996. – 336 с.

12. Івченко І. Ю. Економічні ризики: навч. посібник / І. Ю. Івченко. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 304 с.

13. Балабанов И. Т. Основы финансового менеджмента: учеб. пособие / И. Т. Балабанов. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2016. – 528 с.

14. Плиса В. Й. Управління ризиком фінансової стійкості підприємства / В. Й. Плиса // Фінанси України. – 2011. – № 1 – С. 67 – 72.

15. Шульга Н. Методологія управління бюджетом комерційного банку / Н. Шульга // Вісник КНТЕУ. – 2013. – № 1. – С. 48 – 56.

16. Система банківського менеджменту: навч. посібник для студ. вищ. нав. закл. / [А. Т. Головка, В. І. Грушко, М. П. Денисенко та ін.]. – К.: ІНКООС, 2004. – 479 с.

17. Старостіна А. О. Ризик-менеджмент: теорія та практика: навч. посіб. / А. О. Старостіна, В. А. Кравченко. – К.: ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2004. – 200 с.

18. Кондратюк Е. А. Понятие банковских рисков и их классификация / Е. А. Кондратюк // Деньги и кредит. – 2015. – № 6. – С. 43 – 50.

19. Плосконос Г. М. Економічні ризик-фактори діяльності підприємств / Г. М. Плосконос // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 9. – С. 166 – 171.

20. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку: підручник. – 2-ге вид., доп. і перероб. / Л. О. Примостка. – К.: КНЕУ, 2004. – 468 с.

21. Примостка Л. О. Фінансові деривативи: аналітичні та облікові аспекти: монографія / Л. О. Примостка. – К.: КНЕУ, 2001. – 263 с.

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

УДК: 330.341.1:32

М.С. ШКОДА,

к. е. н., доцент кафедри підприємництва та бізнесу
Київський національний університет технологій та дизайну

Економічні фактори інноваційного типу розвитку господарської системи

У статті охарактеризовано роль та значення економіко–організаційних важелів інноваційного типу розвитку господарської системи, з'ясовано, що вони сприяють зміцненню єдиного внутрішнього ринку, усуненню адміністративних бар'єрів, підвищенню рівня економічного обґрунтування рішень у сфері політики регулювання інноваційного типу економіки.

Ключові слова: інноваційний розвиток, господарський механізм, економіко–організаційні важелі, державне регулювання.

М.С. ШКОДА,

к. э. н., доцент кафедры предпринимательства и бизнеса
Киевский национальный университет технологий и дизайна

Экономические факторы инновационного типа развития хозяйственной системы

В статье охарактеризована роль и значение экономико–организационных рычагов инновационного типа развития хозяйственной системы, установлено, что они способствуют укреплению единого внутреннего рынка, устранению административных барьеров, повышению уровня экономического обоснования решений в сфере политики регулирования инновационного типа экономики.

Ключевые слова: инновационное развитие, хозяйственный механизм, экономико–организационные рычаги, государственное регулирование.

M. SHKODA,

Associate Professor of Entrepreneurship and Business
Kyiv National University of Technology and Design

Economic factors innovation type of economic system

The article describes the role and importance of economic and institutional leverage innovative type of economic system, found that they contribute to the strengthening of the single internal market, elimination of administrative barriers, raising the level of economic justification of decisions in policy Regulation innovative type of economy.

Keywords: innovative development, economic mechanism, economic and organizational levers government regulation.

Постановка проблеми. Дослідження економіко–організаційних важелів регуляторної політики інноваційного розвитку в сучасній економіці ускладнене невизначеністю понятійно–категорійного апарату. За кілька останніх десятиліть у вітчизняній економічній науці з'явилися різні трактування поняття «економіко–організаційних важелів регуляторної політики інноваційного розвитку», проте все ще недостатньо у них відображено доволі продуктивні нові підходи до проблеми інвестування інноваційної діяльності на макро–, мезо– та мікрорівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових підходів до визначення економіко–організаційних важелів регуляторної політики інноваційного розвитку підтвердив, що й досі домінує односторонній підхід до економічного трактування змісту даного поняття – як «багатокомпонентної системи, яка складається з комплексу взаємозалежних елементів, підданих впливу зо–

внішніх і внутрішніх факторів, створеної для досягнення конкретних цілей» [20] або як «системи принципів, методів, інструментів та правил регулювання політики інноваційного розвитку для досягнення бажаних результатів» [9].

Мета статті. Дослідити теоретичні концепції економіко–організаційних важелів та регуляторної політики розвитку інноваційної економіки, охарактеризувати основні організаційно–економічні важелі інноваційного типу розвитку господарської системи.

Виклад основного матеріалу. В економічній літературі під терміном «важелі» розуміють: 1) прістрій, який визначає порядок будь–якого виду діяльності; 2) сукупність правил, законів і процедур, які регламентують взаємодію учасників економіко–організаційної системи; 3) сукупність процедур прийняття управлінських рішень центром [8].

Виділяють такі поняття, як «господарський механізм інноваційного розвитку», «економічні ва–

Таблиця 1. Авторські інтерпретації ключових термінів

Автор	Дефініція
Економічні важелі інноваційного розвитку	
Е.Г. Багудіна, А.І. Архіпов [20]	Внутрішні засоби певного апарату, що доводять до досягнення потрібного економічного ефекту інноваційної діяльності
П. Ніколаєва [13]	Імперативи, призначені для здійснення орієнтованої, спрямованої діяльності окремих суб'єктів та інших економічних агентів і організацій на досягнення інноваційних для всіх цілей
А.Н. Азріліян [14]	Специфічна сукупність елементів, станів і процесів, розташованих в певній послідовності, що перебувають у певних зв'язках, відносинах і визначають порядок інноваційної діяльності
Ф.З. Аралбаєва [3]	Сукупність елементів управління, нормування та обліку результатів і витрат інноваційної діяльності, організаційного, ресурсного та інформаційного забезпечення інноваційного розвитку
Господарський механізм посилення інноваційного розвитку	
В.А. Тихонов [14]	Сукупність форм і методів господарювання, організації та регулювання інноваційної діяльності, свідомого впливу на виробництво ноу–хау
Л.І. Абалкін [1]	Сукупність методів організації інноваційної діяльності, з властивими їй формами, економічними стимулами і правовими нормами
А.В. Бачурін [4]	Сукупність інструментів і методів планування, економічних заходів стимулювання інноваційної діяльності та господарського розрахунку
О. Дерев'яно [7]	Принципи функціонування господарської системи (незалежно від її розміру), в основі якої лежить певна сукупність інноваційних відносин
Економіко–організаційні важелі інноваційного розвитку	
П.Г. Бунич [5]	Перелік інструментів, які приводять в рух інноваційний розвиток економіки
К.Сармантаєв [19]	Система формування цілей і стимулів, яка дозволяє перетворити в процесі спрямованої діяльності рух потреб членів суспільства в рух засобів виробництва і його кінцевих результатів, які спрямовані на задоволення інноваційного попиту споживачів
А.Н. Асаул [9]	Сукупність економічних ресурсів і способів їх взаємодії для реалізації інтеграційного процесу інноваційного розвитку
А.Н. Азріліян [14]	Сукупність методів і засобів впливу на економічні процеси інноваційної діяльності, їх регулювання

Джерело: узагальнено автором на основі [1,3,4,5,7,9,13,14,19,20]

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

желі інноваційного розвитку», «економіко-організаційні важелі інноваційного розвитку», вони трактується дещо по-різному (табл. 1).

Досліджуючи дефініцію «економіко-організаційних важелів інноваційного розвитку», ми приходимо до висновку, що дане визначення не має чітких «ліній».

В. І. Кушлін відображає в економіко-організаційних важелях інноваційного розвитку певну сукупність або ж послідовність економічних явищ [8].

Е. К. Ребгун визначає «економіко-організаційні важелі інноваційного розвитку» наступним чином: «сукупність організаційних структур і конкретних економічних форм й методів управління, а також правових форм, за допомогою яких реалізуються в конкретних умовах інноваційні закони» [17].

Важелі як певний і регламентований порядок здійснення зв'язків між органами та особами, які приймають рішення про використання ресурсів

системи для досягнення інноваційних цілей розглядає Рой О. М. [18].

Найбільш повне, на нашу думку, визначення «економіко-організаційних важелів інноваційного розвитку» запропоновано О. С. Попович: «сукупність економіко-фінансових і організаційно-правових форм, методів, інструментів впливу на діяльність підприємницьких суб'єктів з метою забезпечення бажаного вектора інноваційного розвитку, який функціонує в межах фундаментальних зв'язків, що відображають природу його структури» [15].

У загальному вигляді, за структурою економіко-організаційні важелі інноваційного розвитку економіки країни можуть бути представлені як ряд етапів, що у сукупності формують систему функціональних взаємовідносин об'єктів, суб'єктів, засобів, методів та інших складових інноваційної діяльності і можуть використовувати-

Рисунок 1. Етапи формування економіко-організаційних важелів інноваційного розвитку країни

Джерело: побудовано автором на основі [6]

ся для досягнення широкого спектра стратегічних цілей (рис. 1).

На першому етапі відбувається визначення цілей інноваційної діяльності економіки країни на основі аналізу поточних та перспективних планів її діяльності та розвитку. На другому етапі оцінюється фактичний інноваційний потенціал як сукупність трудових, нематеріальних, матеріальних і природних ресурсів, залучених чи не залучених з певних причин в інноваційний процес, але таких, що володіють реальною можливістю брати участь в ньому. Метою третього етапу є виявлення загроз і можливостей зовнішнього середовища та сильних і слабких сторін внутрішнього середовища. Виходячи з проведеного аналізу, на наступному етапі формується множина альтернативних інноваційних стратегій та здійснюється вибір оптимальної з них. Потім відбувається формування комплексу заходів з реалізації стратегії, обраної на попередньому етапі, а також вибір інструментарію реалізації інноваційних заходів, визначення джерел фінансування, оптимізація їх структури тощо.

Далі йде етап втілення обраної стратегії в життя, тобто практична реалізація інноваційних заходів, що включає контроль за їх виконанням та підведення підсумків.

Таким чином, ми можемо узагальнити, що економіко–організаційні важелі функціонування ін-

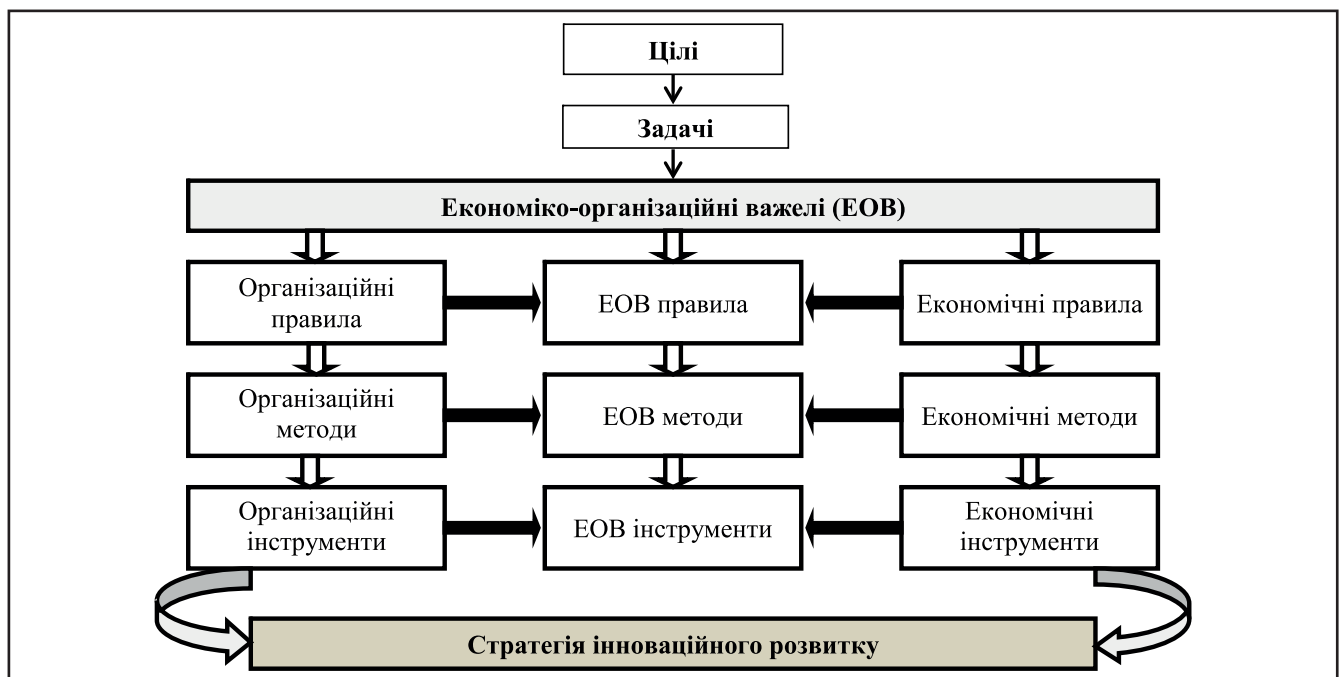
новаційної діяльності складаються з двох тісно пов'язаних між собою складових частин: економічної та організаційної.

На нашу думку, економіко–організаційні важелі інноваційного розвитку представляють собою сукупність і взаємозв'язок правил, методів та інструментів організаційного, економічного, соціального та правового характеру, спрямованих на стабілізацію і підвищення ефективності інноваційної діяльності (рис. 2). При цьому економічні важелі управління інноваційним розвитком є частиною загального економічного механізму, що реалізується через форми й методи управління всією господарською діяльністю.

Метою його використання є:

- прискорення темпів науково–технічного прогресу (НТП);
- підвищення ефективності економіко–організаційних робіт у результаті спланованої і цілеспрямованої розробки й втілення комплексу заходів з НТП;
- активізація і раціональне використання творчої активності робітників [13].

Економічні важелі інноваційного розвитку включають відповідний порядок планування, фінансування, матеріально–технічного забезпечення, управління, інформаційне забезпечення, оцінювання економічної ефективності впровадження інновацій в процес розробки продуктів

Рисунок 2. Структура економіко–організаційних важелів

Джерело: розробка автора

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

виробництва, їх подальше виготовлення, організацію діяльності суб'єкту господарювання.

Тому ця система має складатися з таких структурно-функціональних підсистем: 1) прогнозування і планування розвитку; 2) організації інноваційних процесів; 3) мотивації та стимулювання інноваційних процесів; 4) фінансування інноваційної діяльності; 5) контролю процесу розвитку і зміни пріоритетів; 6) інформаційного забезпечення [12].

Для впровадження економічних важелів інноваційного розвитку в країні повинен бути відповідний інноваційний потенціал [10].

Інноваційний потенціал визначається сукупністю ресурсів різних видів: інтелектуальних (патенти, ліцензії, технологічна документація тощо); матеріальних (технологічне та лабораторне устаткування); фінансових (власний, позичковий, венчурний капітал тощо); трудових; інфраструктурних (власні підрозділи НДДКР, техніко-технологічні підрозділи, патентно-правові відділи тощо) [11].

Організаційні важелі включають в себе організацію ресурсного забезпечення інноваційної діяльності (роботу з персоналом, матеріально-технічне забезпечення, інформаційне забезпечення), організацію роботи з ринком (пошук інноваційних можливостей, виведення на ринок новітньої продукції, зворотній зв'язок), організацію впровадження інновацій в галузі (організацію НДДКР та роботи з їх результатами, організацію інноваційної діяльності, організацію фінансового забезпечення, організацію вдосконалення виробництва інноваційної продукції).

Економіко-організаційне забезпечення інноваційного розвитку вимагає виконання принаймні двох інноваційних умов: 1) передачі повноважень з національного на регіональний рівень управління; 2) сприяння і стимулювання розвитку державних, громадських та приватних організацій в регіоні [16].

При цьому необхідно дотримуватися наступних принципів інноваційного розвитку:

1) принцип пріоритетності довгострокових цілей – довготривалий характер і високий ступінь невизначеності можливих результатів впровадження інновацій визначає необхідність прояву довгострокової перспективи розвитку території на основі активізації і розвитку наявного інноваційного потенціалу, для чого необхідна розробка стратегії інноваційного розвитку;

2) принцип державної підтримки – держава встановлює правила функціонування та взаємо-

дії учасників інноваційного процесу через формування правового поля, тому найбільш цінними є ті види державної політики, які прагнуть поліпшити взаємодію учасників інноваційного процесу і підвищити мотивацію інновацій, зокрема, до впровадження сучасних технологій;

3) принцип адаптації проявляється у пристосуванні системи управління інноваційним розвитком до мінливих умов.

На стадії депресії ординарна ринкова стратегія, пов'язана з максимізацією прибутку, змінюється на стратегію мінімізації витрат і зменшення невизначеності; крім цього, поява нових технологій, послуг і методів управління спонукають до змін попиту суспільства, соціальної поведінки, що зумовлює адаптацію організаційної системи управління до реалій;

4) принцип міжгалузевої взаємодії – найбільш сильні конкурентні переваги території з'являються при поєднанні фірм різних галузей, які взаємно сприяють росту конкурентоспроможності один одного, в кластери. Важливою відмінною рисою кластера є його інноваційна орієнтація, що виявляється у швидкому освоєнні новітніх видів техніки і технології виробництва з подальшим виходом на нові ринки;

5) принцип ефективності – впровадження інновацій на рівні територіальних економічних систем повинне бути спрямоване на отримання економічного, соціального, екологічного, науко-технічного та інших ефектів.

До основних елементів економіко-організаційних важелів інноваційного розвитку відносять інструменти, засоби забезпечення та форми інноваційного розвитку (рис.3). Автор підсумовує, що фундаментом формування економіко-організаційних важелів інноваційного розвитку економіки країни є системний і інституційний підходи, які проявляються в скоординованій співпраці для досягнення інноваційних цілей.

Необхідно зазначити, що відносини в даній системі представлені у форматі державно-приватного партнерства. Підприємницькі структури перебувають у взаємовідносинах, в першу чергу, з державними інституціями, фінансово-кредитними, науковими установами, інвесторами, поставальниками, збутовими закладами, активно співпрацюючи для досягнення спільної мети ініціативного розвитку інноваційної діяльності країни (рис. 4.).

Рисунок 3. Елементи економіко-організаційних важелів інноваційного розвитку

Джерело: розробка автора

Головною метою державної інноваційної політики в Україні є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих

технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоздатної продукції [2].

Держава як регулятор підприємницької діяльності формулює пріоритети в сфері інноваційного розвитку економіки країни, легалізує інституційне, економічне й організаційне підґрунтя державного регулювання розвитку ринку

Рисунок 4. Економіко-організаційні важелі активізації державою інноваційного розвитку економіки

Джерело: розробка автора

ІННОВАЦІЙНО–ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

наукомісткої продукції, диктує умови функціонування існуючого інтелектуального та наукового потенціалу країни, забезпечує їхнє процвітання через систему фінансових, кредитних та податкових важелів, а також генерує організаційні правила інформаційного та ресурсного забез-

печення для результативної інноваційної діяльності економіки країни.

З вищесказаного автор робить висновок, що роль та значення економіко–організаційних важелів державного регулювання інноваційного типу розвитку господарської системи сприяє

Таблиця 2. Економіко–організаційні важелі державного регулювання інноваційного розвитку економіки країни

Вид	Характеристика
Економічні	
Пільгове оподаткування та Кредитування	Виключення з оподаткованої бази повністю або частково тієї частини отриманого бізнесом доходу, яка йде на інвестиції в технологічний розвиток, тобто встановлення для наукоємного бізнесу, який володіє науково–експериментальною базою, такого порядку оподаткування основних фондів, землекористування і т.д., який дозволить направляти додаткові фінансові ресурси в інвестиції на НДДКР, на технічне переозброєння, підтримуючи тим самим конкурентоспроможність створених ними проектів, продукції, послуг на внутрішньому і зовнішньому ринках
2. Бюджетні дотації	Надання цільових бюджетних дотацій підприємству, що здійснює перспективні розробки і виробництво наукоємної продукції для державних потреб
3. Митне регулювання (митні преференції)	Митний захист внутрішнього ринку для підприємств, які здатні на якісно новій основі заповнити внутрішній ринок високотехнологічною продукцією свого виробництва; зниження митних зборів (або звільнення від них) на ввезене високотехнологічне обладнання, яке не виробляється в нашій країні, але необхідне для інноваційної модернізації країни
4. Ефективна амортизаційна політика	Віднесення прискорених амортизаційних відрахувань на фінансові результати діяльності наукоємного–бізнесу з відповідним зменшенням оподаткованого прибутку; посилення контролю та санкцій за нецільове використання амортизаційних коштів
5. Нормативно–правове регулювання та адміністрування	Введення в дію проекту Закону України «Про венчурні фонди інноваційного розвитку», який надасть нові можливості для розвитку венчурного інвестування, більш широкого залучення інвестицій в економіку країни та впровадження інноваційних проектів в Україні
6. Патентно–ліцензійна діяльність з метою поширення нововведень	Передача ліцензій на нові розробки «у борг», на умовах відшкодування витрат з їх майбутнього прибутку або найінших взаємовигідних умовах; розвиток мережі організацій технологічного ліцензування, яка обслуговує підприємства з метою передачі результатів їх досліджень і розробок у різні галузі економіки країни
7. Стимулювання та закріплення висококваліфікованих кадрів	Перепідготовка, навчання та залучення молодих фахівців для роботи з новими технологіями
8. Страхування ризиків інноваційної діяльності підприємств	Включення у вартість інноваційних проектів страхових внесків як плати за ризики реалізації; надання державних гарантій підприємствам, що здійснюють інноваційну діяльність
Організаційні	
1. Організація та стимулювання ефективної інноваційної діяльності на макро–, мезо– та мікрорівнях	Інтенсифікація інноваційного розвитку шляхом формування інтегрованих структур бізнесу, створення інноваційної інфраструктури та взаємодії у форматі державно–приватного партнерства
2. Ресурсне та кадрове забезпечення	Організація трансферу технологій на мікро– та мезорівнях
3. Організаційно–консультаційна підтримка конкурентоспроможності інноваційних підприємств	Стимулювання процесів кластеризації на базі використання сучасних організаційних форм підтримки (університетські науково–дослідні центри, технопарки, технополіси, венчурні підприємства, державно–приватні партнерства)

Джерело: розробка автора

зміцненню єдиного внутрішнього ринку, усуненню адміністративних бар'єрів, підвищенню рівня економічного обґрунтування рішень у сфері регулювання інноваційного типу економіки (табл.2).

Система державного регулювання інноваційного розвитку економіки країни повинна реалізовуватись за допомогою комплексу важелів, що включають адресну підтримку державою пріоритетних напрямів інноваційної діяльності; створення сприятливого економічно–інвестиційного клімату, що підсилює зацікавленість у впровадженні науково–технічних досягнень та приплив інвестицій в інноваційний сектор країни.

Аналіз наукових підходів до визначення економіко–організаційних важелів регуляторної політики інноваційного розвитку підтвердив, що й досі домінує односторонній підхід до економічного трактування змісту даного твердження. Поняття економіко–організаційних важелів регуляторної політики інноваційного розвитку також має включати таку складову, яка характеризує внутрішній інноваційний потенціал на макро–, мезо– та мікрорівнях, здійснення цілеспрямованої діяльності із залучення ресурсів із подальшим їх раціональним використанням для інноваційного розвитку з урахуванням впливу мінливого зовнішнього середовища.

Висновки

Автором запропоновано власне визначення поняття «економіко–організаційні важелі регуляторної політики інноваційного розвитку», яке, на відміну від інших визначень, трактується як система об'єктивно зумовлених принципів, організаційно–управлінських алгоритмів, методів та інструментів, на базі яких формуються стратегічні і тактичні необхідні регуляторні дії в межах політики інноваційного розвитку на макро–, мезо– та мікрорівнях.

Таким чином, економіко–організаційні важелі регуляторної політики відіграють важливе значення для вирішення макроекономічних проблем соціально–економічного розвитку держави. Зокрема, державна регуляторна політика є важливим інструментом покращання бізнес–клімату в країні, тобто вона впливає на формування комплексу умов і сил зовнішнього характеру, які, у свою чергу, впливають на показники економічної діяльності суб'єктів ринкових відносин. Економіко–організаційні важелі регуляторної політики сприяють зміцненню єдиного внутрішнього ринку, усуненню адміністративних бар'єрів, підви-

щенню рівня економічного обґрунтування рішень у сфері державного регулювання економіки.

Список використаних джерел

1. Абалкин Л. И. Хозяйственный механизм общественных формаций : [Текст] / Л. И. Абалкин. — М. : Мысль, 1986. — 269 с.
2. Антонюк Л. Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації : [моногр.] / Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук. — К. : КНЕУ, 2003. — 394 с.
3. Аралбаева Ф. З. Механизм управления социально–экономическим развитием территориально–хозяйственных подсистем в региональной экономике : дис. ... докт. экон. наук : [Текст] / Ф. З. Аралбаева. — Оренбург, 2008. — 335 с.
4. Бачурин А. В. Планово–экономические методы управления : [Текст] / А. В. Бачурин. — 2–е изд., перераб. и доп. — М. : Экономика, 1977. — 415 с.
5. Бунич П. Г. Хозяйственный механизм управления социалистической экономикой : [Текст] / П. Г. Бунич. — М. : Экономика, 1984. — 305 с.
6. Гальчинский А. Становление инвестиционной модели экономического роста Украины : [Текст] / А. Гальчинский, С. Левочкин // Экономика Украины. — 2004. — № 6. — С. 4–11.
7. Деревянко О. Организационно–экономический механизм планирования бизнес–процессов предпринимательских структур : [Текст] : дис... канд. экон. наук / О. Деревянко. — СПб., 2004. — 156 с.
8. Кушлин В. И. Траектории экономических трансформаций : [Текст] / В. И. Кушлин. — М. : Экономика, 2004. — 310 с.
9. Менеджмент корпорации и корпоративное управление : [Текст] / А. Н. Асаул, В. И. Павлов, Ф. И. Бескирь, О. А. Мышко ; [под общ. ред. А. Н. Асаула]. — СПб. : Гуманистика, 2006. — 328 с.
10. Мигунова Г. С. Инновационное развитие – основа укрепления экономики Центрального федерального округа : [Текст] / Г. С. Мигунова. — Режим доступа : <http://new.volsu.ru/struct/general/services/publish/vestniki/lastmagazine/ser-10-innovative-activity-vyp-7-2012.Miguнова.pdf> (дата обращения: 08.04.2013).
11. Міжнародні стратегії економічного розвитку : [навч. посіб.] / Ю. Г. Козак, Ю. І. Єхануров, В. В. Ковалевський та ін. ; [за ред. Ю. Г. Козака та ін.]. — К. : Центр навч. літ., 2005. — 353 с.
12. Моделі ендогенного зростання економіки України : [Текст] / [за ред. М. І. Скрипченко]. — К. : Ін–т екон. та прогноз., 2007. — 576 с.
13. Николаева Т. П. Инновационный характер экономической структуры в постиндустриальном об-

ІННОВАЦІЙНО–ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

ществе : [Текст] / Т. П. Николаева // Инновации. — 2001. — № 9–10. — С. 34–40.

14. Новый экономический словарь : [Текст] / [под ред. А. И. Азрилияна]. — М. : Институт новой экономики, 2009. — 1088 с.

15. Попович О. С. Науково–технологічна та інноваційна політика: основні механізми формування та реалізації : [Текст] / О. С. Попович ; [під ред. Б. А. Малицького]. — К. : Фенікс, 2005. — 226 с.

16. Про схвалення Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері : Розпорядження Кабінету Міністрів України 10.09.2012 № 691–р : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

17. Ребгун Э. К. Системная несостоятельность в промышленности : [моногр.] / Э. К. Ребгун. — М. : Юнити–Дана, 2004. — 200 с.

18. Рой О. М. Исследования социально–экономических и политических процессов : [Текст] / О. М. Рой. — СПб. : Питер, 2004. — 364 с.

19. Сармантаев К. Организационно–экономический механизм эффективного развития сельских территорий (на материалах Карагандинской области) : [Текст] : дис... канд. экон. наук / К. Сармантаев. — Алматы, 2010. — 145 с.

20. Экономический словарь : [Текст] / [Е. Г. Багудина и др.] ; [под ред. А. И. Архипова]. — М. : Проспект, 2009. — 624 с.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 628.44

О.В. ЗАХАРЧЕНКО,

к.е.н., доцент Одеська державна академія будівництва та архітектури

Аналіз та напрямки вирішення проблем з твердими побутовими відходами

Проаналізовано проблеми поводження з твердими побутовими відходами в Україні. З'ясовано, що велика частина твердих побутових відходів на сміттєзвалища надходить з великих міст. Встановлено, що щорічне зростання обсягів твердих побутових відходів без належної їх утилізації може призвести до екологічної катастрофи. Проаналізовано ефективність поводження з твердими побутовими відходами, частку земельних угідь, що зайняті під ними. Визначено, що відсутність дієвої державної політики перешкоджає інвестиціям у будівництво та експлуатацію сміттєпереробних підприємств. Доцільним вбачається формування трьохконтейнерного роздільного збирання ТПВ з наступною їх утилізацією на сміттєпереробних підприємствах.

Ключові слова: сміття, тверді побутові відходи, сміттєзвалища, сміттєпереробні підприємства, трьохконтейнерне роздільне збирання твердих побутових відходів.

А.В. ЗАХАРЧЕНКО,

к.э.н., доцент Одесская государственная академия строительства и архитектуры

Анализ и направления решения проблем с твердыми бытовыми отходами

Проанализированы проблемы обращения с твердыми бытовыми отходами в Украине. Выяснено, что большая часть твердых бытовых отходов на свалки поступает из крупных городов. Установлено, что ежегодный рост объемов твердых бытовых отходов без надлежащей их утилизации может привести к экологической катастрофе. Проанализирована эффективность обращения с твердыми бытовыми отходами, долю земельных угодий, занятых под ними. Определено, что отсутствие действенной государственной политики препятствует инвестициям в строительство и эксплуатацию мусороперерабатывающих предприятий. Целесообразным видится формирование трехконтейнерного раздельного сбора ТБО с последующей их утилизацией на мусороперерабатывающих предприятиях.

Ключевые слова: мусор, твердые бытовые отходы, свалки, мусороперерабатывающие предприятия, трьохконтейнерный раздельный сбор твердых бытовых отходов.

Analysis and directions of solving problems with solid domestic waste

Analyzed the problems of solid domestic waste management in Ukraine. It was found that most of the of solid domestic waste in landfills come from large cities. It is established that the annual increase in solid waste without proper utilization could lead to environmental disaster. Analyzed the effectiveness management of solid domestic waste, the proportion of land that occupied by them. Determined that the absence of an effective state policy discourages investments in the construction and operation of waste recycling companies. Expedient formation of three separate collection of solid domestic waste container with subsequent disposal at waste recycling plants.

Keywords: waste, domestic solid wastes, landfill, waste recycling company, three container separate collection of solid domestic waste.

Постановка проблеми. Європейські експерти відносять Україну, до країн з розвинутою ринковою економікою. Однак, в умовах сьогодення констатуємо, що думка експертів й реалії ведення бізнесу, політична ситуація в країні, високий рівень корупції, не спроможність створення нових робочих місць, високі тарифи на основні енергоносії при низькій оплаті праці та прожитковому мінімуму, свідчать про протилежні процеси, тобто деградацію економіки. Більшість промислових, хімічних та інших підприємств використовують застарілі технології виробництва, що позначається на енерго- та ресурсомісткості кінцевої продукції. Щорічно збільшуються відходи життєдіяльності населення країни, особливо великих міст. Результатом є утворення величезного обсягу твердих побутових відходів (ТПВ).

В Україні площі під сміттєзвалищами та полігонами ТПВ займають близько 4% території країни. За обсягами накопичення ТПВ наша країна посідає одне з перших місць у світі [7, с. 334].

Значна частка у формуванні ТПВ належить населенню великих міст. Таким чином, проблема ТПВ останніми роками переростає в проблему національного масштабу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ТПВ в Україні розглядаються як на рівні уряду нашої країни та міських поселень, так й громадсько-екологічними організаціями, що спрямовують зусилля на вирішення ситуації в практичній площині. Багато вітчизняних та зарубіжних науковців працюють над досліджуваною проблематикою. Серед них можна виділити праці Ю.Ф. Данилової [5], Н.В. Зіновчук та О.В. Горобець [7], Р.М. Крамаренка [8], І.В. Махоти [10], М. Петрука [12], М.М. Скиданюка та Т.Р. Рогів [14], Т.Й. Сус [15] та інших науковців.

Н.В. Зіновчук та О.В. Горобець [7] розглядають вирішення проблем з ТПВ через призму їх використання для виробництва енергії.

У дослідженні М. Петрука [12] показано можливість утилізації шлаку, який утворюється від спалювання твердих побутових відходів, для виробництва композиційного цементу.

У роботі Р.М. Крамаренка [8] використано полідименціональні підходи по формуванню інноваційного економічного механізму інтегрованого управління та поведження з твердими побутовими відходами на регіональному рівні.

М.М. Скиданюк та Т.Р. Рогів [14] дослідили механізми управління та поведження із твердими побутовими відходами. Запропонували шляхи вирішення проблем ТПВ у сільських населених пунктах.

Т.Й. Сус [15] розглядає сучасний стан утилізації твердих побутових відходів на селі, можливості застосування інноваційних підходів щодо комплексного управління утилізацією та переробкою відходів.

Ще у 1998 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про відходи» [13], який визначає правові, організаційні та економічні засади діяльності, пов'язаної із запобіганням або зменшенням обсягів утворення відходів, їх збиранням, перевезенням, зберіганням, сортуванням, обробленням, утилізацією та видаленням, знешкодженням та захороненням, а також з відверненням негативного впливу відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини на території України.

Таким чином, розроблені законодавчі основи та обґрунтовані теоретико-методичні напрацювання щодо вирішення проблем з ТПВ.

Однак, комплексного вирішення ситуації щодо поведження з ТПВ, на жаль, в нашій країні, у

практичній площині не вирішено, що їй потребує додаткового дослідження.

Метою статті є оцінка ситуації з ТПВ та обґрунтування основних шляхів вирішення даної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Чинне законодавство України розрізняє поняття тверді та побутові відходи [13]. До перших відносяться залишки речовин, матеріалів, предметів, виробів, товарів, продукції, що не можуть у подальшому використовуватися за призначенням; до других – відходи, що утворюються в процесі життя і діяльності людини в житлових та нежитлових будинках (тверді, великогабаритні, ремонтні, рідкі, крім відходів, пов'язаних з виробничою діяльністю підприємств) і не використовуються за місцем їх накопичення. Таким чином, ТПВ – це відходи, що утворилися в результаті життєдіяльності людини, та потребують відповідних операцій, пов'язаних зі зниженням негативного впливу на оточуюче природне середовище та здоров'я людей.

Джерело утворення побутових відходів – об'єкт, на якому утворюються побутові відходи (житловий будинок, підприємство, установа, організація, земельна ділянка) [13].

За 1994–2015 рр. в Україні обсяг утворених відходів зріс у 63 рази, утилізованих – у 43,3, видалених – у 122,3, а загальний обсяг відходів,

накопичених протягом експлуатації, у місцях видалення відходів – у 306,3 рази.

Що стосується поводження з побутовими та подібними відходами (ППВ) в Україні у 2011–2015 роках (табл. 1), то зазначимо, що згідно офіційних статистичних даних, відбулося зростання обсягів їх збирання на 11%, а видалених – навпаки – знизився на 11,3%. У зв'язку зі скороченням населення України за аналізований період на 6,3% та зростанням зібраних відходів, їх обсяг у розрахунку на одного жителя зріс на 18,5%, видалених відходів – зменшилися на 5,3%.

Наведені дані свідчать, що спостерігається протилежна тенденція у показниках – зниження населення країни при зростаючих обсягах відходів.

Позитивним є зростання показника обсягів спалених ППВ з метою отримання енергії на 65,1%, тобто зниження тиску на екологію. Однак їх питома вага у загальному обсягу відходів не значна (2,2%) і не змінює загальну негативну динаміку.

Зворотна ситуація спостерігається з обсягами спалених ППВ без отримання енергії та утилізованих ППВ. За вказаний період темп зниження зазначених показників склав 97,9% і 94,6%. Вказана тенденція є свідченням про забруднення навколишнього природного середовища без використання екологічно чистих технологій з утилі-

Таблиця 1. Поводження з побутовими та подібними відходами в Україні у 2011–2015 рр. *

	2011	2012	2013	2014	2015
Всього					
Обсяги зібраних ППВ, тис.т	10356,5	13878,0	14501,0	10748,0	11491,8
Обсяги видалених ППВ, тис.т	7030,0	9362,7	9504,4	5893,8	6233,0
у тому числі видалених на спеціально обладнані звалища	4321,5	5175,1	5178,5	3397,9	4194,3
Обсяги спалених ППВ з метою отримання енергії, тис.т	154,0	149,9	147,6	149,0	254,3
Обсяги спалених ППВ без отримання енергії, тис.т	98,5	78,6	2,9	3,8	2,1
Обсяги утилізованих ППВ, тис.т	74,5	57,4	9,4	3,8	4,0
у тому числі компостованих	...	...	3,7	0,0	0,4
У розрахунку на одну особу					
Обсяги зібраних ППВ, кг	226,6	304,3	318,7	250,0	268,5
Обсяги видалених ППВ, кг	153,8	205,3	208,9	137,1	145,6
у тому числі видалених на спеціально обладнані звалища	94,6	113,5	113,8	79,0	98,0
Обсяги спалених ППВ з метою отримання енергії, кг	3,4	3,3	3,2	3,5	5,9
Обсяги спалених ППВ без отримання енергії, кг	2,2	1,7	0,1	0,1	0,05
Обсяги утилізованих ППВ, кг	1,6	1,3	0,2	0,1	0,1
Довідково: середня чисельність наявного населення, млн.осіб	45,7	45,6	45,5	43,0	42,8

* Джерело: Державна служба статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

зації побутових відходів. Схожа ситуація простежується й при розрахунку на одну особу.

Зараз найпоширеніший спосіб знищення ТПВ – це полігони для захоронення. Проте, цей простий спосіб супроводжують такі проблеми [14, с. 8]:

1) надмірно швидке переповнювання існуючих полігонів через великий об'єм і малу густину розміщуваних відходів. Без попереднього ущільнення середня густина ТПВ складає 200–220 кг/м³, яка досягає всього лише 450–500 кг/м³ після ущільнення з використанням сміттєвезів.

2) негативні чинники для навколишнього середовища: зараження підземних вод вилуженими продуктами, виділення неприємного запаху, розкидання відходів вітром, мимовільне загоряння полігонів, безконтрольне утворення метану і неестетичний вигляд є тільки частиною проблем, що непокоять екологів, і викликають серйозні заперечення з боку місцевих властей.

3) відсутність площ, придатних для розміщення полігонів на зручній відстані від великих міст. Розширення міст витісняє полігони.

Особливістю сучасного стану утилізації сміття є облаштування сміттєзвалищ для захоронення ТПВ (як міських, так і сільських) виключно на землях сільських рад. Сільські громади від розміщення сміттєзвалищ мають тільки екологічні проблеми, а кошти, що виділяються на їх функці-

онування, не забезпечують дотримання санітарно-екологічних норм [15, с. 313].

Оцінювання рівня розвитку системи поводження з ТПВ є обов'язковою умовою обґрунтування необхідності змін і впровадження різних заходів. Для однозначності тлумачення тенденцій зміни показників екологічної, економічної та організаційно-технічної стійкості функціонування системи поводження з ТПВ, а також рівня її розвитку в цілому пропонується здійснювати їх інтегральне оцінювання. Проведене сумарне інтегральне оцінювання сфери поводження з ТПВ по областях України за інтегральними оцінками екологічної, економічної та організаційно-технічної стійкості наведено в таблиці 2 [8, с. 12].

На території України зосереджено 1148 місць знешкодження та захоронення господарсько-побутових і промислових відходів III і IV класу небезпеки. Причому, не відповідають санітарним вимогам 63,3% таких місць.

На сучасному етапі щорічно в Україні утворюється близько 1–1,5 млрд. тонн твердих відходів виробництва та споживання. Тільки десята частина із них застосовується як вторинні матеріальні ресурси, а решта попадає в сховища, шламонакопичувачі, терекони. Тверді промислові відходи на сучасному етапі займають площу 1600 км², а загальний їх обсяг досяг 25 млрд тонн, в тому числі 4,5 млрд тонн високотоксичних. Вони являють-

Таблиця 2. Сумарне інтегральне оцінювання сфери поводження з ТПВ по областях України за інтегральними оцінками екологічної, економічної та організаційно-технічної стійкості*

Тип розвитку сфери поводження з ТПВ	Регресивний розвиток	Стабілізація	Прогресивний розвиток
Характеристика даної групи	Зниження екологічної, організаційно-технічної та економічної стійкості	Незмінність екологічної, організаційно-технічної стійкості, але недостатнє фінансово-економічне забезпечення	Зростання екологічної, організаційно-технічної та економічної стійкості
Регіони	Волинська Житомирська Закарпатська Запорізька Кіровоградська Львівська Миколаївська Одеська Тернопільська Херсонська Хмельницька Черкаська Чернівецька Чернігівська обл.	Полтавська Харківська Дніпропетровська Вінницька Івано-Франківська Сумська Рівненська обл.	м. Київ

Примітка: без врахування окупованих територій (АР Крим, Донецька та Луганська обл.).

* Джерело: [8, с. 13]

ся одним з найбільш вагомих факторів забруднення довкілля і негативного впливу на всі його компоненти: інфільтрація сховищ, горіння териконів, пилоутворення та інших факторів, які зумовлюють міграцію токсичних речовин, приводять до забруднення підземних та поверхневих вод, погіршення стану атмосферного повітря, земельних ресурсів, тощо. А головне, впливають на самопочуття та здоров'я людей [16].

Щорічно сміттевий фонд України збагачується на 15 млн тон. Офіційно існує 6 тисяч захоронень. Неофіційних більше 30 тисяч [17].

Звалища відходів займають більше 150 тис га [1]. 7% земель України займають сміттєві полігони. Це більше ніж площа Данії, або ж 14 столиць України [17]. Об'єм утворення твердих відходів в Україні в 6,5 разів більший, ніж в США і в 3,2 рази ніж в країнах ЄЕС. Проблема відходів – це, в основному, проблема міст, чим більше місто, тим більше відходів [1].

Дослідження показали, що найбільші сміттєзвалища розташовані в Київській області – 500 га, Одеській – 195, Запорізькій – 153, Вінницькій – 150, Дніпропетровській – 140 га та інших областях.

У 2015 р. в Україні витрати на охорону та раціональне використання природних ресурсів за напрямками природоохоронних витрат [4] становили 24591,2 млн грн, з яких на поводження з відходами використано 30,7% (9,8% – на капітальний ремонт, інша частина – поточні витрати), захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод – 6,3%, збереження біорізноманіття і середовища існування та науково-дослідні роботи природоохоронного спрямування всього 1,6% і 0,2% відповідно, що явно не достатньо для захисту оточуючого природного середовища.

За рахунок організаційно-розпорядчих, економічних та науково-технічних природоохоронних заходів передбачається призупинити погіршення стану навколишнього природного середовища, забезпечити передумови для переробки та утилізації відходів, розробити і впровадити ресурсо- і енергозберігаючі технології, а також удосконалити і стабілізувати всю систему поводження з відходами, що неодмінно призведе до суттєвого покращення екологічної ситуації та умов життя людей.

У зв'язку з цим доцільно:

– впровадити за участю органів виконавчої влади роздільне збирання цінних компонентів

ТВП за місцем їх утворення, тобто безпосередньо населенням;

– організувати, а також забезпечити подальшу переробку ТПВ відповідними підприємствами;

– використовувати новітні методи поводження з ТПВ, здійснюючи їх утилізацію.

Реалізація викладених положень має здійснюватися на основі Програм поводження з твердими побутовими відходами в районі, місті та громаді, метою створення яких має стати визначення основних напрямів регіональної політики в сфері санітарної очистки територій населених пунктів на період не менше п'яти років і конкретних заходів щодо її здійснення та комплексного фінансування за рахунок усіх можливих джерел (державні, місцеві бюджети, кошти підприємств, установ, організацій та інших фондів фінансування) [11].

Спроба західних науковців комплексно вирішити завдання, пов'язані з утилізацією ТПВ, і розв'язати економічні, технологічні та екологічні проблеми привела до розробки концепції Комплексного управління відходами, яка є дороговказом для громадських та урядових організацій у багатьох країнах [15, с. 314].

Основні положення Комплексного управління відходами такі [15, с. 315]:

1. Побутові відходи необхідно сортувати безпосередньо в місцях їх утворення (домогосподарствах).

2. Відсортовані ТПВ – це не сміття, а цінна вторсировина, комерційний продукт, сировина для промисловості.

3. Товаровиробники або самі утилізують тару виробленої ними продукції, або перераховують певні суми за переробку спеціалізованим підприємствам.

4. Необхідна просвітницька робота серед населення стосовно поводження з ТПВ, їх повторного використання, збирання та переробки.

У той же час М. Петрук [12, с. 275] зазначає, що незважаючи на те, що сьогодні у сфері поводження з побутовими відходами є значна кількість технічних розробок і пропозицій, гострота проблеми не знижується.

Одним із найбільш розповсюджених напрямків утилізації ТПВ є промислова їх переробка. Саме промислова переробка, враховує вимоги екології, ресурсозбереження та економіки, являє собою кардинальний шлях вирішення проблеми ТПВ.

У світовій практиці знайшли промислове застосування чотири методи переробки ТПВ [9]:

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- термічна обробка (в основному спалювання);
- біотермічне аеробне компостування (з отриманням добрива або біопалива);
- анаеробна ферментація (з отриманням біогазу);
- сортування (з витяганням тих чи інших цінних компонентів для вторинного використання, видаленням баластних або шкідливих компонентів, виділенням окремих фракцій, найбільш придатних технічно, екологічно і економічно для переробки тим чи іншим методом, наприклад, спалюванням або компостуванням).

Кожен з методів має свої переваги і недоліки, свої оптимальні області застосування, залежать головним чином від морфологічного складу ТПВ та регіональних умов.

Одним з найбільш поширених і технічно відпрацьованих методів промислової обробки ТПВ перед їх видаленням на звалища є спалювання (часто з утилізацією тепла). В європейських країнах спалюванням переробляють 20–25% обсягу міських відходів, в Японії – близько 65%, в США – близько 15% (в США сміттєспалювання розглядають як один з основних способів продовження терміну служби звалищ). Судячи по закордонних даними, технологія прямого спалювання ТПВ становить екологічну небезпеку внаслідок токсичних викидів (важкі метали, дібензодіоксини, дібензофурани та ін.) [9].

Не менш важливим питанням, що підлягають законодавчому врегулюванню, є визначення конкретних напрямків поводження з ТПВ на практиці. Це призводить до необхідності сформулювати їх на основі існуючої в японській практиці класифікації способів поводження з твердими муніципальними відходами в залежності від їх властивостей [5]:

- утилізація (для переробляються відходів при наявності доступних методів повторного використання і ринків збуту);
- знешкодження або зберігання до тих пір, поки методи безпечного знищення або повторного використання стануть доступними (для небезпечних відходів);
- поховання (для неперероблюємих безпечних негорючих відходів);
- спалювання (для неперероблюємих безпечних горючих відходів).

Враховуючи існуючі побутові умови споживачів послуг у сфері поводження з ТПВ та інфраструктуру

об'єктів поводження з ТПВ, доцільно запровадити як мінімум трьохконтейнерне роздільне збирання ТПВ в містах та селищах району. Один контейнер для харчових відходів, другий – для ресурсоцінної фракції ТПВ (папір, картон, скло, ПЕТФ–пляшки, пластик, метал, деревина, текстиль тощо), третій – для небезпечних відходів (батареї, упаковка від м'яких засобів, хімікатів тощо).

Харчові відходи вивозяться для захоронення на полігон або на станцію компостування (це раціональніший варіант, а тому треба його запроваджувати). Сюди додаються також інші органічні відходи – листя, трава тощо.

Небезпечні відходи передаються підприємствам, які мають ліцензію на провадження роботи з небезпечними відходами і які будуть переробляти ці відходи згідно з діючими нормами безпеки. Відбирати окремо небезпечні відходи необхідно для того, щоб вони не попадали до харчових відходів, тим самим забезпечується чистота компосту і відсутність у ньому небезпечних домішок.

Ресурсоцінна фракція ТПВ вивозиться на сортувально–переробні підприємства для до сортування, відбору і підготовки вторинної сировини до вимог технічних стандартів.

При трьохконтейнерному роздільному збиранні ТПВ встановлені контейнери мають різнитись за кольором, мати відповідні надписи з інформацією, які види ТПВ збираються.

При цьому повинна проходити повномасштабна інформаційна та роз'яснювальна робота зі споживачами послуг про впровадження роздільного збирання, його екологічні, соціальні та економічні переваги, тощо [11].

Головним елементом інфраструктури поводження з ТПВ повинні бути сміттєпереробні підприємства. Однак аналіз даних показав, що більшість анонованих проектів так і не були реалізовані.

Першим зрушенням став проект «Чисте місто» (2012 р.) Держагентства з інвестицій та управління нацпроектами. За справу взялися масштабно: були підготовлені техніко–економічні обґрунтування будівництва сміттєпереробних заводів у десяти містах. Передбачалося, що зі 100% відходів, спрямованих на заводи, якщо їх, звісно, побудують, буде відбиратися вторсировина, вироблятися енергія, виготовлятиметься паливо для цементних заводів, а на полігон потраплятиме лише 30%. Співвідношення участі держави та приватного інвестора в цих проектах

передбачалося на рівні 30/70% відповідно [2]. Фактичним завершенням даного проекту була відсутність жодного побудованого заводу.

На сьогодні (2016 р.) в країні є чотири сміттєспалювальні заводи: у Києві, Дніпропетровську, Харкові та окупованому Севастополі. Але працює лише столичний завод «Енергія». А ще є єдиний сміттєпереробний завод у Рівному, але й він частково не працює [6].

Як зазначають спеціалісти, на сьогодні, згідно із законодавством, яке є, переробка твердих побутових відходів віднесена до галузі діяльності, яка є на суміжному ринку, тобто це підпадає під дію антимонопольного комітету згідно з одним законом, і передбачено, що комісія ЖКГ згідно з прямими нормами закону має встановлювати тарифи. Тарифи комісія ЖКГ встановлює лише тим, кого вона ліцензує, а за законом ліцензування сміттєпереробних заводів в нас взагалі не передбачено [6].

Також була система, яку запровадив Укреко-ресурс, це збір екологічного податку, який мав близько 300–400 млн грн, які потім мали б розподілити на будівництво сміттєпереробних заводів і закриття сміттєзвалищ в Україні. Але, на жаль, через те, що це було державне підприємство, воно перетворилося на корупційну схему і гроші розікрали [6].

В Україні побудують сміттєпереробний завод за новітніми технологіями переробки сміття. Запропонований польською стороною і вже прийнятий мером Чернігова варіант будівництва сміттєпереробного заводу не передбачає ні спалювання, ні сортування сміття. Подрібнені відходи будуть закладатися в своєрідний вакуумний «термос» і обдавати пором з температурою 120 градусів за Цельсієм. Після того сміття втратить неприємний запах, до 60% води і зменшиться в обсязі. В іншому цеху його посортують (наприклад, магнітом виберуть залізо), а далі перетворять на 8 різних субстанцій для вторинної переробки. Кінцеву біомасу можна буде використовувати як паливо або в сільському господарстві і т.д. Нетоксичні залишки (камені та ін.) складуть 5–8% і їх можна утилізувати окремо [3].

Висновки

Проведені дослідження показали на присутність наступних проблем у поводженні з ТПВ:

– зростаючі обсяги ТПВ у великих містах та в цілому по країні, при одночасному скороченні чисельності населення;

– відсутність державних механізм стимулювання розвитку ринку ТПВ;

– обмежувачий вплив законодавства на інвестиції у будівництво та експлуатацію сміттєпереробних підприємств;

– більшість існуючих сміттєзвалищ потребують або закриття, або великих капітальних інвестицій з метою подальшого їх використання;

– наявність незаконних сміттєзвалищ, які за розмірами та кількістю перевищують офіційно працюючі;

– у містах та селах практично не проводиться трьохконтейнерне роздільне збирання ТПВ;

– території, які займають сміттєзвалища, можна було б використати більш раціонально (наприклад, для вирощування сільгоспкультур);

– чималі обсяги ТПВ мають великий рівень токсичності, що негативно впливає на екологічну ситуацію, розташованих біля них місць проживання людей та усїєї природної середовища зокрема.

Використання трьохконтейнерного роздільного збирання ТПВ та їх утилізація на сміттєпереробних підприємствах у найближчій перспективі дозволе не тільки покращити екологічний стан територій на яких розташовані сміттєзвалища, а й використати частину відходів як вторинну сировину для виготовлення різноманітних виробів.

Список використаних джерел

1. Білецька Г.А. Урбоекологія [Електронний ресурс] / Г.А. Білецька. – Режим доступу : http://lubbook.org/book_538.html.

2. Богдан Баласинович: В Україні – 54 мільйони кубометрів сміття [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2012/06/6/325588/>.

3. В Украине построят уникальный мусороперерабатывающий завод [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hyser.com.ua/community/144296-144296>.

4. Витрати на охорону та раціональне використання природних ресурсів за напрямками природоохоронних витрат у 2015 році / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

5. Данилова Ю.Ф. Зарубежный опыт решения некоторых проблем правового регулирования в сфере обращения с твердыми бытовыми отходами [Електронний ресурс] / Ю.Ф. Данилова. – Режим доступу : <http://waste.ua/eco/2009/waste-management/solid/>.

6. Єдиний в Україні сміттепереробний завод не працює через «дірку» в законі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://market.korupciya.com/2016/06/29/yediniy-v-ukrayini-smittyepererobniy-zavod-ne-pratsyuue-cherez-dirku-v-zakoni/>.

7. Зіновчук Н.В. Використання енергетичного потенціалу твердих побутових відходів в Україні / Н.В. Зіновчук, О.В. Горобець // Вісник ЖНАЕУ. – 2012. – № 1, т. 2. – С. 333–341.

8. Крамаренко Р.М. ПолідімENSIONАЛЬНІ ПІДХОДИ ПО ФОРМУВАННЮ ІННОВАЦІЙНОГО ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ІНТЕГРОВАНОВОГО УПРАВЛІННЯ ТА ПОВОДЖЕННЯ З ТВЕРДИМИ ПОБУТОВИМИ ВІДХОДАМИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ : автореф. дис. канд. екон. наук, спец. 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка / Р.М. Крамаренко. – Харків, 2011. – 22 с.

9. Краткий анализ состояния и тенденций решения проблемы ТБО в мировой практике http://www.rav.com.ua/useful_know/nature/world_trash/TBO_problema/.

10. Махота І.В. Проблеми утилізації та знешкодження твердих побутових відходів і вдосконалення способів їх вирішення / І.В. Махота // Екологія і природокористування. – 2008. – Вип. 11. – С. 94–102.

11. Оптимальний метод вирішення проблеми поводження з твердими побутовими відходами <http://nemyriv-rda.gov.ua/index.php/430-malozabezpecheni-rodynu-raionu-otrymaly-dopomohu>.

12. Петрук М. Вирішення проблем утилізації твердих побутових відходів та продуктів їх спалювання / М. Петрук // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2011. – № 700 : Хімія, технологія речовин та їх застосування. – С. 275–278.

13. Про відходи : Закон України від 05.03.1998 № 187/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 36–37. – Ст. 242.

14. Сміття – важлива екологічна проблеми. Шляхи її вирішення. Інформаційний посібник / Під ред. М.М. Скиданюк, Т.Р. Рогів. – Манява, 2010. – 60 с.

15. Сус Т.Й. Регіональні проблеми утилізації сміття в сільській місцевості / Т.Й. Сус // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2008. – Вип. 4, т. 2. – С. 312–317.

16. Тверді відходи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eco.com.ua/node/2082>.

17. Яку кількість земель займають сміттєзвалища в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://24tv.ua/yaku_kilkist_zemel_zaymayut_smittyezvalishha_v_ukrayini_n694160.

УДК 65.016.8:69:334.72

О.Б. ЖИХОР,

д.е.н., професор кафедри економіки підприємств, бізнес адміністрування та регіонального розвитку Харківського національного університету міського господарства ім. О.М. Бекетова

Ю.О. МАНЬКОВСЬКА,

магістрант Харківського національного університету міського господарства

Аналіз вірогідності банкрутства будівельного підприємства

У статті проведено факторний аналіз активів та власного капіталу будівельного підприємства, здійснено аналіз вірогідності банкрутства будівельного підприємства за моделями Лісса, Таффлера та Альтмана. Усі розрахунки проведено на прикладі одного з лідерів будівельної галузі східної України – ПАТ «Трест Житлобуд-1». За оцінкою ймовірності банкрутства за моделями Лісса, Таффлера та Альтмана визначено, що у підприємства не виявлено ймовірності банкрутства, у нього залишається значний потенціал для збільшення своїх доходів та забезпечення подальшого зростання у майбутньому.

Ключові слова: активи, власний капітал, факторний аналіз, банкрутство, будівельне підприємство.

О.Б. ЖИХОР,

д.э.н., профессор кафедры экономики предприятий, бизнес администрирования и регионального развития Харьковского национального университета городского хозяйства им. А.Н. Бекетова

Ю.О. МАНЬКОВСКАЯ,

магистрант Харьковского национального университета городского хозяйства им. А.Н. Бекетова

Анализ достоверности банкрутства строительного предприятия

В статье проведен факторный анализ активов и собственного капитала строительного предприятия, осуществлен анализ вероятности банкрутства строительного предприятия по моделям Лисса, Таффлера и Альтмана. Все расчеты осуществлены на примере одного из лидеров строи-

тельной отрасли восточной Украины – ПАО «Трест Жилстрой–1». При оценке вероятности банкротства по моделям Лисса, Таффлера и Альтмана определено, что у предприятия не выявлено вероятности банкротства, у него остается значительный потенциал для увеличения своих доходов и обеспечения дальнейшего роста в будущем.

Ключевые слова: активы, собственный капитал, факторный анализ, банкротство, строительное предприятие.

O. ZHYKHOR,
Ph.D., professor of Department of business economics, business administration and regional development of the O.M.Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
Yu. MANKOVSKA,
undergraduate of the O.M.Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Analysis of probability of bankruptcy for construction company

The article provides a factor analysis of the assets and equity capital of a construction company, analyzed the probability of bankruptcy of a construction company based on the models of Liss, Tuffler and Altman. All calculations were carried out on the example of one of the leaders of the construction industry of Eastern Ukraine PJSC «Trust Zhybud–1». Based on the assessing the probability of bankruptcy with model of Liss, Tuffler and Altman determined that the company is not revealed bankruptcy, in it remains significant potential to increase their income and ensure future growth.

Keywords: assets, equity capital, factor analysis, bankruptcy, construction company.

Постановка проблеми. В умовах фінансово–економічної кризи значна кількість будівельних підприємств в Україні має незадовільну структуру капіталу та відчуває нестачу оборотних коштів. За своєчасної розробки та впровадження заходів, спрямованих на поліпшення фінансового стану в довгостроковому періоді, будівельні підприємства можуть збільшити свій майновий потенціал, відновити платоспроможність та прибутковість. Попередження розвитку негативних кризових явищ на будівельних підприємствах є можливим тільки за систематичного забезпечення управлінського персоналу інформацією про поточний рівень фінансового стану та здатність підприємства до подальшого фінансового розвитку. Тому, це свідчить про необхідність постійного вдосконалення наявних теоретичних концептуальних положень та розробки практичних шляхів забезпечення довгострокового фінансового зростання підприємства, попередження вірогідності банкрутства будівельних підприємств на основі аналізу фінансового стану будівельних підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Еволюція поняття «фінансовий стан» пов'язана з розвитком фінансового аналізу. Основоположником фінансового аналізу прийнято вважати француза Жака Саварі (1622–1690). На початку 40–х років з'являються перші наукові праці з аналізу гос-

подарської діяльності (Д.П. Андріанов, М.Ф. Дячків і ін.) На початку 70–х виходять перші книги з розробки методичних підходів у теорії аналізу господарської діяльності (М.І. Баканов, А.Д. Шеремет, І.І. Каракоз). Цими методичними підходами користувалися до перебудови. На початку 90–х років відбувається відродження фінансового аналізу. У його основу покладено аналіз і управління фінансовими ресурсами суб'єктів господарювання. Велику увагу вчені приділяють безпосередньо аналізу фінансового стану підприємства, який починає виокремлюватися в окремий елемент фінансового аналізу. Даний напрям знайшов своє відображення у великій кількості наукових праць як зарубіжних, так і вітчизняних учених. У наукових джерелах існує значна кількість підходів до визначення поняття фінансового стану підприємства, але відсутня єдина думка щодо самої сутності фінансового стану підприємства.

Фінансовий стан підприємства являється одним із важливих характеристик виробничо–фінансової діяльності підприємства. Під фінансовим станом розуміють сукупність економічних параметрів, реальних та потенційних можливостей господарюючого суб'єкта, які спрямовані для розвитку фінансів підприємства, необхідних для здійснення ефективної господарської діяльності [5].

Із Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підляга-

ють приватизації, затвердженим наказом Міністерства фінансів України та Фонду державного майна України № 49/121 від 4 січня 2013 року визначено: «Фінансовий стан підприємства – сукупність показників, що відображають наявність, розміщення і використання ресурсів підприємства, реальні й потенційні фінансові можливості підприємства» [7].

Серед науковців, які приділили значну увагу дослідженню фінансового стану підприємств, слід виділити таких І.Т. Даладанов, М.Д.Білик, І.О. Бланк, Т.Р. Карлін, А.П. Ковальов, В.В.Ковальов, М.Н. Крейніна, Л.А. Лахтіонова, Г.В. Савицька, Р. Холт, В.І. Санчук, О.С. Стоянова, А.Д. Шеремет, Ж. Франсона, І. Романе.

Мета статті – провести факторний аналіз активів та власного капіталу будівельного підприємства, здійснити аналіз вірогідності банкрутства будівельного підприємства за моделями Лісса, Таффлера та Альтмана на прикладі ПАТ «Трест Житлобуд-1» за 2014–2016 рр.

Виклад основного матеріалу. Важливим прийомом фінансового аналізу є оцінка взаємозалежності рентабельності активів, продаж та оборотності активів [4]:

$$ROA = \frac{ЧП}{А} * \frac{Виручка}{Виручка} = \frac{Чп}{Виручка} * \frac{Виручка}{А} = ROS * K_{об} \quad (1)$$

де ЧП – чистий прибуток підприємства;

А – валюта балансу.

Дроблення рентабельності активів на дві складові дозволяє виявити, що є причиною недостатньо високого рівня цього показника: рентабельність продаж – ROS та швидкість оборотності активів – $K_{об}$.

Вплив факторів на зміну рівня рентабельності активів проводиться методом абсолютних різниць. Розрахунки представлені у табл. 1.

Використання формули Дюпона дозволяє визначити числове значення впливу кожного із обох факторів. У свою чергу, сума впливів цих

факторів як раз і показує зміну досліджуваного показника ROA протягом 2014–2015 років.

Рентабельність активів (ROA) – відношення чистого прибутку від реалізації продукції до вартості активів [4]:

$$ROA = \frac{ЧП}{Активи} * 100\% \quad (2)$$

де ЧП – чистий прибуток.

Рентабельність продажу (ROS) розраховується шляхом ділення чистого прибутку на суму отриманої виручки. Цей показник характеризує суму прибутку з гривні продажу [4]:

$$ROS = \frac{ЧП}{В} * 100\% \quad (3)$$

де П – прибуток від реалізації продукції ;

В – виручка від реалізації продукції.

Коефіцієнт оборотності активів – це відношення виручки від реалізації продукції та вартості активів [4]:

$$K(об)а = \frac{В}{Активи} \quad (4)$$

де В – виручка від реалізації продукції.

Ступінь впливу двох факторів визначимо наступним чином:

1. Вплив зміни оборотності активів :

$$\Delta(K(об))а = ROS_0 * (K(об)а(1) - K(об)а(0)) \quad (5)$$

$$\Delta K(об)а = 0,62 * (0,42 - 0,69) = -0,1674.$$

2. Вплив зміни рентабельності продажу:

$$\Delta ROS = (ROS_1 - ROS_0) * K(об)1а \quad (6)$$

$$\Delta ROS = (1,05 - 0,62) * 0,42 = 0,1806.$$

3. Загальна сума впливу двох факторів: – 0,1674 + 0,1806 = 0,01.

Отже, з розрахунків бачимо, що рентабельність продажу збільшилася на 0,1806, коефіцієнт оборотності активів навпаки скотився на 0,1674. Сумарний вплив цих двох факторів призвів до того, що рентабельність активів збільшилася на 0,01 %, що в цілому є позитивним моментом в підвищенні ефективності використання всіх активів підприємства, хоча рентабельність активів незначно зростає.

Таблиця 1. Факторний аналіз рентабельності активів за 2014–2015 рр.

№	Показник	2014 р.	2015 р.	Відхилення
1	2	3	4	5
1	Виручка від реалізації продукції, тис.грн	315 764	319 753	+3 989
2	Чистий прибуток, тис.грн	1 949	3 356	+1 407
3	Активи, тис.грн	456 850	764 544	+307 694
4	Рентабельність активів ROA, %	0,43	0,44	+0,01
5	Рентабельність продаж ROS, %	0,62	1,05	+0,43
6	Коефіцієнт оборотності активів	0,69	0,42	-0,27

Таблиця 2. Факторний аналіз рентабельності активів за 2015–2016 рр.

№	Показник	2015 р.	2016 р.	Відхилення
1	2	3	4	5
1	Виручка від реалізації продукції, тис.грн	319 753	449 212	+129 459
2	Чистий прибуток, тис.грн	3 356	8 023	+4 667
3	Активи, тис.грн	764 544	1 210 509	+445 965
4	Рентабельність активів ROA, %	0,44	0,66	+0,22
5	Рентабельність продаж ROS, %	1,05	1,79	+0,74
6	Коефіцієнт оборотності активів	0,42	0,37	-0,05

Проаналізуємо зміну показника рентабельності активів за 2015–2016 роки, дані аналізу представлені в табл.2.

Вплив зміни оборотності активів:

$$\Delta K(\text{об})_a = 1,05 * (0,37 - 0,42) = -0,0525.$$

Вплив зміни рентабельності продажу:

$$\Delta ROS = 0,37 * (1,79 - 1,05) = 0,2738.$$

Загальна сума впливу двох факторів:

$$-0,0525 + 0,2738 = 0,22.$$

Отже, коефіцієнт оборотності активів скоротився на 0,0525, тому його вплив на рентабельність активів негативний. Рентабельність продажу зросла на 0,2738. Даний фактор у позитивній мірі вплинув на рентабельність активів. Сумарний вплив цих двох факторів призвів до росту рентабельності на 0,22 %.

Проведемо факторний аналіз рентабельності власного капіталу. Для власника підприємства також важливо знати, наскільки ефективно використовується капітал, інвестований ним у це підприємство для того, щоб він міг порівняти цей показник з можливим отриманням доходу від вкладення цих коштів в інші активи. Для цього використовується показник рентабельності власного капіталу ROE. Але для власника також важливо, за рахунок яких факторів цей показник зростає протягом аналізованого періоду, а які фактори призвели тільки до його скорочення.

Факторна модель для оцінки факторів, які здійснюють вплив на зміну рентабельності власного капіталу має вигляд [4]:

$$ROE = \frac{ЧП}{\left(\frac{1}{BK}\right)} \quad (7)$$

де ЧП – чистий прибуток підприємства ;

BK – власний капітал.

Дані, необхідні для розрахунку впливу кожного з цих факторів за 2014–2015 роки і самі розрахунки представлені у табл.3.

Рентабельність капіталу – це відношення чистого прибутку до власного капіталу, яка розраховується за формулою [4]:

$$RO = \frac{Чп}{BK} * 100\% \quad (8)$$

де ЧП – чистий прибуток;

BK – сума власного капіталу.

Ступінь впливу двох факторів визначимо наступним чином:

1. Зміна рентабельності власного капіталу за рахунок зміни чистого прибутку :

$$\Delta ЧП = (ЧП(1) - ЧП(0)) * \frac{1}{BK(0)} \quad (9)$$

$$ЧП = (3 356 - 1 949) * 1 / 12357 = 0,1139$$

2. Зміна рентабельності власного капіталу за рахунок зміни величини власного капіталу:

$$\Delta BK = ЧП(1) * \left(\frac{1}{BK(1)} - \frac{1}{BK(0)} \right) \quad (10)$$

$$BK = 3356 * (1 / 15713 - 1 / 12357) = -0,0510.$$

Загальна сума впливу двох факторів: 0,1139 – 0,0580 = 0,0559.

Отже, чистий прибуток зріс на 0,1139 і це позитивно вплинуло на рентабельність власного капіталу, величина власного капіталу навпаки,

Таблиця 3. Факторний аналіз рентабельності власного капіталу за 2014–2015 рр.

№	Показник	2014 р.	2015р.	Відхилення
1	2	3	4	5
1	1.Виручка від реалізації продукції, тис.грн	315 764	319 753	+3 989
2	2.Чистий прибуток, тис.грн	1 949	3 356	+1 407
3	3.Сума власного капіталу, тис.грн	12 357	15 713	+3 356
4	4.Рентабельність капіталу ROA, %	0,1577	0,2136	+0,559

Таблиця 4. Факторний аналіз рентабельності власного капіталу за 2015–2016 рр.

№	Показник	2015 р.	2016 р.	Відхилення
1	2	3	4	5
1	Виручка від реалізації продукції, тис.грн	319 753	449 212	+129 459
2	Чистий прибуток, тис.грн	3 356	8 023	+4 667
3	Сума власного капіталу, тис.грн	15 713	19 157	+3 444
4	Рентабельність капіталу ROA, %	0,2136	0,4188	+0,2052

має негативну тенденцію – 0,0510. Сумарний вплив цих двох факторів призвів до росту власного капіталу на 0,0559 %.

Проаналізуємо зміну показника рентабельності власного капіталу за 2015–2016 роки. Дані аналізу представлені в табл.4.

Зміна рентабельності власного капіталу за рахунок зміни чистого прибутку:

$$\Delta ЧП = (8\ 023 - 3\ 356) * 1 / 15\ 713 = 0,2970.$$

2. Зміна рентабельності власного капіталу за рахунок зміни величини власного капіталу: $\Delta BK = 8\ 023 * (1 / 19\ 157 - 1 / 15\ 713) = -0,0918$.

Загальна сума впливу двох факторів: $0,2970 - 0,0918 = 0,2052$.

Отже, чистий прибуток зріс на 0,2970 і це позитивно вплинуло на рентабельність власного капіталу, величина власного капіталу навпаки, має негативну тенденцію – 0,0918. Сумарний вплив цих двох факторів призвів до росту власного капіталу на 0,2052 %.

Одним із альтернативних напрямів оцінки комерційної надійності підприємства та можливості забезпечення свого подальшого фінансового зростання є аналіз та прогнозування банкрутства, що здійснюється на основі самостійного дослідження із використанням дескриптивної статистики (зокрема, дискримінантного аналізу) або на основі розроблених моделей.

У зарубіжних країнах для оцінки ризику банкрутства та кредитоспроможності підприємства широко використовуються факторні моделі відомих західних економістів: Альтмана, Ліса, Таффлера. Оцінюючи фінансовий стан ПАТ «Трест

Житлобуд–1» використано дані моделі, а також російська схема рейтингової експрес-оцінки фінансового стану підприємства.

Загалом прогнозування (оцінка ймовірності банкрутства підприємства) має на меті ідентифікацію потенційної загрози банкрутства з метою своєчасного формування доходів, спрямованих на нейтралізацію негативних тенденцій розвитку фінансової ситуації на підприємстві [3].

Розрахуємо ймовірність настання банкрутства для підприємства ПАТ «Трест Житлобуд–1» за моделлю Лісса. Дана чотирьохфакторна модель розраховується завдяки рівнянню [6]:

$$Z = 0,063x(1) + 0,092x(2) + 0,057x(3) + 0,001x(4) \quad [11]$$

де $x(1)$ – оборотні активи/сума активу;

$x(2)$ – прибуток від реалізації / сума активу;

$x(3)$ – нерозподілений прибуток / сума активу;

$x(4)$ – власний капітал/позиковий капітал.

Якщо $Z > 0,037$ – ймовірність банкрутства мала, якщо $Z < 0,037$ – ймовірність банкрутства велика.

Для цього складемо допоміжну табл.5 з вихідними даними.

За вихідними даними розраховали показники за моделлю Лісса, які представлені в табл.6. Отже, динаміка всіх показників позитивна, що говорить про підвищення фінансової стійкості підприємства. Z – рахунок за всіма роками перевищує 0,037, це означає, у підприємства ймовірність банкрутства мала.

Розрахуємо ймовірність настання банкрутства підприємства за моделлю Таффлера. Рівняння моделі має вигляд [2]:

Таблиця 5. Вихідні дані моделі Лісса за 2014 – 2016 рр., тис.грн.

№	Показники	2014 р.	2015 р.	2016 р.
1	2	3	4	5
1	Сума активів	456 245	764 544	1 210 509
2	Власний капітал	12 357	15 713	19 157
3	Оборотні активи	405 448	700 347	1 144 168
4	Прибуток від реалізації	61 133	62 369	79 549
5	Нерозподілений прибуток	3 686	6 390	12 965
6	Позиковий капітал	443 888	748 831	1 191 352

Таблиця 6. Розрахункові дані моделі Лісса за 2014–2016 рр.

№	Показники	2014 р.	2015 р.	2016 р.
1	2	3	4	5
1	X_1	0,89	0,92	0,95
2	X_2	0,13	0,08	0,07
3	X_3	0,01	0,01	0,01
4	X_4	0,03	0,02	0,02
5	Дані Z – рахунку			
6	Z	0,068	0,066	0,067

$Z = 0,53(x_1) + 0,13(x_2) + 0,18(x_3) + 0,16(x_4)$ [12]
де $x(1)$ – прибуток від реалізації / короткострокові зобов'язання;

$x(2)$ – оборотні активи/сума зобов'язань;

$x(3)$ – короткострокові зобов'язання/сума активу;

$x(4)$ – виручка/сума активу.

Якщо $Z > 0,3$ – ймовірність банкрутства мала, якщо $Z < 0,2$ – банкрутство більш ймовірне, якщо $0,2 < Z < 0,3$ – ймовірність банкрутства середня.

Вихідні дані для розрахунку даної моделі представлено в табл.7. Далі в табл. 8 представлені за вихідними даними розрахунки за моделю Таффлера.

Отже, значення Z – рахунку є вище нормативного і становить у 2014 році 0,4536, у 2015 ро-

ці 0,3743 та у 2016 році 0,3564, це означає те, що у підприємства ПТ «Трест Житлобуд-1» не виявлено ймовірності банкрутства, підприємство фінансове стійке. Найбільше значення Z – рахунку у 2014 році, це означає, що підприємство мало в цей період найоптимальніший стан.

Розрахуємо ймовірність настання банкрутства підприємства за двофакторною моделю Альтмана. Рівняння моделі має вигляд [2]:

$$Z = -0,3877 - 1,0736K(нл) + 0,0579K(к) \quad [13]$$

де $K(нл)$ – коефіцієнт поточної ліквідності ;

$K(к)$ – коефіцієнт капіталізації.

Якщо $Z > 0$ – ймовірність банкрутства більше 50%, якщо $Z < 0$ – ймовірність банкрутства мен-

Таблиця 7. Вихідні дані моделі Таффлера за 2014 – 2016 рр., тис.грн.

№	Показник	2014 р.	2015 р.	2016 р.
1	2	3	4	5
1	Прибуток від реалізації	61 133	62 369	79 549
2	Короткострокові зобов'язання	315 747	268 160	369 229
3	Оборотні активи	405 448	700 347	1 144 168
4	Сума активів	456 245	764 544	1 210 508
5	Позиковий капітал	443 888	748 831	1 191 352
6	Виручка	315 764	319 753	449 212

Таблиця 8. Розрахункові дані моделі Таффлера за 2014–2016 рр.

№	Показники	2014 р.	2015 р.	2016 р.
1	2	3	4	5
1	X_1	0,19	0,23	0,22
2	X_2	0,91	0,94	0,96
3	X_3	0,69	0,35	0,31
4	X_4	0,69	0,42	0,37
5	Дані Z – рахунку			
6	Z	0,4536	0,3743	0,3564

Таблиця 9. Розрахункові дані моделі Альтмана за 2014–2016 рр.

№	Показники	2014 р.	2015 р.	2016 р.
1	2	3	4	5
1	Коефіцієнт поточної ліквідності	1,28	2,61	3,09
2	Коефіцієнт капіталізації	0,97	0,98	0,98
3	Дані Z – рахунку			
4	Z	-1,706	-3,133	-3,648

ше 50 %, якщо $Z = 0$ – ймовірність банкрутства дорівнює 50 %.

Розрахунок моделі Альтмана представлено в табл.9.

Отже, з розрахунків бачимо, що Z – рахунок < 0 за кожним роком, тобто ймовірність банкрутства менше 50 %.

Висновки

Проведено аналіз фінансового стану, визначено, що підприємство у 2014 та 2015 році знаходилось у критичному стані, у 2016 році фінансовий стан покращився. За факторним аналізом рентабельності активів за 2014 та 2015 році визначено, що сумарний вплив двох факторів призвів до того, що рентабельність активів збільшилася на 0,01 %, що в цілому є позитивним моментом в підвищенні ефективності використання всіх активів підприємства, хоча рентабельність активів зростає несуттєво, за 2015 та 2016 роки сумарний вплив факторів призвів до росту рентабельності на 0,22 %. За факторним аналізом власного капіталу визначили, що сумарний вплив двох факторів у 2014 та 2015 роках призвів до зростання власного капіталу на 0,0559 %, а у 2015 та 2016 роках на 0,2052 %. За оцінкою ймовірності банкрутства за моделями Лісса, Таффлера та Альтмана визначили, що у підприємства не виявлено ймовірності банкрутства, у підприємства залишається значний потенціал для збільшення своїх доходів та забезпечення подальшого економічного зростання у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Важинський Ф.А. Сутність антикризового фінансового управління підприємством / Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук // Економіка промисловості. – 2009. – № 5. – С. 127–130.
2. Гибизов Н. Г. Сравнительная характеристика методов определения риска банкротства предприятия. Агрегирование полученных данных с помощью модели нечетких множеств / Н.Г. Гибизов // Молодой ученый. – 2012. – №5. – 369 с.
3. Жихор О.Б. Діагностика діяльності підприємств будівельної галузі щодо навмисного банкрутства / В.І. Торкатюк, О.Б. Жихор // Банкрутство підприємств будівельної галузі України: стан, проблеми і шляхи їх вирішення : монографія / [В.М. Бабаєв, В.І. Торкатюк, Л.М. Шутенко та ін.]; за заг. ред. В.М. Бабаєва ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2016. – С.168–326.
4. Костюк В.О. Техніко-економічний аналіз діяльності підприємств міського господарства : навч. посібник / В.О. Костюк. – Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х: ХНАМГ, 2010. – 245 с.
5. Непочатенко О. О. Фінанси підприємств : навч. посіб. / О. О. Непочатенко. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 328 с.
6. Оцінка банкрутства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cfin.ru/finanalysis/risk/bankruptcy.shtml>
7. Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації, затвердженим наказом Міністерства фінансів України та Фонду державного майна України № 49/121 від 4 січня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0121-01>.

*В.М. МАРЧЕНКО,
проф. д.е.н., Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Н.М. ПОКРОВСЬКА,
аспірантка, Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Системний підхід до оцінювання інтенсифікації машинобудівного виробництва

У статті запропоновано оцінювати рівень інтенсифікації машинобудівного виробництва з використанням системного підходу. Розглянуто функціональні модулі виробництва, описано та розраховано часткові, комплексні та інтегральні показники інтенсифікації машинобудування за період 2010 – 2015 роки.

Ключові слова: інтенсифікація виробництва, системний підхід, функціональні модулі виробництва, часткові, комплексні та інтегральні показники, метод таксономічного аналізу.

В.М. МАРЧЕНКО,

проф. д.е.н., Национального технического университета Украины
«Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»

Н.М. ПОКРОВСКАЯ,

аспирантка, Национального технического университета Украины
«Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»

Системный подход к оценке интенсификации машиностроительного производства

В статье предложено оценивать уровень интенсификации машиностроительного производства с использованием системного подхода. Рассмотрены функциональные модули производства, описаны и рассчитаны частичные, комплексные и интегральные показатели интенсификации машиностроения за период 2010 – 2015 годы.

Ключевые слова: интенсификация производства, системный подход, функциональные модули производства, частичные, комплексные и интегральный показатели, метод таксономического анализа.

V. MARCHENKO,

prof. National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

N. POKROVSKY,

graduate student, National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

System approach to the evaluation of machine production intensification

The article suggests to evaluate the level of intensification of machine-building production using the system approach. Functional production modules are considered, and the partial, complex and integrated indices of machine building intensification for the period 2010–2015 are described and calculated.

Keywords: Production intensification, system approach, functional production modules, partial, complex and integral indicators, taxonomic analysis method.

Постановка проблеми. Нестабільність на зовнішньоекономічному просторі, дія кризових явищ, зміни в кон'юктурі ринку та, як наслідок, посилення дії впливу факторів макроекономічного середовища ускладнюють процес функціонування машинобудівних підприємств, що в подальшому впливає на кінцевий результат їх діяльності.

Однією з передумов успішного виведення машинобудування на траєкторію сталого розвитку слід вважати інтенсифікацію промислового виробництва як виробничої системи, тобто об'єктивної єдності упорядкованих та взаємопов'язаних один з одним функціональних модулів (підсистем), діяльність яких цілеспрямована на перетворення вхідних ресурсів в кінцевий продукт.

Інтенсифікація виробництва як системи залежить від інтенсифікації її складових підсистем, що дає можливість сконцентрувати увагу на цілісності структури виробництва, комплексності проблем і необхідності їх вивчення в єдності; зорієнтувати управління виробництвом на кінцеві результати діяльності в умовах швидко мінливого зовнішньо-

го середовища; розробити ефективну стратегію діяльності виробництва. Безумовно, для практики господарювання велике значення має визначення рівня інтенсифікації виробництва, проведення кількісної її оцінки з метою виявлення основних чинників стабілізуючої чи дестабілізуючої дії.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Питання оцінювання інтенсифікації виробництва висвітлені в роботах таких вчених як В.В. Шарко, В.В. Луцьяк, О.М. Швець, О. Попова, І.І. Світлишин, Т.С. Яровенко, М.В. Туликова, Ю.А. Козюпа, І.І. Червен, В.С. Горбачов, В.О. Гетьманський, К.В. Павлов та інші. Незважаючи на досить широку палітру наукових досліджень даного питання у літературі, досі не обґрунтовано єдиної методики дослідження та оцінки інтенсифікації сучасного виробництва, а також розрахунку показників інтенсифікації. При цьому ми погоджуємось з думкою авторів [1] про те, що при оцінюванні процесів інтенсифікації розвитку необхідно застосовувати системний підхід, оскільки підприємство є відкритою системою та склада-

ється з підсистем, які мають певну самостійність і організаційну автономію. Методика оцінювання рівня інтенсифікації розвитку підприємства повинна бути гнучкою та адаптаційною щодо змін зовнішнього середовища, а також урахувати можливість зміни вхідних параметрів, використання як кількісних (натуральних та вартісних), так і якісних показників.

Мета статті. Розробити модель оцінювання інтенсифікації машинобудівного виробництва як системи та визначити «сильні» та «слабкі» чинники інтенсифікації.

Виклад основного матеріалу. Здійснюючи свою економічну діяльність, машинобудівне виробництво виконує велику кількість видів робіт, які за ознакою спорідненості можна об'єднати в окремі взаємозв'язані та взаємозалежні функціональні модулі (підсистеми). За результатами аналізу літературних джерел [2–4], а також враховуючи наявну статистичну звітність машинобудівних підприємств [5, 6], основними функціональними модулями, які доцільно розглядати при здійсненні оцінювання їх інтенсифікації, є: виробничо-технологічний, фінансовий, ресурсний, маркетинговий-управлінський та інноваційно-інвестиційний (табл. 1).

Вхідними параметрами (факторами) моделі інтенсифікації виробництва як системи є ресурси, зосереджені у кожному її функціональному модулі (підсистемі). Виходом є результат – продукція, послуги, прибуток, рівень соціального розвитку.

Кожен функціональний модуль характеризується певним переліком часткових показників, які відображають його особливості та роль у виробничій діяльності системи в цілому, а також характеризують стан модуля на певну дату або за певний проміжок часу. Узагальнюючим показником інтенсифікації кожного функціонального модуля є комплексний показник як функція часткових показників.

Оцінювання інтенсифікації виробництва як системи здійснюється за допомогою інтегрального показника (ІПС), який є функцією комплексних показників оцінювання рівня інтенсифікації її окремих функціональних модулів:

$$ІПС = f (КП_i), \quad (1)$$

де $КП_i$ – комплексний показник оцінювання рівня інтенсифікації i -го функціонального модуля.

Модель оцінювання інтенсифікації машинобудівного виробництва як системи наведена на рис. 1.

Отже, послідовність оцінювання інтенсифікації виробництва як системи є такою:

- формування вхідного масиву інформації, основними складовими якого є офіційна статистична інформація та фінансова звітність підприємств;
- вибір та розрахунок часткових показників оцінювання інтенсифікації функціональних модулів;
- вибір методу та розрахунок комплексних показників оцінювання інтенсифікації функціональних модулів як функції відповідних часткових показників;
- розрахунок інтегрального показника оцінювання інтенсифікації виробництва як функції

Таблиця 1. Функціональні модулі (підсистеми) машинобудівного виробництва як виробничої системи

Функціональний модуль (підсистема)	Призначення функціонального модулю (напрямок діяльності)
Виробничо-технологічний	Побудова виробничого процесу в часі та просторі, впровадження певної технології виробництва, запуск та експлуатація обладнання тощо.
Ресурсний	Трудові ресурси, інтелектуальний потенціал, технічні ресурси тощо.
Фінансовий	Визначення обсягів і джерел фінансування діяльності підприємства, управління фінансовими потоками, здійснення податкових платежів, визначення витрат, оцінювання ефективності реалізації інвестиційних проектів тощо.
Маркетингово-управлінський	Дослідження ринку товарів, визначення цільових груп споживачів, вивчення їх потреб, розроблення рекламних засобів, формування цінової політики, комерційна діяльність тощо. Діяльність з управління підприємством, розроблення алгоритму досягнення цілей, організація ресурсів, мотивація працівників, розподіл повноважень тощо.
Інноваційно-інвестиційний	Пошук та розроблення нових рішень у всіх сферах діяльності підприємства, впровадження нових технологій, модифікація товарів відповідно до споживчих вимог тощо. Нарощування обсягів та активізація інвестиційної діяльності, розширення кола застосування й використання інвестицій.

Джерело: складено на основі аналізу літературних джерел [2–4].

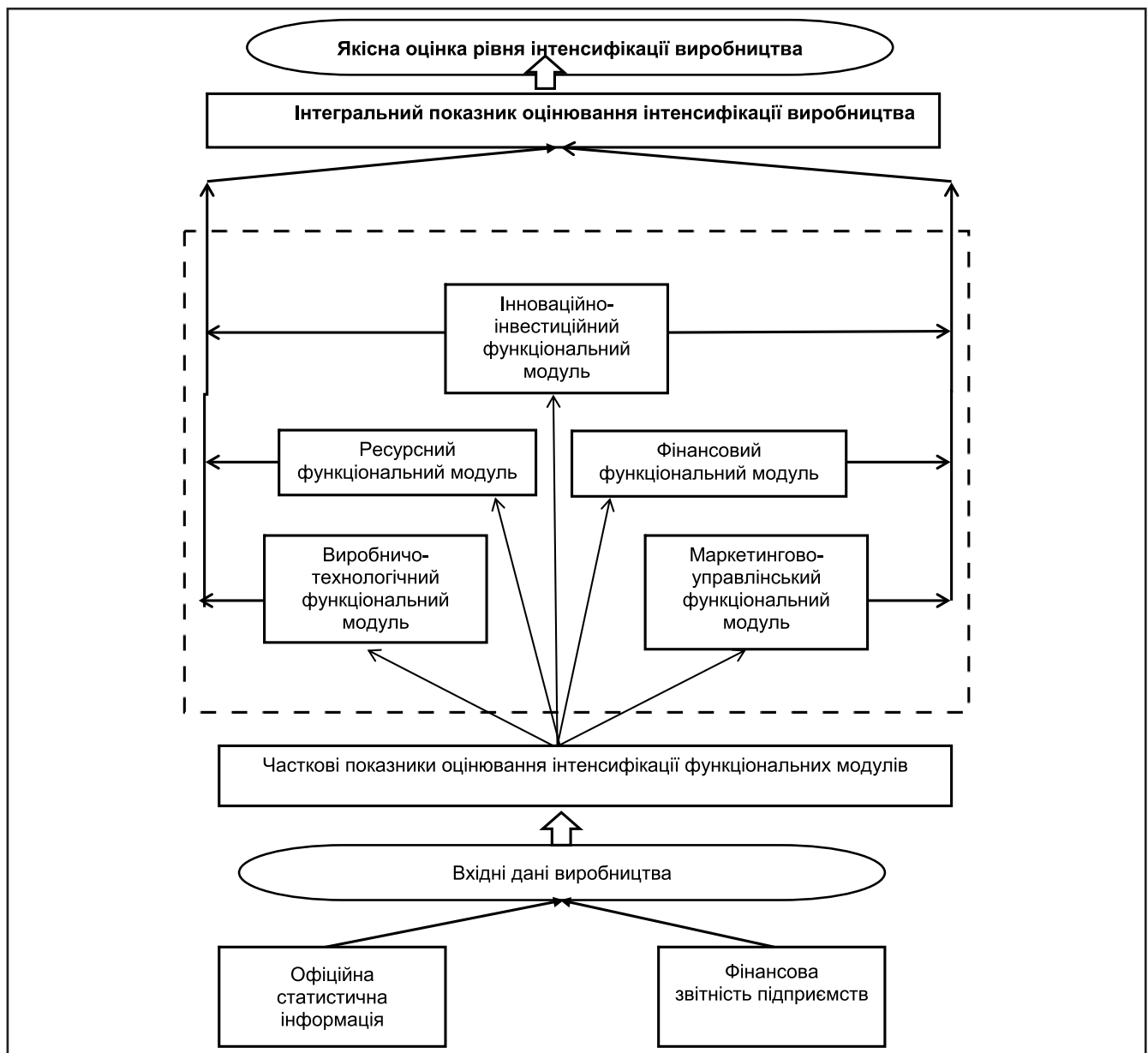
комплексних показників оцінювання інтенсифікації функціональних модулів;

– якісна оцінка рівня інтенсифікації виробництва (аналіз результатів, висновки, тенденції та шляхи подальшого розвитку тощо).

Для розрахунку комплексних показників, які є фактично синтетичними показниками, рекомендується застосувати алгоритм класичного варіанта побудови таксономічного показника [7]. Метод таксономічного аналізу використовується для порівняння об'єктів, що характеризуються великою кількістю ознак. У загальному вигляді цей аналіз дозволяє вирішити проблему впорядкування багатовимірних об'єктів та процесів відносно заданого нормативного вектора-еталону.

Використання методу таксономії допоможе «згорнути» багатовимірний статистичний матеріал, що характеризує кількісну характеристику, тобто дозволить побудувати узагальнюючу оцінку рівня інтенсифікації функціональних модулів машинобудівних виробництв. Варто зазначити, що визначений таксономічний показник знаходиться в межах від 0 до 1, тобто не залежить від розмірності часткових показників, що є досить зручним при аналізі отриманих результатів.

Крім цього, всі часткові показники, що беруться в основу дослідження, при використанні методу таксономічного аналізу, поділяються на стимулятори (ті, що позитивно впливають на синтетичний показник) та дестимулятори (ті, що гальму-

Рисунок 1. Модель оцінювання інтенсифікації виробництва як системи

ють його розвиток). Це дозволить в подальшому регулювати вектори розвитку через стимулювання позитивних впливів та нівелювання дії дестимуляторів.

Алгоритм застосування таксономічного аналізу для визначення комплексних показників оцінювання інтенсифікації функціональних модулів виробництва наведено на рис.2.

Обрані часткові показники оцінювання інтенсифікації функціональних модулів машинобудівного виробництва є такими:

- виробничо-технологічний функціональний модуль (ВТФМ) – темпи зростання продуктивності праці, темпи зростання рентабельності продукції, коефіцієнт випередження темпів зростання продуктивності праці над темпами зростання середньої заробітної плати, темпи зростання коефіцієнта придатності основних засобів, темпи зростання коефіцієнта фондівддачі;
- ресурсний функціональний модуль (РФМ) – темпи зростання коефіцієнта матеріаловіддачі, темпи зростання частки матеріальних витрат у операційних витратах, темпи зростання коефіцієнта фондоозброєності праці, темпи зростання коефіцієнта зарплатомісткості продукції, темпи зростання середньорічної заробітної плати;
- фінансовий функціональний модуль (ФФМ) – темпи зростання коефіцієнта фінансової не-

залежності, темпи зростання коефіцієнта фінансової стабільності, темпи зростання коефіцієнта абсолютної ліквідності, темпи зростання коефіцієнта поточної ліквідності;

– маркетингово-управлінський функціональний модуль (МУФМ) – темпи зростання рентабельності продажів, темпи зростання прибутку на гривню адміністративних витрат, темпи зростання прибутку на гривню витрат на збут, темпи зростання коефіцієнта затовареності готовою продукцією;

– інноваційно-інвестиційний функціональний модуль (ІФМ) – темпи зростання коефіцієнта оновлення основних засобів, темпи зростання коефіцієнта зносу основних засобів, темпи зростання частки капітальних інвестицій в машинобудування.

Дестимуляторами є такі часткові показники: темпи зростання частки матеріальних витрат у операційних витратах, темпи зростання коефіцієнта зарплатомісткості продукції, темпи зростання коефіцієнта затовареності готовою продукцією та темпи зростання коефіцієнта зносу основних засобів.

Інтегральний показник оцінювання інтенсифікації виробництва в *i*-му періоді будемо визначати як середнє геометричне відповідних комплексних показників:

$$IPI_i = \sqrt[5]{KPI_{BTФМ} \cdot KPI_{PФМ} \cdot KPI_{ФФМ} \cdot KPI_{МУФМ} \cdot KPI_{ІФМ}} \quad (2)$$

де IPI_i – інтегральний показник оцінювання інтенсифікації виробництва як системи в *i*-му періоді ;

Рисунок 2. Алгоритм застосування таксономічного аналізу для визначення комплексних показників оцінювання інтенсифікації функціональних модулів виробництва

Джерело: складено автором на основі [7].

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

$KP_{BTФМ}$, $KP_{PФМ}$, $KP_{ФФМ}$, $KP_{МУФМ}$, $KP_{ІІФМ}$ – комплексні показники оцінювання інтенсифікації в і-му періоді виробничо-технологічного, ресурсного, фінансового, маркетингово-управлінського та інноваційно-інвестиційного модулів, відповідно.

Аналіз динаміки рівня інтенсифікації машинобудівної галузі проводився за період з 2010 року по 2015 рік, тобто, за базовий період було взято 2010 рік. Узагальнена інформація про розраховані комплексні та інтегральні показники оцінювання інтенсифікації машинобудування за вказаний період наведена в табл.2.

Для інтерпретації отриманих результатів ефективним підходом, який наочно демонструє рівень інтенсифікації машинобудівного виробництва як системи, є також графічний метод. Його суть полягає у побудові багатокутника інтенсифікації (рис. 3).

В свою чергу, динаміка інтегрального показника рівня інтенсифікації машинобудівної галузі за період 2010 – 2015 роки наведена на рис. 4. Цілком очевидно, щ значення площі багатокутника інтенсифікації та інтегрального показника корелюють між собою.

Характер динаміки інтегрального показника машинобудівної галузі як системи у 2010 – 2015 роках, наведений на рис. 4, є хвилювим і нестабільним. У 2011 – 2012 роках має місце посилення інтенсифікаційних процесів виробництва, у 2013 – 2014 роках – їх спад, а в 2015 році має місце тенденція до часткової позитивної динаміки.

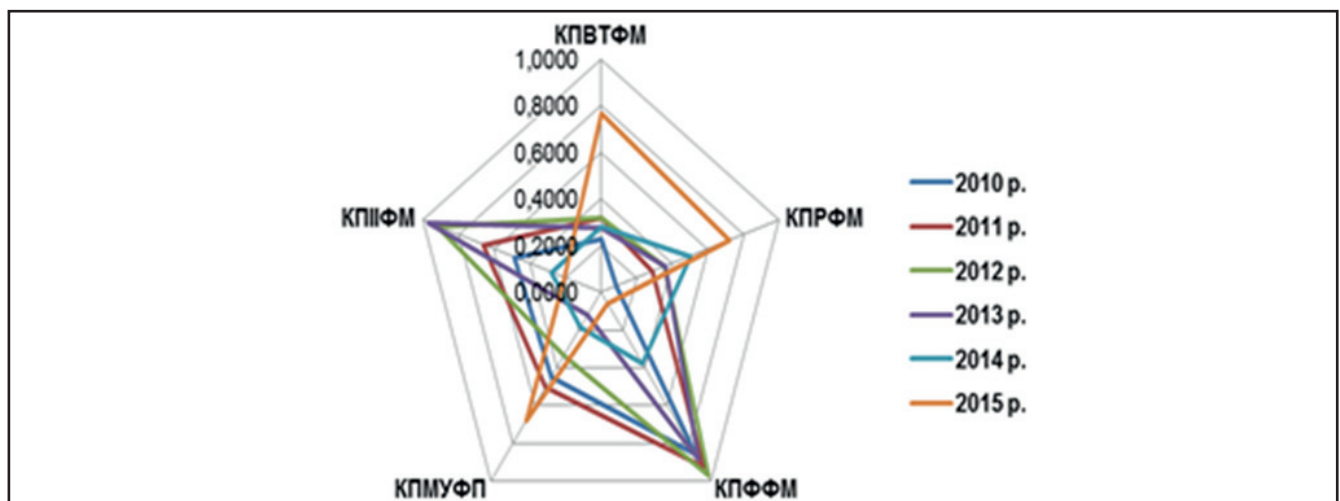
Щоб мати цілісну картину щодо причин нестабільності машинобудівної галузі як системи, необхідно проаналізувати стан інтенсифікації її окремих функціональних модулів (табл.2 та рис. 3). Особливої уваги потребує, звичайно, аналіз рівня інтенсифікації галузі у 2015 році.

Найбільш критичною є ситуація з інтенсифікацією фінансової підсистеми – починаючи з 2013 року спостерігається її стрімке зниження (у 2015 році – майже в 15 разів), про що свідчать значення комплексного показника КПФФМ. Розрахунок комплексного показника КПФФМ проводився з використанням таких часткових показників як темпи зростання фінансової незалежності, фінансової стабільності, абсолютної та поточної ліквідності, тобто показників, які характеризують

Таблиця 2. Узагальнена інформація про комплексні та інтегральні показники оцінювання інтенсифікації машинобудування за 2010 – 2015 роки

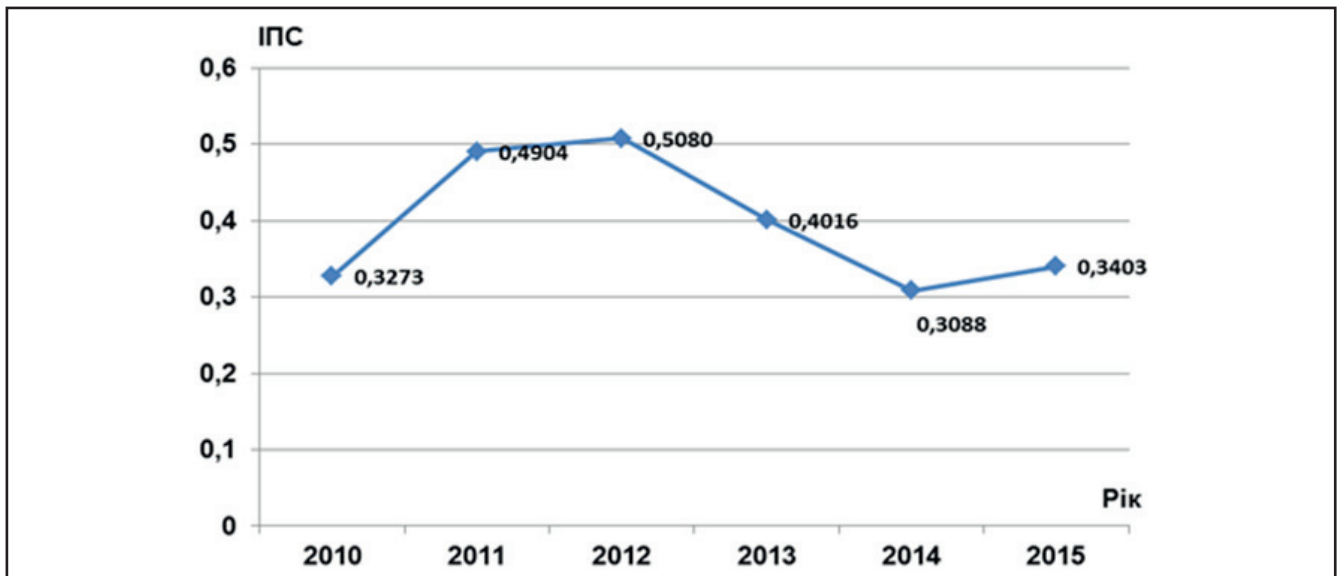
Рік	$KP_{BTФМ}$	$KP_{PФМ}$	$KP_{ФФМ}$	$KP_{МУФМ}$	$KP_{ІІФМ}$	Площа багатокутника	ІПС
2010	0,2277	0,0876	0,8588	0,4513	0,4861	0,3446	0,3273
2011	0,3186	0,2906	0,9271	0,5018	0,6587	0,6266	0,4904
2012	0,3169	0,3545	0,9718	0,3368	0,9195	0,8002	0,5080
2013	0,2782	0,3625	0,8828	0,1212	0,9681	0,4686	0,4016
2014	0,2806	0,5039	0,3802	0,1880	0,2778	0,2559	0,3088
2015	0,7672	0,7178	0,0599	0,6819	0,2029	0,3508	0,3403

Джерело: розраховано автором на основі [5, 6].

Рисунок 3. Багатокутник інтенсифікації машинобудівної галузі за період 2010 – 2015 роки.

Рисунок 4. Динаміка інтегрального показника рівня інтенсифікації машинобудівної галузі за 2010 – 2015 роки.

ють можливість підприємств виконати зовнішні зобов'язання за рахунок власних активів, незалежність від позикових джерел, здатність виконувати поточні зобов'язання за рахунок вільних грошових коштів і поточних фінансових вкладень, тобто за рахунок найбільш ліквідної частини активів. Отже, у 2015 році для машинобудування характерним є зростання залежності від залученого капіталу та ріст поточних зобов'язань. Збільшення грошових коштів можна забезпечити за рахунок реалізації зайвих виробничих і невиробничих фондів, здачі їх в оренду. Не можна не погодитись з висновками вчених-економістів про те, що наслідками низького рівня ліквідності є зниження конкурентноспроможності підприємств, нездатність їх сплатити свої поточні борги і зобов'язання, що веде, в свою чергу, до обов'язкового продажу довгострокових фінансових вкладень та активів і, в гіршому випадку – до зниження доходності і банкрутства [8]. Необхідними заходами в такій ситуації є розробка перспективних і поточних фінансових планів, прогнозних балансів, визначення джерел фінансування господарської діяльності, оптимізація руху фінансових ресурсів підприємства і врегулювання фінансових відносин, які виникають під час розрахункових відносин між господарюючими суб'єктами з метою ефективного їхнього розподілу.

Показники інтенсифікації інноваційно-інвестиційної діяльності повторюють тенденції інтенсифікації фінансового функціонального модуля – після 2013 року мають тенденцію до значного зни-

ження, що є негативним фактором, який спричинює зниження інтегрального показника рівня інтенсифікації машинобудівної галузі в цілому (у 2015 році комплексний показник КПІФМ становить 0,2029). Основними причинами такої ситуації є обмеженість централізованого фінансування; відсутність власних коштів у підприємств; недостатня, через високий ризик, привабливість довгострокових вкладень для вітчизняного банківського капіталу та іноземних інвесторів; відсутність розвинутої інфраструктури інноваційного ринку, що відповідає вимогам товаровиробників.

Значення комплексних показників оцінювання інтенсифікації виробничо-технологічного, ресурсного та маркетингово-управлінського функціональних модулів машинобудівної у 2015 році мають тенденції до зростання. Зокрема, ці тенденції особливо значимими є для маркетингово-управлінського модуля, що, насамперед, свідчить про позитивну стратегію збутової політики. Оптимізація збутової політики є важливим чинником зростання інтенсифікації виробництва в цілому. Сучасний розвиток економічної системи вимагає принципово нових підходів до організації господарювання будь-якого підприємства, адже від ефективності прийняття управлінських рішень залежить тривалість та рентабельність його функціонування в певному сегменті ринку. У процесі становлення ринкових відносин все більшого значення набуває маркетинг як комплексна система заходів щодо організації управління виробничо-збутовою діяльністю підприємства,

що керує просуванням продукції від продавця до споживача. Важливими для вирішення є питання реклами, упаковки, стимулювання збуту різними шляхами. Правильний підхід до просування продукції виробників товарів дозволить збільшити реалізацію продукції, що створить реальні передумови для виходу підприємства з фінансово-економічної кризи. Доцільно також звернути увагу на те, що для покращання свого фінансового становища виробники товарів повинні реалізовувати всю продукцію, що застоюється на складах. В рамках маркетингової діяльності машинобудівні підприємства повинні здійснювати діагностику свого збутового потенціалу з метою визначення сильних і слабких сторін, що дасть змогу виявити та зменшити ризики підприємства.

Висновки

В даному дослідженні набули подальшого розвитку методологічні аспекти оцінювання інтенсифікації машинобудівного виробництва з використанням системного підходу. Запропонована модель виробництва як системи передбачає вибір часткових показників інтенсифікації функціональних модулів (виробничо-технологічного, фінансового, ресурсного, маркетингово-управлінського, інвестиційно-інноваційного), розрахунок комплексних та інтегрального показників інтенсифікації. Особливістю даної моделі є розрахунок не абсолютних значень часткових показників, а темпів їх зростання.

Оцінювання інтенсифікації машинобудівної галузі через систему часткових, комплексних та інтегрального показників дає можливість оцінити рівень інтенсифікації машинобудування як системи, виявити тенденції подальшого розвитку, дозволяє знайти резерви для інтенсифікації чинників виробництва, які є стимуляторами, та вжити заходи щодо нівелювання впливу дестимуляторів.

Перспективи подальших досліджень будуть орієнтовані на виявлення чинників інтенсифікації машинобудівних підприємств, факторів стабілі-

зуючої та дестабілізуючої дії, розробку ефективної стратегії розвитку виробництва.

Список використаних джерел

1. Яровенко Т.С. Управління процесом інтенсифікації розвитку промислового підприємства у сучасних умовах / Т. С. Яровенко, М. В. Тулякова, Ю. А. Козюпа // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». Вип. 7(2). – 2013. – №4. – Т.21. – С.105–110.
2. Ковальчук, С.В. Інноваційні підходи до стратегічного управління підприємством / С. В. Ковальчук // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2010. – № 5, т. 4. – С. 37–46.
3. Квятковська Л.А. Комплексний підхід до оцінки ефективності управління підприємством / Л.А. Квятковська, Л.Д. Воробйова // Вісник ХПІ.– 2013. – №50 (1023). – С.67–75.
4. Побережна Н. М. Оцінювання ефективності використання виробничого потенціалу машинобудівних підприємств і визначення стратегічних напрямів його розвитку [Електронний ресурс] / Н. М. Побережна // Бізнес Інформ. – 2012. – № 9. – С. 214–220. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2012_9_45.
5. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. Фінансова звітність машинобудівних підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://smida.gov.ua/>.
7. Плюта В. Сравнительный анализ в экономических исследованиях: Методы таксономии и факторного анализа / Плюта В. ; пер. с польск.. – М. : Статистика, 1980. – 151 с.
8. Масленников Е. І. Економічна характеристика методів оцінки ліквідності балансу на підприємствах машинобудування та металообробки [Електронний ресурс] / Е. І. Масленников // Економіка: реалії часу : [електрон. журн.]. – 2012. – № 1. – С. 59–64. – Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2012/No1/59-64.pdf>.

Г.І. РЯБУХА,

аспірант Чернігівський національний технологічний університет

Циклічний тренд у динаміці продуктивності праці у тваринництві

У статті досліджується зміна продуктивності праці сільського господарства України, зокрема, підгалузі тваринництва. Аналізуються фінансові, організаційно-виробничі та соціальні фактори, що мають прямий вплив на продуктивність праці. Застосовується фільтр Ходріка-Прескотта для виявлення циклічних тенденцій у часовому періоді.

Ключові слова: сільське господарство, підгалузь тваринництва, продуктивність праці.

Г.И. РЯБУХА,

аспирант Черниговский национальный технологический университет

Циклический тренд в динамике производительности труда в животноводстве

В статье исследуется изменение производительности труда сельского хозяйства Украины, в частности, подотрасли животноводства. Анализируются финансовые, организационно-производственные и социальные факторы, которые имеют прямое влияние на производительность труда. Применяется фильтр Ходрика-Прескотта для выявления циклических тенденций во временном периоде.

Ключевые слова: сельское хозяйство, подотрасль животноводства, производительность труда.

G. RYABUKHA,

Postgraduate Chernihiv National Technological University

Cyclical trend in the dynamics of labor productivity in livestock

The changes in agricultural labor productivity of Ukraine, particularly in livestock sub-sector, are examined. Financial, organizational-operational and social factors, that have a direct impact on labour productivity, are analyzed. Hodrick-Prescott filter is applied to identify cyclical trends in the time period.

Keywords: agriculture, livestock sub-sector, labour productivity.

Для підгалузі тваринництва характерний динамічний розвиток. Автоматизація та інтеграція процесів виробництва призвели до збільшення обсягів виробництва, зменшення кількості працівників та збільшення продуктивності праці.

Постановка проблеми. Питання продуктивності праці в аграрному секторі вивчали такі відомі українські вчені, як Д.П. Богиня, В.В. Вітвіцький, В.С. Дієсперов, О.Ю. Єрмаков, П.М. Макаренко, Л.О. Мармуть, В.М. Олійник, О.В. Шкільов та інші.

Метою статті є вивчення динаміки продуктивності праці та виявлення причин всіх змін. Фільтр Ходріка-Прескотта застосовується для виявлення циклічних тенденцій у часовому періоді.

Виклад основного матеріалу. Сільське господарство – провідна галузь економіки України, яка характеризується стрімким розвитком, підгалузь тваринництва не є винятком. Технологічні нововведення та інтенсифікація виробництва, заміщення трудових ресурсів автоматизовани-

ми системами, все це призводить до меншої залежності виробництва від людського фактору [1]. Цікавим питанням для наукового дослідження постає продуктивність праці, як результируючий показник використання трудових ресурсів.

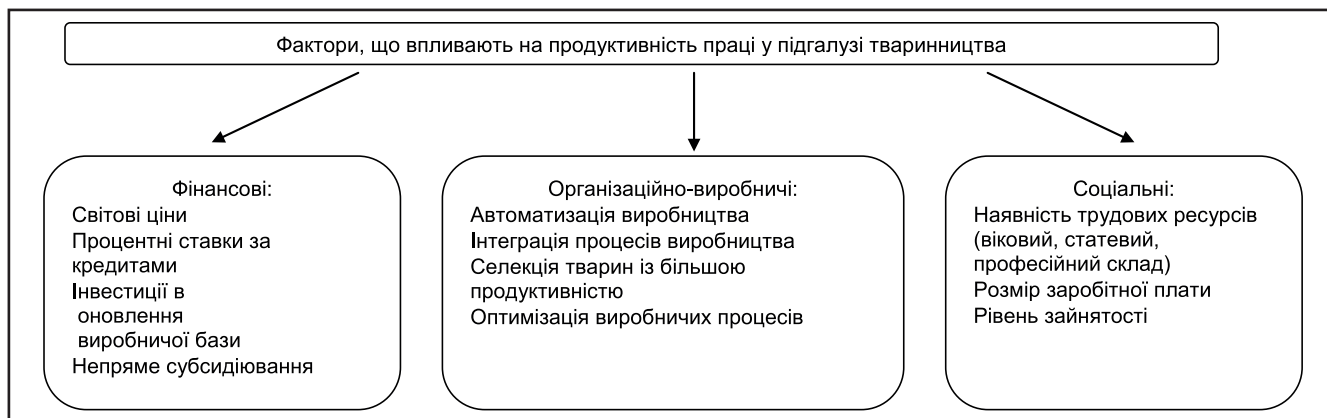
Всі фактори, що впливають на продуктивність праці у підгалузі тваринництва, можна поділити на три групи: фінансові, організаційно-виробничі та соціальні (Рис. 1.)

Світові ціни

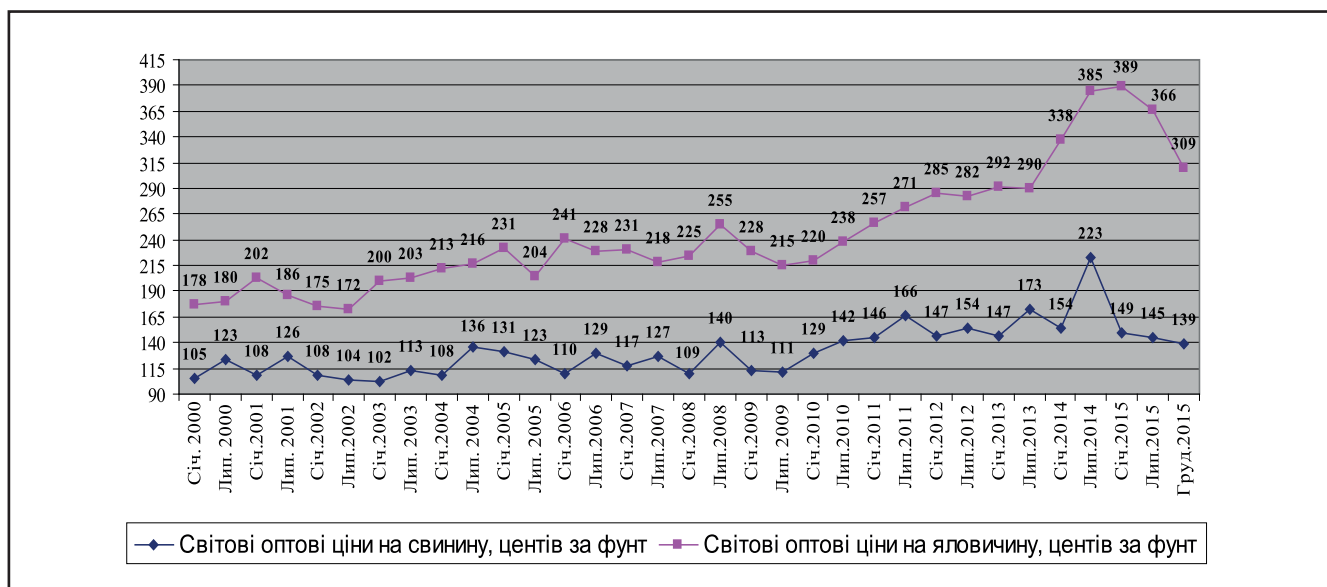
Вітчизняні товаровиробники повинні відслідковувати не тільки новини вітчизняного ринку, але й аналізувати глобальні тренди світової економіки. Зміна світових цін на продукцію сільського господарства перш за все впливає на експорт та імпорт, споживання та виробництво. Висхідна динаміка цін також має вплив на приріст інвестування у галузь, і відповідно на кінцеві здобутки продуктивності.

Процентні ставки за кредитами

Галузь сільського господарства загалом характеризується більш високим ступенем ризиків, по-

Рисунок 1. Фактори, що впливають на продуктивність праці у підгалузі тваринництва

Рисунок 2. Світові оптові ціни на продукцію тваринництва у 2000–2015рр.

Джерело: Побудовано за даними [10]

рівняно з іншими галузями, як наслідок сезонних та погодних факторів ризику, цінових коливань, високого ступеня конкуренції між виробниками. Саме тому, вартість кредитів для даної галузі у середньому вища за інші галузі, а їх термін у середньому коротший за кредити в інших галузях. Одним з наслідків такого становища став ріст продаж частки капіталізованих компаній іноземним інвесторам, а більш дрібні фермерські господарства були змушені задовольнятися фінансуванням з власних прибутків.

Підприємства підгалузі тваринництва особливо підпали під вплив даної тенденції, зниження світового попиту і відповідно цін, більш вагомого впливу санітарних норм у зв'язку з епідемічними захворюваннями у світовому масштабі та низького позитивного впливу підписання Угоди про асоціацію для тваринництва. Нульові митні ставки на експорт української продукції до ЄС обмежувалися квотами, а також санітарними нор-

мами. Саме тому підписання Угоди про асоціацію не дало позитивного вагомого впливу на експорт продукції підгалузі тваринництва.

Інвестиції в оновлення виробничої бази

Галузь тваринництва в Україні і в світі поступово трансформується у капіталомістку, виходячи з того, що питома вага капітальних інвестицій у сільське господарство у 2015р. складала 11% від загальної кількості капітальних інвестицій у різні галузі, показавши приріст майже удвічі протягом 2010–2015 рр. У той же час, частка робочої сили у загальному виробництві поступово скорочувалася, з приблизно 4 млн чол. у 2005 р. до 2.8 млн чол. у 2015 р. Стрімкий ріст запровадження нових технологій у сільському господарстві, механізація виробництва та більш ефективне застосування продукції суміжних підгалузей, зокрема комбікормових культур, призвели до відповідних здобутків продуктивності.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Показовим є приклад країн з найбільшими здобутками продуктивності, зокрема США, де її приріст стабільно перевищував темп приросту продуктивності інших галузей [7]. Кількість фермерських господарств знизилась з 6,8 млн. у 1935 р. до 2 млн у 1970 р. Середня площа американських фермерських господарств виросла з 63 га в 1935 р. до 174 га. При цьому суттєво знизилась і зайнятість: у 1900 році 41% усієї робочої сили було задіяно на фермерських господарствах, тоді як наразі – усього 1,5%. Лише з 2000 р. кількість зайнятих на них скоротилась на пів мільйона. Якщо з середини ХХ ст. механізація та застосування хімікатів були найбільш вагомими в виробництві, то з 1980 р. по 2009 р. парк сільськогосподарських машин скоротився, темпи застосування хімічних препаратів знизилися, а виробництво за цей же час зростало на 1,5% на рік.

З 1948 р. кількість задіяних факторів виробництва в США (робоча сила, земля і капітал) залишилась практично незмінною і в той же час вихід продукції з фіксованої площі землі виріс приблизно втричі. Так, урожайність маїсу виросла з 2,2 т з гектару в 1945 р. до 6,7 т/га в 1979 р. і до 11 т/га [8].

Механізація та виробництво нових видів агрохімічних добрив і відповідне поліпшення якості посівного процесу призвело до суттєвого зростання продуктивності.

До причин вищої продуктивності, порівняно з рештою галузей економіки, можна віднести спрощення процесів надання різних послуг, зокрема фінансування, оренди сільгосптехніки, розпорошення землі, підготовки полів, збору

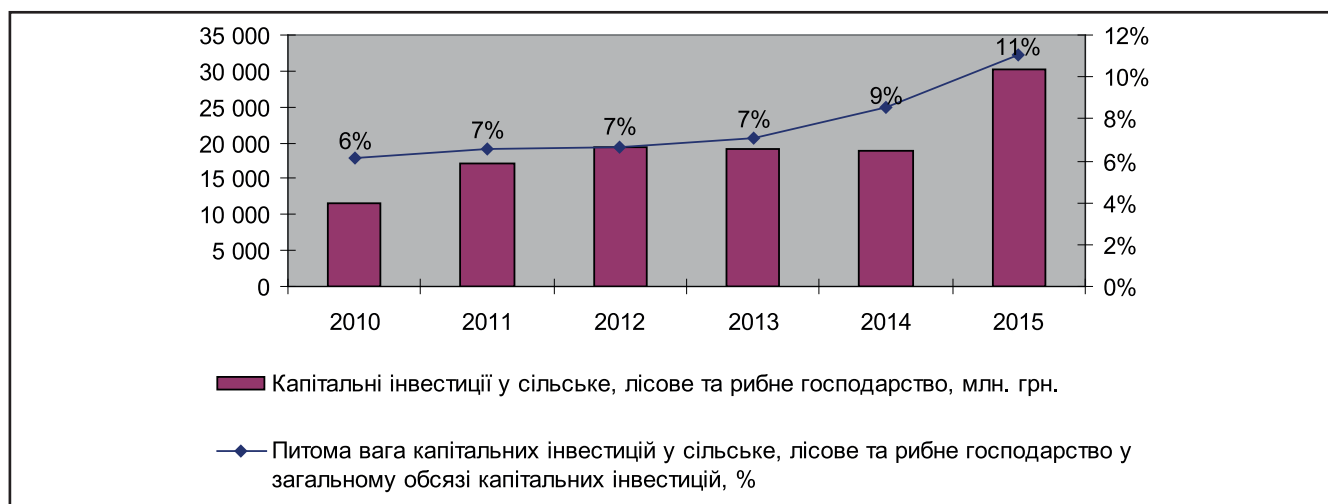
урожаю, удосконалення досліджень властивостей живих організмів і обробки даних. Ряд посівних культур стали більш стійкими до інфекцій, трактори працюють з навігаційними супутниковими системами, а дослідження властивостей ґрунтів дають змогу визначати куди і в який період необхідні найбільші обсяги зрошення.

Непряме субсидіювання.

Згідно з умовами членства України в СОТ пряма підтримка сільського господарства має поступово скорочуватися, зокрема бюджетні видатки на викуп продукції сільгоспвиробників. Непрямі субсидії виробникам, зокрема у вигляді податкових пільг, дають змогу підтримки прибутковості на певному рівні і виділяти більші обсяги коштів на переоснащення виробництва та стимулювання зайнятих. Однак непряме субсидіювання могло би бути розширене страхуванням з боку держави від стрімкого падіння цін чи епідемічних проблем у тваринництві.

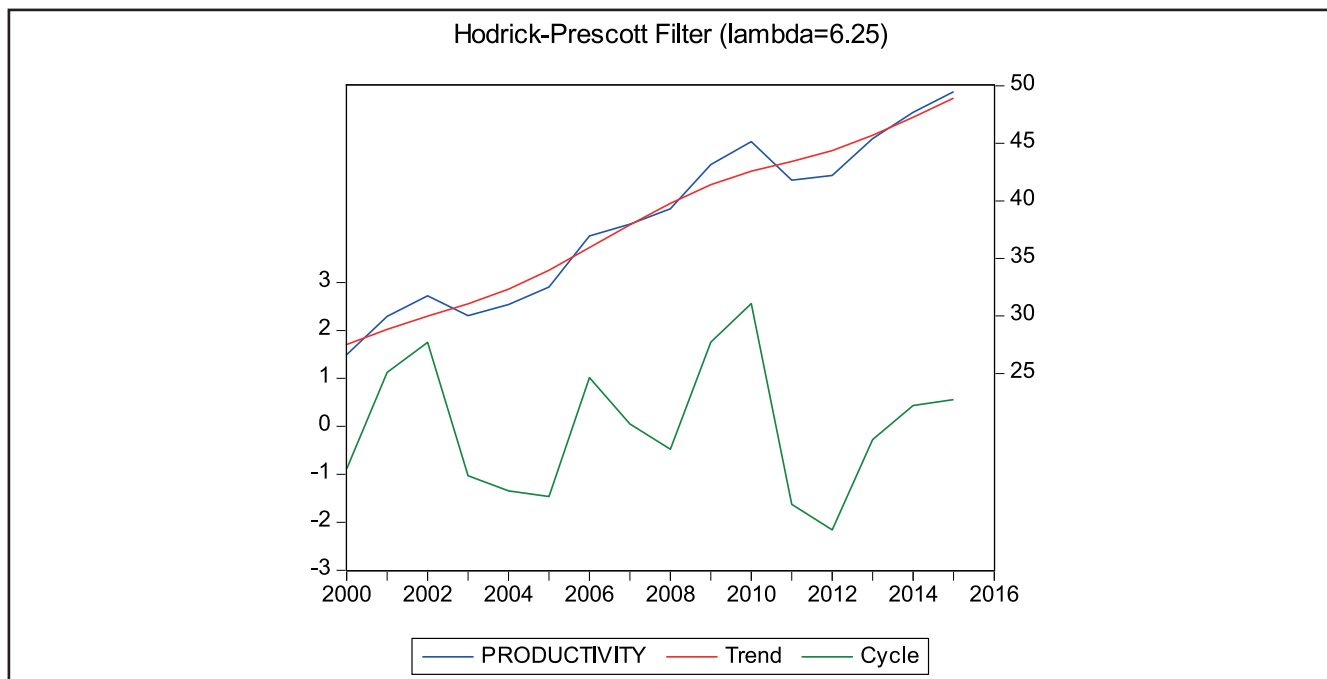
Автоматизація виробництва є рушійною силою інтенсифікації виробництва, збільшення обсягів випуску продукції та економії витрат на використання трудових ресурсів. Автоматизовані лінії годування, подачі тепла та вентиляції дозволяють контролювати процес виробництва, та виключають можливість помилок, спричинених людським фактором.

Інтеграція процесів виробництва є основою максимізації прибутку на кожному з етапів виробництва. У тваринництві головними інтеграційними платформами є вирощування зернових, виробництво комбікормів, вирощування тварин, реалізація продукції кінцевим споживачам.

Рисунок 3. Обсяг та питома вага капітальних інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство у загальному обсязі капітальних інвестицій у 2010–2015 рр.

Джерело: розраховано за даними Держстату [3]

Рисунок 4. Продуктивність одного зайнятого у тваринництві (productivity) за 2000–2015 рр. і розрахований тренд (trend) та циклічний компонент згідно фільтру Ходріка–Прескотта (cycle).

Джерело: розраховано за даними Держстату

Селекція тварин із більшою продуктивністю дозволяє отримувати максимальну кількість продукції (молоко, яйця, м'ясо) при використанні тих самих основних та оборотних фондів.

Оптимізація виробничих процесів характеризується організацією виробничого процесу із найменшими витратами фінансових та трудових ресурсів.

Соціальні фактори, що впливають на продуктивність праці, а саме: наявність трудових ресурсів (віковий, статевий, професійний склад), розмір заробітної плати, рівень зайнятості, є відзеркаленням демографічної ситуації, а також соціальної політики держави. Для галузі сільського господарства України притаманна нестача вузько спеціалізованих фахівців (технологів, ветеринарних лікарів та ін.).

Розрахунок продуктивності одного зайнятого у тваринництві показав висхідну тенденцію з 2000 по 2015 рік, що стало наслідком перелічених факторів. Згідно розрахунку циклічного компоненту продуктивності, на основі фільтру Ходріка–Прескотта [9], було виявлено циклічні уповільнення приросту, які співпадали з приростом виробництва, за яким слідувала активізація інвестицій в дану підгалузь (рис.3).

Згідно даного фільтру, пік зростання продуктивності припадав на 2010–2011 рр., а останній

циклічний спад продуктивності мав місце у 2012 році, за яким слідував новий підйом. На даному етапі було досягнуто рекордне вищезгадане значення питомої ваги інвестицій у сільське господарство у загальному значенні капітальних інвестицій, яке трималось на незмінному рівні 7% у 2011–2013 рр.

Висновки

Продуктивність сільського господарства показувала приріст через ряд чинників, зокрема автоматизацію та інтеграцію процесів виробництва. Як результат, зменшилася кількість зайнятих, проте збільшився валовий обсяг випуску продукції.

На циклічність динаміки продуктивності у тваринництві вплинули такі фактори, як світові ціни, інвестиції в оновлення виробництва, оптимізація виробничих процесів. Сам циклічний компонент виявився повністю взаємозалежним з динамікою інвестицій у сільське господарство, що дає змогу говорити про досить високу ефективність інвестицій при несуттєвих перевагах відкриття зовнішніх ринків для підприємств галузі.

Однак, подальші здобутки продуктивності залежать від таких факторів, як: належний рівень непрямого субсидіювання, зокрема податкові пільги, забезпечення належного страхування ризиків фермерських господарств з одного боку.

А з іншого – українські підприємства за пріоритет у стратегії мають взяти вихід на світові ринки, що забезпечить можливість реалізації продукції за цінами у 2–3 рази вищими ніж на вітчизняному ринку, надходження валюти, стабільність у виробництві та реалізації, як результат отримання максимальної прибутковості.

Список використаних джерел

1. Вітвіцький В.В. Наукові аспекти нормативної продуктивності праці у тваринництві // Україна: аспекти праці. – 2003. – № 7. – С. 48–51.
2. Горшкова Н.І. Тимчасові методичні рекомендації розрахунку продуктивності праці в цілому в економіці та за видами економічної діяльності. – [Електронний ресурс]. – <http://www.me.gov.ua>
3. Державна служба статистики України: офіційний сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Дієсперов В. С. Сільські території як об'єкти організації економічної діяльності / В. С. Дієсперов // Економіка АПК. – 2014. – № 5. – С. 56–64. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2014_5_11.
5. Олійник. О.В. Циклічність відтворювального процесу в сільському господарстві: Монографія / Харк. нац. аграрн. ун–т ім. В.В. Докучаєва. – Х., 2005. – 322 с.
6. Собкевич О.В., Русан В.М., Юрченко А.Д. Щодо розбудови механізмів державної підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/910/#_ftn4
7. Шиян. Д.В. Особливості та чинники формування закономірностей циклічності виробництва в сільському господарстві США // Економіка АПК. – 2004. – №4. – С. 147–152.
8. Lanz M. Amerikanische Landwirtschaft. Wo die USA noch Weltklasse sind. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nzz.ch/wirtschaft/amerikanische-landwirtschaft-wo-die-usa-noch-weltklasse-sind-ld.149166>
9. Pindyck R., Rubinfeld D. Econometric Models and Economic Forecasts / Pindyck R. – Boston, 1998. – 634p.
10. United States Department of Agriculture Economic Research Service. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ers.usda.gov/data-products/meat-price-spreads/>

Ю.Л. ТРУШ,

к.е.н., доц., Національний університет харчових технологій

М.В. ГРИГОРЦІВ,

к.е.н., доц., Національний університет харчових технологій

О.П. ОСАДЧУК,

к.е.н., доц., Національний університет харчових технологій

Оцінка ефективності заходів удосконалення системи управління якістю на підприємствах

Запропоновано варіант оцінки ефективності заходів для підвищення рівня функціонування системи управління якістю на підприємствах, за рахунок показників які включають оцінку по стадіям життєвого циклу продукції.

Ключові слова: система управління, продукт, підприємство, якість.

Ю.Л. ТРУШ,

к.э.н., доц., Национальный университет пищевых технологий

М.В. ГРЫГОРЦИВ,

к.э.н., доц., Национальный университет пищевых технологий

О.П. ОСАДЧУК,

к.э.н., доц., Национальный университет пищевых технологий

Оценка эффективности мероприятий усовершенствования системы управления качеством на предприятиях

Предложен вариант оценки эффективности мероприятий для повышения уровня функционирования системы управления качеством на предприятиях, за счет показателей которые включают оценку по стадиям жизненного цикла продукции.

Ключевые слова: система управления, предприятие, качество.

Y. TRUSH,
candidate of economic sciences, National University of Food Technologies
 M. HRYHORTSIV,
candidate of economic sciences, National University of Food Technologies
 O. OSADCHUK,
candidate of economic sciences, National University of Food Technologies

Evaluating the effectiveness of measures improving the quality management system in enterprises

The variant assess the effectiveness of measures to improve the quality management system in enterprises, by the performance evaluation that includes stages in the product life cycle.

Keywords: system management, product, enterprise quality.

Постановка проблеми. Дослідження якості як важливого резерву збільшення прибутку роботи підприємства, ефективності виробництва та конкурентоспроможності продукції, вимагає оцінки ефективності заходів з метою підвищення рівня функціонування системи управління якістю на підприємствах.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Теоретико-методологічні й економіко-організаційні аспекти оцінки ефективності заходів для удосконалення системи управління якістю на підприємствах відображені в роботах провідних вітчизняних і зарубіжних вчених економістів: Т. Конті, М.Д. Магомедова, Ю.Ф. Мельника, А.А. Оснапова, М.В. Самсонова [1,2,3,4,5].

Метою статті є обґрунтування етапів проведення оцінки ефективності заходів для удосконалення системи управління якістю на підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Існуючі підходи до оцінки ефективності заходів дозволяють відзначити деякі напрямки ефективності.

Аналіз літературних джерел показав, що розрахунки економічної ефективності якості раціонально проводити за такими напрямками:

1) розрахунок економічної ефективності від розробки і впровадження заходів з ціллю поліпшення функціонування систем управління якістю;

2) розрахунок економічного ефекту від впровадження заходів на стадії експлуатації. Вважаємо за потрібне вперше дати визначення поняття ефективності витрат на якість.

Ефективність витрат на якість – це співвідношення рівня задоволення покупця від використання товару за призначенням, що виражається ціною товару, яку він може оплатити за таку якість, до витрат підприємства на отримання товаром такої якості.

На наш погляд, другий напрямок правдиво використовувати для продукції технічного призна-

чення, яка володіє ефектом в сфері експлуатації за рахунок підвищення надійності продукції, а для продукції, наприклад, такої галузі як хлібопекарська, економічний ефект розраховується на стадії споживання і входить в розрахунок загальної економічної ефективності від впровадження систем управління якістю на всіх стадіях життєвого циклу.

З урахуванням такої пропозиції, на наш погляд, розрахунок економічної ефективності необхідно обмежити першим напрямками, тому що складові показників включають всі елементи стадій життєвого циклу продукції. У зв'язку з цим, розглянемо детально показники для оцінки економічної ефективності на стадії розробки і впровадження заходів для поліпшення функціонування систем управління якістю [1, с. 96].

1. Ефективність на стадії розробки:

$$E_{розр.} = \frac{\Pi_2 - \Pi_1}{B_2 - B_1}, \quad (1)$$

де, $E_{розр.}$ – ефективність від впровадження заходів;

Π_1, Π_2 – річний прибуток підприємства до і після впровадження заходів по підприємству, отриманий за рахунок їх впровадження;

B_1, B_2 – витрати пов'язані з розробкою заходів і впровадженням їх у виробництво.

а) витрати на стадії розробки продукції,

$$B_{розр.} = B_p. + B_в. + B_к., \quad (2)$$

де $B_{розр.}$ – загальні витрати на стадії розробки продукції; $B_p.$ – витрати на розробку нових заходів; $B_в.$ – витрати на впровадження заходів; $B_к.$ – витрати на підготовку кадрів.

б) витрати на підготовку персоналу:

$$B_к. = \sum C_i * U_i, \quad (3)$$

де, $B_к.$ – витрати на підготовку персоналу;

C_i – кількість працівників по відповідному напрямку робіт; U_i – вартість підготовки працівника по необхідному напрямку робіт.

2. Ефективна на стадії виробництва продукції:

$$E_{вироб.} = \frac{ВП_2 * (C_2 - C_1)}{ВП_1 * (C_1 - C_1)} - E_{н.} \quad (4)$$

де, $E_{вироб.}$ – економічний ефект від напрямків на стадії виробництва продукції;

$C_{1,2}$ – оптові ціни на продукцію до і після їх впровадження; $C_{1,2}$ – собівартість виробництва одиниці продукції до і після впровадження; $ВП_{1,2}$ – річний випуск продукції до і після впровадження.

3. Ефективність на стадії споживання.

$$E_{спож.1} = \frac{Втзр_1 + Вб_1 - Взб_1}{Втзр_2 + Вб_2 - Взб_2} \quad (5)$$

де, $E_{спож.1}$ – економічний ефект на стадії споживання продукції; $Втзр_{1,2}$ – річні витрати на транспортування, зберігання, реалізацію продукції до і після впровадження напрямків; $Вб_{1,2}$ – збиток від браку продукції на стадії розробки до і після їх впровадження; $Взб_{1,2}$ – вартість бракованої продукції за ціною корисного використання на стадії споживання до і після впровадження напрямків.

4. Загальна ефективність від впровадження заходів на всіх стадіях виробничого циклу.

$$E_{спож.2} = \frac{C_1 * ВП_2}{C_2 * ВП_2} \quad (6)$$

де, $E_{спож.2}$ – економічний ефект від споживання за рахунок зменшення роздрібних цін на продукцію;

$C_{1,2}$ – роздрібні ціни за одиницю продукції до і після впровадження заходів;

$ВП_2$ – обсяг випуску продукції після впровадження заходів.

5. Загальна ефективність від впровадження напрямків на всіх етапах життєвого циклу якості продукції.

$$E_{загал.} = (E_{розр.} + E_{вироб.} + E_{спож.1} + E_{спож.2}) \div 4 \quad (7)$$

де, 4 – кількість елементів у генеральній сукупності, для встановлення середньої арифметичної (повинен бути > 1).

Для підтвердження повної достовірності впровадження напрямків і їх впливу на систему управління якістю продукції, можна проводити оцінку задоволення споживачів продукції цих підприємств. Пропонуємо провести її за наступною групою критеріїв: продукція, відвантаження, продажний і післяпродажний сервіс. Встановимо критерії та оцінку задоволення, а також засоби інформації звідки отримали дані [2, с. 102].

За рахунок отриманих за кожним критерієм кількісних оцінок встановимо відсоток, який є основою для встановлення індексу задоволення споживачів (табл. 2).

Дізнавшись індекс задоволення споживачів, пропонуємо встановити результативність діяльності підприємств за аналізований період часу [5, с. 50].

Дані для такого твердження отримані нами відділом маркетингу внаслідок опитування споживачів, за допомогою анкетування, яке здійснюється індивідуально на добровільних засадах [5, с. 51].

Процес оцінки ефективності впровадження заходів підтвердиться і офіційними даними із бухгалтерської звітності, буде свідчити про збільшення обсягів виробництва продукції, а отже і споживання.

Далі автором пропонується розрахувати ефект від впровадження заходів для покращення функціонування системи управління якістю продукції на підприємствах за допомогою формули 8, тому що рентабельність вказує на результативність діяльності підприємства.

Оцінку ефекту автором пропонується провести за формулою [5]:

$$\Delta Pr = ((Q_{баз.} + \Delta Q) * (C_{нов.} - C_{нов.}) * 100\%) / Pr_{баз.} - 100\% \quad (8)$$

де ΔPr – це річний приріст рентабельності, %;

$Pr_{баз.р.}$ – це прибуток при фактичному рівні якості, обсязі продажу і собівартості продукції у грошовому вираженні;

$Q_{баз.р.}$ – це об'єм продаж в натуральному виразі при фактичному рівні якості і ціни;

ΔQ – це динаміка об'єму продаж в натуральному виразі, розрахована на основі прогнозу зміни об'єму продаж нової або удосконаленої продукції;

$C_{нов.}$ – це ціна нової або удосконаленої продукції у відповідності з програмою маркетингу;

$C_{нов.}$ – це собівартість нової або удосконаленої продукції, розрахована за результатами розробки виробничого процесу.

На основі проведених досліджень пропонуємо розрахувати умовний відносний річний приріст прибутку від запропонованих заходів.

В першу чергу визначимо об'єм продукції в натуральному виразі при фактичному рівні якості і ціні та приріст об'єму продаж, розрахований на основі прогнозу зміни об'ємів реалізації. Зауважимо, що обсяг продукції в базовому році та їх зміна розраховується наступним чином:

$$Q_{баз.} = \text{Кількість споживачів} * \text{Середнє число покупок} \quad (9)$$

$$\Delta Q = \text{Кількість споживачів} * \Delta \text{Середнє число покупок} + \text{Кількість нових споживачів} * \text{Середнє число покупок новими споживачами}$$

Таблиця 1. Оцінка задоволення споживачів

№	Група критеріїв	Критерії	Оцінка задоволення, %	Джерело інформації
1.	Продукція	1. Відповідність якості готової продукції вимогам споживачів: – відповідає повністю; – по узгодженню; – не відповідає.	100 80 0	Відділ продажу
		2. Доставка продукції. Продукція продана: – без зауважень; – по узгодженню; – повернена.	100 80 0	Відділ продажу
		3. Випуск продукції з індивідуальними (специфічними) вимогами у відповідності із запитами споживачів: – відповідає вимогам та відвантажена; – замовлення не виконано.	100 0	Відділ продажу
2.	Відвантаження	1. Виконання контрактів (замовлень): – об'ємом більше 95%; – об'ємом 94–90%; – об'ємом менше 90%.	100 90 80	Відділ продажу
		2. Своєчасність відповіді на запити споживачів (письмово, по телефону): – протягом 3 днів; – від 3 до 10 днів; – не відповіли.	100 60 0	Відділ продажу
		3. Тривалість оформлення договору (контракту): – від 3 до 10 днів; – від 10 до 15 днів.	100 90	Відділ продажу
		4. Виконання комплексних доставок: – здійснюється; – здійснюється частково; – не здійснюється.	100 60 0	Відділ продажу
		5. Динаміка доставок великим споживачам: – перехід до іншого постачальника; – збереження об'єму доставок; – ріст по об'єму; – ріст по асортименту.	0 90 100 100	Відділ продажу
3.	Торгівельний та після продажний сервіс	1. Участь у виставках, ярмарках: – 10 років; – більше 10 років.	70 100	Відділ маркетингу
		2. Охоплення асортименту рекламними і інформаційними матеріалами для споживачів: – від 50–70%; – більше 70%.	80 100	Відділ маркетингу
		3. Публікації про продукцію в ЗМІ та журналах: – 1–2 публікації; – більше 2 публікацій	70 100	Відділ маркетингу

Таблиця 2. Індекс задоволення споживачів

Відсоток (%)	Індекс задоволення споживачів		
	I	II	III
Від 30 до 50	+		
Від 50 до 90		+	
Більше 90			+

Отримані результати за прогнозними розрахунками будуть свідчити про ефективність заходів у від-

повідності до вибраних напрямків підвищення рівня функціонування системи управління якістю продукції.

Таблиця 3. Результативність діяльності підприємств

Індекс задоволення споживача	Результативність діяльності підприємства
I	Результативність діяльності підприємства сприймається більше чим нижча, ніж споживач готовий прийняти
II	Результативність діяльності підприємства задовольняє споживачів
III	Результативність діяльності підприємства сприймається як більш висока, ніж очікував і вимагав споживач

Висновки

Запропонована автором систематизована оцінка ефективності передбачає оцінку ступеня роботи системи управління якістю, що репрезентує собою регламентований стандартами підприємства порядок регулювання виробничих процесів, який направлений на забезпечення необхідного рівня якості продукції при її розробці, виготовленні, експлуатації на всіх стадіях життєвого циклу.

Список використаних джерел

1. Конти Т. Самооценка в организациях; [пер. с англ. И.Н. Рыбакова при участии Г.Е. Герасимовой / Научное редактирование В.А. Лapidус и М.Е.] Серов. – М.: РИА «Стандарты и качество», 2010. – 328 с.

2. Магомедов М.Д. Управление качеством в отраслях пищевой промышленности / М.Д. Магомедов, А.В. Рыбин – М.: Издательство – торговая корпорация «Дашков и К», 2009. – 192 с.

3. Мельник Ю.Ф. Основы управления безопасностью харчових продуктів : навч. посіб. / Мельник Ю.Ф., Новиков В.М., Школьник Л.С. – К.: Вид-во Союзу споживачів України, 2011. – 297 с.

4. Оспанов А.А. Проблемные вопросы обогащения муки и хлебобучных изделий / А.А. Оспанов, В.В. Ремеле // Хлебопекарское и кондитерское Дело. – 2013. – №2. – С. 42–45.

5. Самсонова М.В. Статистические методы в управлении процессами организации / М.В. Самсонова // Методы менеджмента качества. – 2013. – №2. – С. 50–51.

УДК 658.26:658.511

Т.О. УКРАЇНЕЦЬ,
студентка 2го курсу другого рівня вищої освіти кафедри «Фінансів та фінансово-економічної безпеки» Київського національного університету технологій та дизайну
Ю.О. РУСИНА,
к.е.н, доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки

Управління системою енергоменеджменту на підприємстві

У статті розкрито, що енергоефективний розвиток української економіки на всіх рівнях управління вимагає створення умов і механізмів для зростання енергетичної ефективності. Проаналізовано поняття «енергоефективність» зростання різних нормативно-правових актів.

Виявлено, що досягнення реального підвищення енергетичної ефективності підприємств і організацій повинно базуватися не тільки на технічних рішеннях, але і на більш сучасному управлінні. Обґрунтовано, що енергетичний менеджмент є інструментом, який може забезпечити виробничо-господарським об'єктам економію коштів за рахунок проведення грамотної енергетичної політики по використанню енергетичних ресурсів.

Ключові слова: енергоефективність, енергозбереження, показник енергоефективності, енергетичний менеджмент.

Т.А. УКРАЇНЕЦЬ,
студентка 2го курсу второго уровня высшего образования кафедры «Финансов и финансово-экономической безопасности» Киевского национального университета технологий и дизайна
Ю.А. РУСИНА,
к.э.н, доцент кафедры финансов и финансово-экономической безопасности

Управление системой энергоменеджмента на предприятии

В статье раскрыто, что энергоэффективное развитие украинской экономики на всех уровнях

управления требует создания условий и механизмов для роста энергетической эффективности. Проанализировано понятие «энергоэффективность» рост различных нормативно–правовых актов.

Выявлено, что достижение реального повышения энергетической эффективности предприятий и организаций должно базироваться не только на технических решениях, но и на более современном управлении. Обосновано, что энергетический менеджмент является инструментом, который может обеспечить производственно–хозяйственным объектам экономию средств за счет проведения грамотной энергетической политики по использованию энергетических ресурсов.

Ключевые слова: энергоэффективность, энергосбережение, показатель энергоэффективности, энергетический менеджмент.

T. UKRAINETS,
student of 2nd course of the second level higher education department «Finance and economic and financial security», the Kiev National University of Technology and Design
Yu. RUSINA,
candidate of Economic Sciences, Associate Professor
at the Department of Finance and Financial and Economic Security

Management of the enterprise energy management system

The article reveals that energy–efficient development of Ukrainian economy at all levels of government requires the creation of conditions and mechanisms to increase energy efficiency. Analyzed the concept of «energy» growth of various regulations.

Revealed that achieve real energy efficiency of enterprises and organizations should be based not only on technical solutions, but also in more modern management. Proved that energy management is a tool that can provide industrial and commercial facilities cost savings at the expense of competent energy policy on the use of energy resources.

Keywords: energy efficiency, energy conservation, energy efficiency indicators, energy management.

Сучасна економіка України характеризується достатньо високою енергоемністю валового внутрішнього продукту (ВВП) та енергозалежністю від країн–імпортерів. Енергетична ефективність та енергозбереження залишаються одними з пріоритетних напрямів розвитку більшості промислово–розвинених країн світу [2, с. 7]. Вони є визначальними чинниками при формуванні конкурентоспроможності товарів та послуг, а також суттєво впливають на енергетичну безпеку країни життя.

Завдання переходу української економіки на шлях інноваційного та енергоефективного розвитку вимагають створення на всіх рівнях управління умов і механізмів для підвищення енергетичної ефективності та енергозбереження.

Для кращого розуміння понять «енергозбереження» та «енергоефективність» наведемо визначення цих понять за різними джерелами. За Законом України «Про енергозбереження» від 1 липня 1994 року № 74/94–ВР енергозбереження трактується як, діяльність (організаційна, наукова, практична, інформаційна), що спрямована на раціональне використання та економне витрачання первинної та перетвореної енергії і

природних енергетичних ресурсів у національному господарстві, і яка реалізується з використанням технічних, економічних та правових методів. Енергоефективність – це характеристика обладнання, технології, виробництва або систем у цілому, яка показує ступінь використання енергії на одиницю кінцевого продукту [3].

Постановка проблеми. У XXI ст. вирішити проблему підвищення ефективного використання паливно–енергетичних ресурсів (далі – ПЕР) можливе виключно шляхом впровадження новітніх енергоефективних технологій та обладнання, що відповідають сучасним потребам і вимогам. Заявлена пріоритетність політики енергозбереження в Україні тривалий час не була підкріплена ефективною формою і механізмами взаємодії влади, бізнесу та наукового потенціалу в питаннях впровадження інноваційних енергозберігаючих технологій. На сучасному етапі розвитку держави однією з основних перешкод масштабної реалізації політики енергоефективності є відсутність в основних агентів необхідності та мотивації щодо енергоефективних інноваційних технологій. Світовий досвід свідчить, що швидке досягнення міжнародної конкурентоспроможності держави

відбувалося там, де пріоритетом державної політики стає енергоефективність.

Зокрема, в сучасних умовах енергоефективність в країнах ЄС досягається в основному не за рахунок впровадження нових енергозберігаючих технологій, а за рахунок змін у методах і способах управління [11; 12]. При цьому енергоефективність розглядається як використання енергетичних ресурсів з використанням такого обладнання і технологій, які при існуючому рівні розвитку техніки та дотримання вимог до охорони навколишнього середовища забезпечують максимальну конкурентоспроможність та стійкість у розвитку компанії.

В Україні прийнята ціла низка нормативно-правових актів, які регулюють питання енергоефективності та енергозбереження. Але за певних причин особливих зрушень стосовно енергозбереження в Україні не відбувається [4, с. 210]. Тому необхідно звернути увагу, перш за все, на управління у сфері енергозбереження, бо саме тут виникає велика кількість різного роду перешкод, які не дозволяють ефективно реалізовувати державну політику стосовно енергозбереження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед західних науковців значну увагу дослідженню енергоменеджменту, як ефективного засобу підвищення енергоефективності приділяли Т. Морт, Л. Браке, Н. Йепсен, М. Стоббе та ін. Вітчизняні дослідники також не оминули увагою дану проблематику. Серед дослідників – Ю. В. Дзядикувич, Р. Г. Бевко, Р. І. Розум, М. В. Буряк, С. І. Випанасенко, В. В. Джеджула та ін. Процеси енергозбереження та енергозабезпечення досліджується такими науковцями, як Д. В. Зеркалов, М. П. Войнаренко, Г. О. Кошева, В. Г. Бурлака, І. А. Франчук, І. М. Сотник тощо.

Однак концепція енергоменеджменту все ще залишається достатньо новою, і у вітчизняній літературі немає єдиної думки щодо реалізації цього інструменту в господарській практиці.

Основною **метою статті** є з'ясування ролі енергоменеджменту в управлінні підприємством. Визначено такі завдання: дослідити енергоменеджмент як багаторівневу систему, конкретизувати задачі енергоменеджменту на різних рівнях управління, визначити необхідність впровадження служби енергоменеджменту на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. Розвиток та формування системи енергетичного менеджменту в Україні триває більш ніж півтора десятиліття.

Однак на сьогодні ще немає остаточного загальноприйнятого розуміння енергетичного менеджменту як науки, як виду діяльності, а також як однієї з конкретних функцій менеджменту [2, с. 10].

Останні дослідження і публікації, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми, дають різні тлумачення понять «енергетичний менеджмент», «система енергетичного менеджменту», «енергетичний менеджер» тощо. Наведемо деякі з них.

За визначенням С.В. Сапожнікова, «енергетичний менеджмент є діяльністю, що спрямована на забезпечення раціонального використання паливно-енергетичних ресурсів і базується на отриманні енерготехнологічної інформації за допомогою обліку, проведенні типового енерготехнологічного вимірювання та перевірки, аналізу ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів та впровадження енергозберігаючих заходів» [5, с. 6]. Предметною сферою енергетичного менеджменту є забезпечення ощадного відношення до енергії на всіх стадіях її виробництва, передачі на відстань, розподілу і споживання на підприємствах та в установах. Таке управління передбачає забезпечення енергоефективності виробництва або діяльності взагалі, шляхом розроблення та реалізації системи заходів щодо енергозбереження, включаючи комплексне розв'язання, пов'язаних з цим технічних, економічних та екологічних проблем [5, с. 11].

В. Петринка, трактує поняття «енергетичного менеджменту» як синоніму правління енергоспоживанням. Впровадження енергоменеджменту на підприємстві дозволяє отримати більш детальну картину споживання енергоресурсів, що дає змогу оцінити проекти з енергозбереження, які планують застосовувати на підприємствах. Формування системи енергетичного менеджменту на підприємстві є інноваційним рішенням, яке пов'язане з модернізацією існуючих методів управління, а також самої психології управління енергоспоживанням та енерговитратами [6, с. 42].

Денисюк С.П., Бориченко О.Р. систему енергетичного менеджменту розуміють як комплексну, основні функції якої полягають у розробці та реалізації політики підприємства в галузі управління енергією; навчання персоналу питань безперервного зниження споживання енергії та запуск механізмів мотивації; облік достатньою мірою деталізації всіх видів енергії; нормування і погодинне планування споживання всіх видів енер-

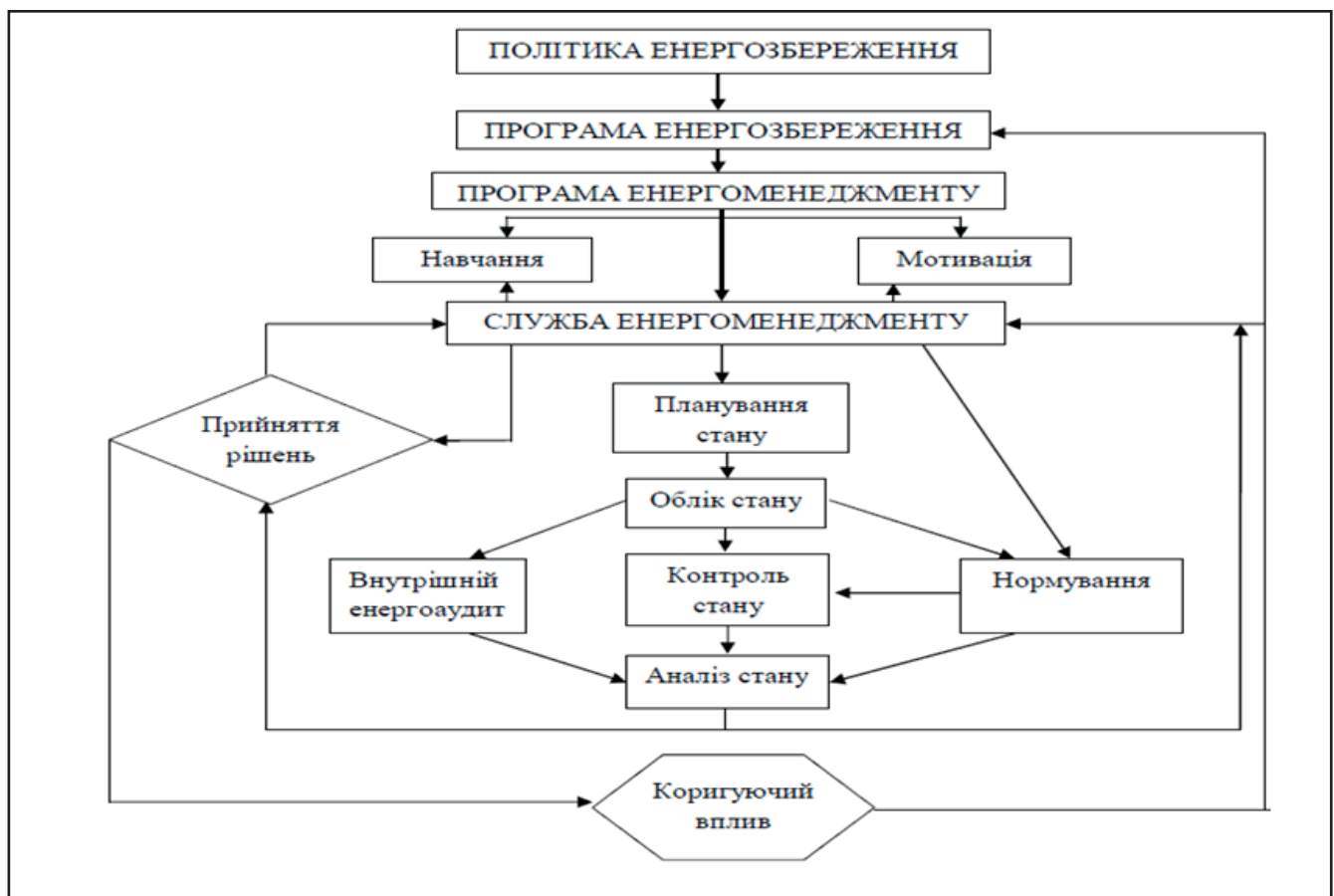
гії; управління споживанням енергії; аналіз споживаних видів енергії та вироблення пропозицій щодо їх зниження; інвестування в заходи щодо зниження споживання енергії; щорічне коригування політик, процедур і т.д. [2, с. 11].

Ю. В. Дзядикевич, Р. Б. Гевко, Р. І. Розум та М. В. Буряк [9] розглядають енергетичний менеджмент, як багаторівневу систему, що охоплює управління енерговиробництвом та енергоспоживанням. Вони відзначають, що на підприємстві створюється служба енергетичного менеджменту, яку очолює енергоменеджер. До його функцій відносяться управління функціонуванням служби та забезпечення досягнення запланованих ефектів енергозбереження. Крім того, служба енергоменеджменту пов'язує підприємство з інспекціями, що здійснюють нагляд за ефективним використанням енергоресурсів. На рис. 1 представлено модель системи енергоменеджменту на підприємстві.

До того ж, необхідно відмітити, що наведені визначення не відображають економічного аспекту енергоменеджменту. В умовах ринкової економіки основною метою енергетичного менеджменту

має бути отримання прибутку за рахунок раціонального та ефективного використання ПЕР на вироблення одиниці продукції, надання послуг або виконання робіт. І, тому енергетичний менеджмент є видом діяльності, змістом якої є цілеспрямований вплив на працівників організації з метою координування їх дій задля досягнення однієї з поставлених перед організацією цілей – збільшення прибутку шляхом підвищення ефективності використання ПЕР за одночасного зниження собівартості випущеної продукції [2, с. 10].

Зазначимо, що мета енергетичного менеджменту полягає у підвищенні ефективності використання організацією ПЕР при збільшенні прибутку організації. Іншими словами, енергетичний менеджмент як вид діяльності, націлений на підвищення ефективності використання організацією залучених із зовнішнього середовища ПЕР, тобто на зниження витрат різних видів палива й енергії на виготовлення одиниці продукції, й відтак на досягнення завдяки цьому в кінцевому розумінні однієї з основних цілей, що стоять перед організацією в ринкових умовах господарювання – збільшення прибутку [2, с. 10].

Рисуюнок 1. Модель системи енергоменеджменту на підприємстві [6, с. 43]

Підсумовуючи вищезазначене доцільним було б надати власне визначення дефініції «енергетичний менеджмент»

Зміст поняття «енергетичний менеджмент» полягає в наступному:

- включає в себе системний підхід щодо досягнення цілей для покращення енергетичної діяльності на основі енергетичної політики, процесів і процедур;

- має постійно діючу систему організації, управління та керівництва енергоспоживанням підприємства;

- поєднує в собі як управлінські, так і технічні аспекти;

- являє собою систему управління, яка спрямована на забезпечення раціонального використання споживачами ПЕР;

- передбачає вирішення оптимізаційної задачі управління енергопроцесами.

Термін «енергетичний менеджмент» в залежності від сфери його застосування може мати низку смислових навантажень. Це поняття в загальному випадку включає в себе інтегральний підхід в рамках виділеної енергетичної (виробничої) системи, що дозволяє виділити такі етапи: планування, виробництво (генерація), передача (трансформація), накопичення, розподіл та використання енергоносіїв [8, с. 5].

На сьогоднішній день стандартизацією у сфері енергоменеджменту займається Технічний комітет ISO/TC 242 «Енергоменеджмент» при міжнародній організації зі стандартизації. У 2011 р. була прийнята остаточна версія стандарту ISO 50001:2011 «Energy management systems – Requirements with guidance for use» [10], де розкрито методологію системи енергетичного менеджменту.

Зазначений стандарт прийнятий наказом Мінекономрозвитку України в якості національного стандарту ДСТУ ISO 50001:2014 «Енергозбереження. Системи енергетичного менеджменту. Вимоги та настанова щодо використання (ISO 50001:2011, IDT)» 16 вересня 2014 року, набравши чинності з 01 січня 2015 року.

Серед недоліків впровадження системи енергоменеджменту на підприємствах можна зазначити те, що Україна акцентує увагу лише на великих промислових підприємствах, коли високорозвинуті країни застосовують стандарти для всіх типів підприємств (великих та малих, дер-

жавних та приватних). Українські промислові підприємства традиційно звертають увагу на задоволення потреб виробничого процесу в енергії і не надають особливого значення ефективності її використання.

Водночас, зарубіжний досвід свідчить, що промислові компанії реально знизили витрати на енергоресурси на 30 % і більше, коли приділяли значну увагу енергоменеджменту на підприємстві [6, с. 42]. Крім того, енергоменеджмент не може бути одноразовим заходом, а вимагає постійної реалізації заходів з енергозбереження, моніторингу досягнутих результатів та здійснення ефективного управління діяльністю підприємства у сфері підвищення енергоефективності.

Наприклад, за даними проекту USAID «Муніципальна енергетична реформа в Україні» (MER), стан енергоменеджменту на об'єктах бюджетної сфери міста Києва виявив, що переважна більшість осіб, відповідальних за контроль та облік енергетичних ресурсів у бюджетних установах (на рівні району, районного управління, департаменту) за основним напрямком роботи являються працівниками бухгалтерії [7, с. 5]. Вирішальними для них є рахунки енергопостачальних компаній, що не сприяє оперативному відслідковуванню споживання енергоносіїв та відповідному реагуванню при відхиленні від заданих норм на місцях. Також, не ведеться порівняльний аналіз рахунків енергопостачальних компаній з даними зі smec.kiev.ua перед сплатою рахунків. Перевірка договірних даних з енергопостачальними компаніями повинна бути більш детальною і вимагає технічних знань. Як приклад, розуміння реактивної електричної енергії та її коефіцієнтів, а також розуміння коефіцієнтів втрат в тепломережах, які наведені в рахунках користувачів [7, с. 5–6].

Відсутня автоматизована система обліку та контролю енергоспоживання (АСКОЕ), що призводить до відсутності механізму повноцінного оперативного реагування при виході технічного обладнання з праці (як приклад погодні регулятори на ІТП) та ремонту.

Відсутній механізм повернення коштів, заощаджених шляхом зниження споживання енергоносіїв на місцях, що не сприяє мотивації користувачів об'єктів в підвищенні енергоефективності. Більш того, діюча система лімітів (коли розрахунок зниження споживання енергоносіїв ведеться від фактичного споживання енергоносіїв в попе-

редньому році, а не від встановленого базового рівня з урахуванням технічного стану об'єкта, санітарних норм та зовнішнього температурного стану) ставить користувачів об'єктів перед вибором: знизити споживання енергоносіїв та, відповідно, буде знижено фінансування з бюджету на наступний рік. Таким чином, вони ризикують при низьких температурних погодних умовах в наступному році перевищити ліміти та отримати догану, або тільки декларувати та, якомога довше, відкладати заходи зі зниження споживання енергоносіїв на місцях [7, с. 6].

Як бачимо, підприємства, наразі, потребують розвинутої професійної системи енергетичного менеджменту в повному обсязі.

Основна ідея вирішення управлінської проблеми підвищення рівня енергоефективності полягає у послідовному застосуванні системного підходу до енергоменеджменту.

Першим кроком у визначенні сфер для потенційної економії енергії є встановлення кількості і вартості використовуваних на підприємстві енергоресурсів. До енергоресурсів відносяться не тільки мазут, вугілля, газ і електроенергія, а й вода, а на деяких підприємствах, також паливо, що використовується автотранспортом. Після завершення такого аналізу необхідно перевірити чи є тарифи на енергоресурси для підприємства конкурентними і відповідними ринку. Не має сенсу робити великі інвестиції в інженерні проекти з енергозбереження, якщо енергоресурси купуються за завищеними тарифами. Важливим елементом будь-якої програми скорочення витрат є контроль керівництва. Крім необхідності контролю та обліку заощаджень від закупівельних та інженерних проектів, часто є економія за рахунок більш ефективного управління

ресурсами при застосуванні стандартних прийомів контролю і маркетингу.

Після первинної перевірки та аудиту основні показники повинні бути перевірені і проаналізовані.

Далі, на основі цього аналізу, повинні бути визначені короткострокові заходи для поліпшення ефективності використання енергії. Після здійснення короткострокових заходів, ключові показники (досягнуті результати) мають бути перевірені і проаналізовані, і на підставі цього аналізу повинні бути заплановані середньострокові заходи. Завдання енергетичного менеджера полягає в організації системи таким чином, щоб наведений вище циклічний процес повторювався знову і знову. І тільки в цьому випадку, будь-які зміни виробництва, впровадження нових технологій, запуск нового продукту не впливатиме на енергетичну ефективність підприємства.

Додаткові можливості підвищення рівня енергоефективності можуть бути також отримані на основі застосування стандартної методології PDCA (Plan-Do-Check-Act) (рис. 2), властивої всім добре відомим міжнародним стандартам (ISO 9001, 14001 та інш.). Переваги використовуваного системного підходу наступні: аналіз всіх аспектів, що впливають на енергоефективність, а також на постійне покращення; бізнес-процеси, пов'язані з енергоменеджментом, чітко визначені і перевіряються, як з боку внутрішніх, так і зовнішніх аудиторів, включаючи можливість сертифікації; безперервний і планований процес енергоменеджменту, що має певні параметри порівняння (базові лінії) для досягнутих результатів і документовані енергоцілі; підхід, заснований на кращій світовій практиці, який продовжує удосконалювати міжнародна організація ISO [2, с. 12].

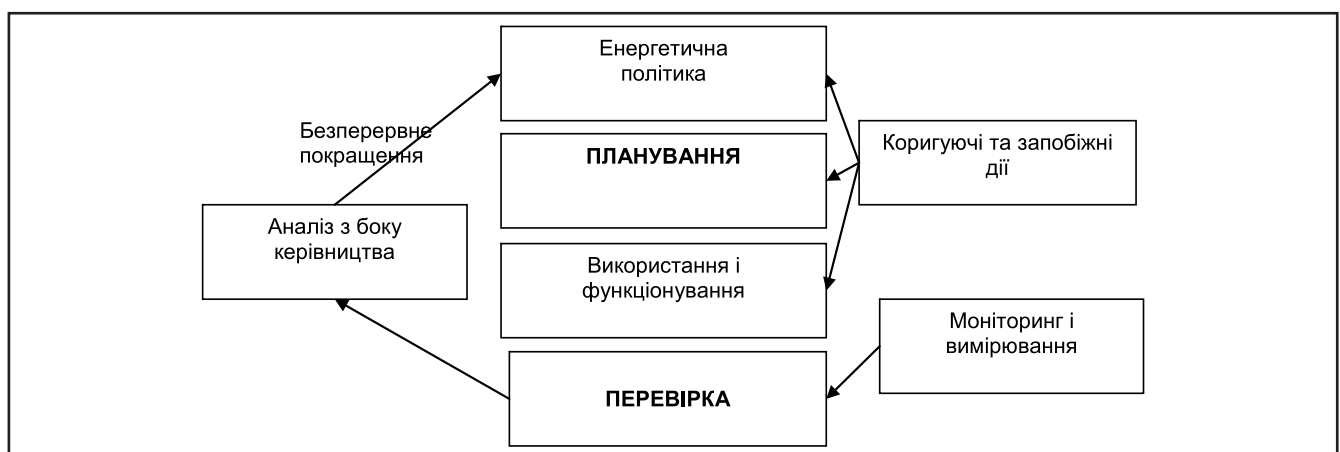

Рисунок 2. Структурна схема системи енергетичного менеджменту (цикл PDCA)[7, с. 20]

Аналіз сильних та слабких сторін впровадження системи енергетичного менеджменту на підприємстві

Сильні сторони	Слабкі сторони
Зниження витрат на енергетичні ресурси; Підвищення енергоефективності та енергетичної результативності; Підвищення кваліфікації персоналу; Підвищення ефективності експлуатації обладнання; Удосконалення системи управління; Зниження та управління ризиком аварійних і надзвичайних ситуацій; Поліпшення зв'язків і системи обміну інформацією всередині колективу.	Необхідність отримання кредиту в банку або пошуку інвесторів у разі відсутності власних коштів на впровадження системи енергетичного менеджменту; Витрати на впровадження СЕМ; Витрати на закупівлю нового обладнання; Витрати на впровадження нових технологій; Витрати на навчання персоналу; Простий обладнання і процесів під час впровадження нових технологій.
Можливості	Загрози
Відповідність міжнародному стандарту; Розширення підприємства за рахунок зекономлених ресурсів; Впровадження інновацій; Зменшення впливу на навколишнє середовище та зменшення екологічних платежів; Поліпшення репутації підприємства; Збільшення конкурентоспроможності підприємства; Розширення зв'язків у галузі енергоменеджменту поза підприємства; Сумісність з іншими стандартами системи менеджменту (впровадження інтегрованих систем).	Економічні чинники (коливання цін на ринку, зміна попиту/пропозиції на продукцію, конкуренція); Фінансові ризики (підвищення ставки дисконтування, інфляція); Політичні фактори (зміни політичної обстановки); Правові фактори (зміни в законодавстві та стандартах); Технологічні та науково-технічні фактори (зміни в технологіях); Екологічні фактори (можливі підвищення кількості викидів в атмосферу, стічних вод і відходів).

Прийняття підприємством концепції енергетичного менеджменту має позитивний вплив на її організаційні та технічні процедури, а також на модель поведінки з метою скоротити загальне операційне енергоспоживання (в тому числі, енергоспоживання виробничих площадок), економічно витратити основні та допоміжні матеріали, і постійно покращувати свою енергоефективність, в цілому.

Щодо інвестицій в покращення енергоефективності, то вони проводяться на основі результатів систематичних вимірювань витрат енергії. У таблиці проаналізовано сильні та слабкі сторони впровадження енергетичного менеджменту на підприємстві.

Вважаємо, оскільки на підприємствах здебільшого відсутні енергослужби, то необхідним є використання системи енергоменеджменту. Енергоменеджмент повинен стати невід'ємною частиною системи модернізації підприємства. Успішне введення системи енергетичного менеджменту залежить від керівництва підприємства. Позитивні результати можуть бути отримані тільки в тому випадку, якщо керівництво проявляє ініціативу. Потрібно зазначити, що не кожне підприємство вимагає створення цілої спеціалізованої служби енергоменеджменту, оскільки її утримання може потребувати значних витрат, що в умовах малих обсягів підприємства є не-

доцільним. У цьому випадку необхідно зіставляти витрати на утримання персоналу з очікуваним ефектом від впровадження енергозберігаючих заходів. Необхідно рівномірно налагоджувати систему управління енергоспоживанням у всіх її аспектах: технічному оснащенні підприємств, створенні структури і процедури енергоменеджменту, навчанні персоналу тощо.

Для контролю за організаційно-технічними заходами в службі енергогосподарства, слушною є думка В.Петринки, що необхідно ввести посаду інженера з енергозбереження в обов'язки якого входитиме збирання щодня даних про енергоспоживання по всіх підрозділах підприємства, а потім щомісячного складання плану на наступний місяць і співвідношення на розробленому графіку фактичного і планового енергоспоживання. [6, с. 42–43]

Введення такої посади на підприємствах дасть змогу упровадити енергозбереження і підвищити енергоефективність як параметр у всіх видах діяльності і у всіх рішеннях підприємства. Інженер з енергозбереження має бути складовою системою управління промисловим підприємством, яка контролює енергетичну ситуацію і гарантує використання енергії найбільш ефективним шляхом [6, с. 43]. У результаті широкого впровадження принципів енергетичного менеджменту підпри-

ємства забезпечать управлінську прозорість, підвищать свою загальну керованість, інвестиційну привабливість та імідж. Підприємство, яке побудувало і налагодило роботу якісної системи енергетичного менеджменту, отримує можливість: підвищення енергоефективності; економії витрат на ПЕР; реалізації планів стосовно поліпшення результативності енергозбереження шляхом проведення аналізу поточного споживання енергії щодо очікуваного; зростання конкурентоспроможності; покращення іміджу; дотримання вимог законодавства у сфері енергоспоживання та захисту навколишнього середовища.

Висновки

Отже, підводячи підсумок викладеному вище, можна стверджувати, що перед підприємствами України, які є найбільшими споживачами енергетичних ресурсів, гостро стоїть проблема ефективного управління їх енергетичними господарствами. Одним з інноваційних підходів у вирішенні цих проблем є впровадження систем енергоменеджменту в діяльність підприємств, що вже тривалий час успішно використовується в зарубіжній практиці.

Для стимулювання розвитку сфери енергозбереження та впровадження нових технологій створення енергії на підприємстві необхідно забезпечити [4, с. 213]: 1) удосконалення нормативно-правової бази, яке має бути спрямовано на систематизацію нормативно-правових актів з метою зменшення їх кількості та забезпечення їх узгодженості; 2) створення дієвого організаційно-економічного механізму впровадження інноваційних технологій в галузі енергозбереження, який має мінімізувати корупційний вплив в процесах прийняття рішень щодо впровадження технологій, при цьому одним з напрямків має стати визначення чіткої процедури отримання дозволів на виробництво та експлуатацію об'єктів альтернативного енергопостачання; 3) стимулювання процесів впровадження інноваційних підходів до енергозбереження та альтернативних джерел енергії на державному рівні за рахунок податкових пільг; 4) створення єдиного державного реєстру сучасних розробок у цій галузі з різним рівнем висвітлення інформації та доступу до неї, метою якого є забезпечення потенційних інвесторів інформацією щодо наявних інноваційних розробок.

Впровадження системи енергоменеджменту у довгостроковій перспективі призведе до відчут-

ної економії енергетичних ресурсів, скорочення витрат і підвищення ефективності процесів. На макрорівні сприяє покращенню ситуації по відношенню до навколишнього середовища.

Список використаних джерел

1. Дегтярьова О.О., Пудичева Г.О. Організація енергоменеджменту в системі управління енергетичним господарством / О.О.Дегтярьова, Г.О.Пудичева // Вісник соціально-економічних досліджень, 2012 рік, випуск 4 (47). – С. 289–295
2. Денисюк С.П., Бориченко О.В., Теоретичні основи побудови систем енергетичного менеджменту в Україні / С.П. Денисюк, О.В. Бориченко // Енергетика: економіка, технології, екологія. 2015. № 1. – С. 7–16.
3. Закон України «Про енергозбереження» від 01.07.1994 р. № 74/94-ВР [Електронний ресурс]. – Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до документа: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=74%2F94-%E2%FO>.
4. Ковальчук В. В., Яринчак О. П. Деякі аспекти удосконалення системи енергоменеджменту в Україні / В. В. Ковальчук, О. П. Яринчак // Економічний вісник Донбасу № 2 (32), 2013. – С. 210–215.
5. Основи енергетичного менеджменту: конспект лекцій / укладач С. В. Сапожников. – Суми : Сумський державний університет, 2015. – 163 с.
6. Петринка В.Ю. Система енергоменеджменту промислових підприємств, проблеми і перспективи / Петринка В.Ю. // Международные конференции : Стратегії інноваційного розвитку економіки України проблеми, перспективи, ефективність. Секція 1. Менеджмент підприємств та управління персоналом. № – НТУ «ХПИ», 2013. – С. 42–44
7. Проект USAID «Муниципальная энергетическая реформа в Украине» (Мер): Концепція проекту впровадження системи енергетичного менеджменту об'єктів бюджетної сфери м. Києва / Агентство США з міжнародного розвитку (USAID). – 2015. – 60 с.
8. Стогній Б.С., Кириленко О.В., Денисюк С.П. Енергетичний менеджмент – системний підхід до моніторингу та керування енергетичними процесами // «Енергетичний менеджмент: стан та перспективи розвитку» : І міжнар. наук.-практ. і навч.-метод. конф., 27–29 травня 2014 р.: тези доп. – К., 2014. – С. 9–10.
9. Управління процесами ефективного енергозбереження / Ю. В. Дзядикевич, Р. Б. Гевко, Р. І. Розум, М. В. Буряк // Інноваційна економіка. – 2010. – № 17. – С. 151–154.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

10. EERE RDD&D Decision Process Standard Model, July 2004. «Електронний ресурс» – Режим доступу: <http://sae.gov.ua/sites/default/files/Leskiv.pdf>

11. Energy 2020. A strategy for competitive, sustainable and secure energy: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Doc.

COM (2010) 639 final. Brussels, 10.11.2010 [Electronic resource] // EUR-Lex. Access to European Union law. – Mode of access: <<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0639:FIN:EN:PDF>>.

12. EU Energy Efficiency Policy – Achievements and Outlook. – Brussels: European Parliament, Directorate general for internal policies, 2010, 213 p.

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

С.В. ВАСИЛЬЧАК,
д.е.н., професор кафедри економіки та економічної безпеки
Львівського державного університету внутрішніх справ

О.Р. ЖИДЯК,
д.е.н., доцент, провідний науковий співробітник ННЦ «Інститут аграрної економіки»
Н.М. СТРУЧОК,
к.е.н., доцент кафедри економіки і маркетингу Львівського інституту економіки і туризму

Активізація сільськогосподарського виробництва на основі техніко–технологічного обслуговування в регіонах як механізм посилення продовольчої безпеки держави

В статті досліджено основні питання активізації сільськогосподарського виробництва на основі техніко–технологічного обслуговування. Визначено основні причини, які спонукали до появи проблеми недостатнього та неефективного забезпечення аграрного виробництва технічним та технологічним обслуговуванням. Досліджено основні проблеми в сфері технічного та технологічного оновлення процесу аграрного виробництва. Наведено основні напрямки регіональної підтримки інноваційного оновлення сільськогосподарської сфери. Визначено основні дії, якими має супроводжуватися формування системи техніко–технологічного обслуговування аграрного виробництва та її підтримка на рівні регіону.

Ключові слова: сільськогосподарське виробництво, техніко–технологічне обслуговування, продовольча безпека, регіональна підтримка аграрного виробництва.

С.В. ВАСИЛЬЧАК,
д.э.н., профессор Львовский государственный университет внутренних дел
О.Р. ЖИДЯК,
д. э. н., доцент, ведущий научный сотрудник ННЦ «Институт аграрной экономики»
Н.М. СТРУЧОК,
к.э.н., доцент кафедры экономики и маркетинга Львовского института экономики и туризма

Активизация сельскохозяйственного производства на основе технико–технологического обслуживания в регионе как механизм усиления продовольственной безопасности государства

В статье исследованы основные вопросы активизации сельскохозяйственного производства на основе технико–технологического обслуживания. Определены основные причины, которые

побудили к появлению проблемы недостаточного и неэффективного обеспечения аграрного производства техническим и технологическим обслуживанием. Исследованы основные проблемы в сфере технического и технологического обновления процесса аграрного производства. Приведены основные направления региональной поддержки инновационного обновления сельскохозяйственной сферы. Определены основные действия, которыми должно сопровождаться формирование системы технико–технологического обслуживания аграрного производства и поддержка на уровне региона.

Ключевые слова: сельскохозяйственное производство, технико–технологическое обслуживание, продовольственная безопасность, региональная поддержка аграрного производства.

S. VASYLCHAK,

Doctor of Economics, Professor

O. ZHYDYAK,

Doctor of Economics Associate Professor

N. STRUCHOK,

phD economics, associate professor

Revitalization of agricultural production based technical and technological services in the region as mechanisms to enhance food security

This article explores basic scientific intensification of agricultural production through technical and technological services. The main reasons that led to the emergence of the problem of insufficient and inefficient agricultural production to ensure technical and technological services. The basic problem in the field of technical and technological modernization process of agricultural production. The basic directions of regional support innovation of the agricultural sector. The main action, which must be accompanied by the formation of the system of technical and technological service of agricultural production and its support at the regional level.

Keywords: agricultural production, technical and technological services, food security, regional support agricultural production.

Постановка завдання. Будь–яке сільсько–господарське підприємство, як цілісна, проте відкрита до впливу зовнішніх чинників, система, яка функціонує в складному змінному середовищі, характеризується необхідністю швидкої адаптації та «гнучкості» до вимог ринкової економіки.

Враховуючи особливості сучасного періоду розвитку української економіки, постійної зміни світових тенденцій в сфері агропромислового комплексу, основною сферою, яка потребує адаптації, удосконалення та, передусім, оновлення, є система технико–технологічного обслуговування сільськогосподарського виробництва. На даний час в усьому світі темпи зміни інноваційних методик аграрного виробництва швидкі і спрямовані на забезпечення ефективного функціонування підприємства, підвищення продуктивності праці та забезпечення економічного використання ресурсів, а також забезпечення відповідно високого рівня і якості господарських процесів. Відтак, вони спрямовані на отримання максимальних результатів за умови використання мінімальних ре–

сурсів. Оскільки, результатом діяльності аграрних підприємств є продовольчі товари, інноваційний розвиток системи технико–технологічного обслуговування підприємств є запорукою посилення продовольчої безпеки регіону.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання формування ефективного технико–технологічного обслуговування аграрного виробництва в регіонах України досліджувало багато вітчизняних науковців та зарубіжних вчених, а також аграріїв–практиків. Серед цих науковців Андрійчук В.Г., Вітковський Ю.П., Кісіль М.І., Лисенко Н.О., Музика П.А., Саблука П.Т., Ситник В.П. та інші. Проте, проблема удосконалення системи технико–технологічного обслуговування аграрного виробництва регіону недостатньо вивчена, а через постійні технологічні зміни та інноваційні нововведення вона потребує постійного супроводу та опрацювання.

Постановка завдання. таким чином, основною метою цього дослідження є вивчення особливостей технико–технологічного обслу–

говування аграрного виробництва, а також дослідження ролі цих процесів в питанні забезпечення продовольчої безпеки.

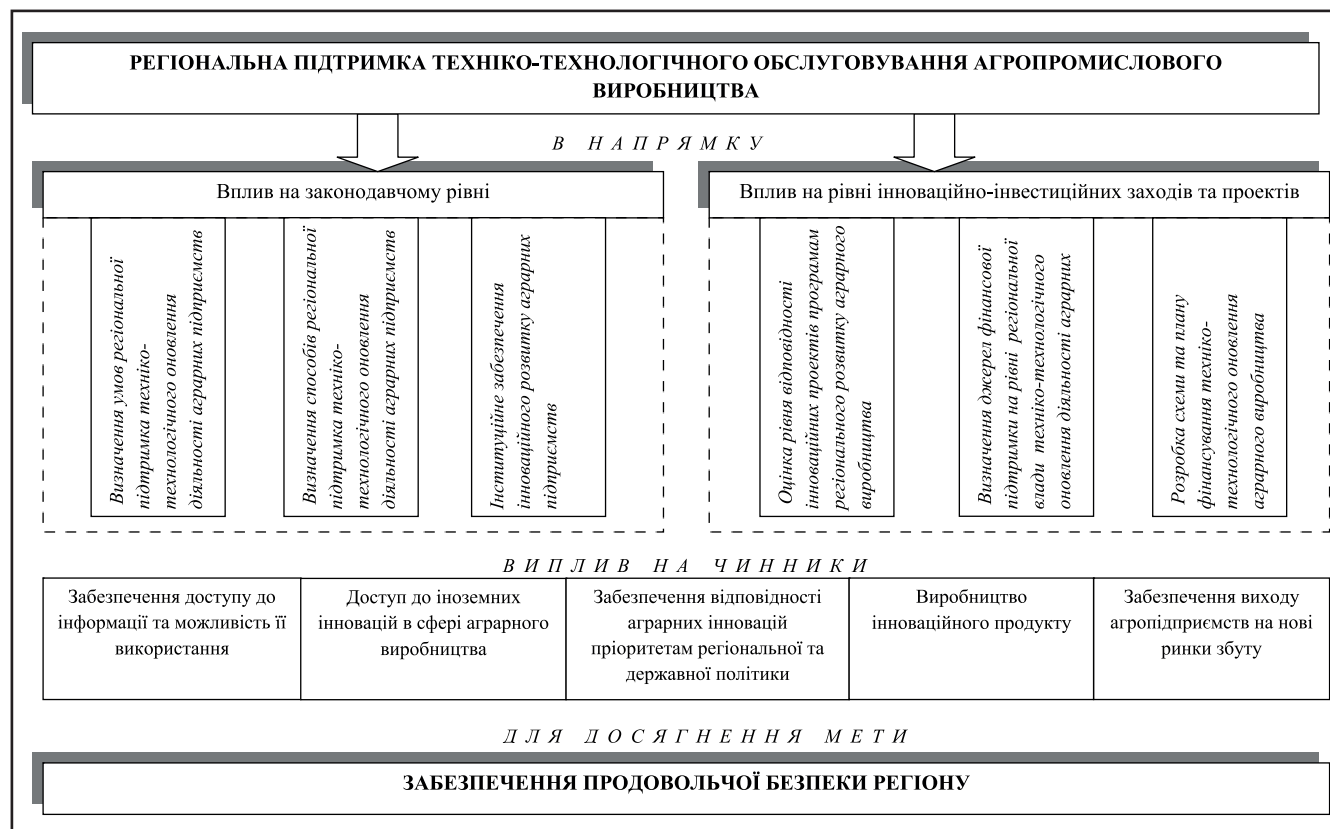
Виклад основного матеріалу. На даний час в Україні гостро стоїть проблема забезпечення аграрного виробництва ефективним технічним та технологічним обслуговуванням, основними причинами чого є:

- недостатність фінансової основи переоснащення техніко–технологічного ресурсу;
- постійне зростання цін на сільськогосподарську техніку;
- низький рівень участі держави в забезпеченні фінансової підтримки технічного переозброєння підприємства, що сприятиме зниженню затратності виробничого процесу;
- неефективність розвитку аграрного машинобудування та відставання цієї сфери від рівня розвитку іноземних аналогів (які, у порівнянні з вітчизняними аналогами характеризуються в 10 разів меншими затратами праці та, на відміну від українських, відповідають екологічним вимогам Європейського Союзу щодо [3]);
- низька ефективність залучення механізму спільного використання технічної та технологічної бази аграрними підприємствами регіону.

Описані вище проблеми прямо впливають на порушення та зниження ефективності застосування технологій аграрного виробництва, збільшують витрати виробничого процесу та впливають на відсталість аграрної сфери в Україні та її регіонах у порівнянні з іноземними державами.

В сфері технологічного оновлення аграрного виробництва основними проблемами є:

- повсюдне спрощення технологічного обслуговування аграрного виробництва, зокрема, в сфері рослинництва, як, наприклад, забезпечення лише поверхневого обробітку ґрунтів, що прямо впливає на майбутній врожай та майбутні показники продовольчої безпеки регіону. При цьому, на розвинених українських та іноземних аграрних підприємствах в обов'язковому порядку використовується механізм комплексного техніко–технологічного обслуговування виробничого процесу, зокрема, технології біологізації виробничого процесу та ресурсозбереження для забезпечення виготовлення екологічно чистої продукції;
- низький рівень збереження генетичного ресурсу в сфері тваринництва. Мова йде, про зникнення як мінімум 15 порід сільськогосподарських тварин та заміщення високопродуктивними ге–

Основні напрямки регіональної підтримки та активізації агропромислового виробництв

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

нотипами імпоротної селекції генотипів вітчизняної селекції;

– низький рівень розвитку сфери сільськогосподарського дорадництва.

Таким чином, зважаючи на основні проблеми техніко-технологічного обслуговування аграрного виробництва регіону в рамках забезпечення продовольчої безпеки, основні напрямки регіональної підтримки та активізації агровиробництва показані на рисунку.

Слід зауважити, що формування системи техніко-технологічного обслуговування аграрного виробництва та її підтримка на рівні регіону має супроводжуватися такими діями [2]:

– формуванням системи регулювання цін на промислову та аграрну продукцію в формі ресурсної, ринкової, фінансової, цінової, кредитної підтримки цін на агропродукцію;

– запровадження показника середньої норми прибутку, який має забезпечити формування рівних умов для галузей;

– включення в структуру капіталу агровиробництва вартості землі, що є основним капіталом, для повернення виробникам земельної ренти;

– формування та розвиток спеціалізованих ринків задля реалізації стратегічних видів аграрної продукції і їх законодавчого забезпечення;

– забезпечення умов для реалізації регіональних програм щодо розвитку машинобудування в аграрній сфері;

– забезпечення технологічного переоснащення агропідприємств через здешевлення кредитів на купівлю ресурсоощадної сільськогосподарської техніки;

– формування регіональної інноваційної та інвестиційної політики з приводу адаптації виробництва до основних вимог ринку задля розширеного відтворення і технічного оновлення виробництва.

Як зауважують фахівці, на даний час розвиток системи аграрного виробництва зумовило створення локальних ринків посівної, зернозбиральної, ґрунтообробної, м'ясомолочної, хлібопекарської і інших видів техніки. Відтак, сьогодні існує така структура ринку сільськогосподарської техніки:

– ринок нової української техніки, постачання якої здійснюється фірмовими, торговими центрами та підприємствами виробниками;

– ринок відновленої техніки, яка поступає з ремонтних підприємств;

– ринок нового імпортного обладнання;

– ринок відновленого імпортного обладнання;

– ринок вживаного імпортного обладнання.

Враховуючи наявність такої структури ринку сільськогосподарської техніки, можна стверджувати про необхідність формування регіональної політики підтримки аграрних підприємств у забезпеченні їх якісним технічним обладнанням та обранням ефективних технологічних процесів, яка має бути направленою на досягнення таких завдань [1]:

– забезпечення ефективного моніторингу зміни технічного та технологічного потенціалу підприємств галузі;

– формування та пошук джерел придбання техніки та інноваційних технологій;

– формування прогнозів та відслідковування потреби аграрних підприємств регіону у технічному обладнанні;

– підтримка сільськогосподарського машинобудування та формування зв'язків галузі зі сферою сільськогосподарського виробництва;

– забезпечення державної підтримки аграрних виробників, які спрямовують частину своїх прибутків на оновлення обладнання;

– забезпечення управління ризиків техніко-технологічного забезпечення виробничого процесу;

– використання прийомів інтенсифікації використання технічного обладнання;

– надання консультаційних послуг;

– використання лізингу як ефективного елемента забезпечення техніко-технологічного оновлення;

– підтримка напрямків забезпечення ресурсозбереження та екологізації виробничого процесу;

– диверсифікація розрахунків з постачальниками технічного обладнання;

– забезпечення нормування та раціональної організації обліку витрат МТП.

Висновки

Зважаючи на забезпечення продовольчої безпеки як одного з основних завдань держави і регіонів та враховуючи стан сільськогосподарського машинобудування в Україні, постійне зниження потенціалу аграрної галузі, повільні темпи зростання рівня механізації сільськогосподарської сфери, потреба поєднання ефективних механізмів державної підтримки, розвитку сільськогосподарського машинобудування та залучення його результатів у виробничий процес на аграрних підприємствах є можливою для ре-

алізації лише на рівні держави чи регіону та виступає одним з основних для реалізації завдань.

Список використаних джерел

1. Вітковський Ю. П. Стан та напрями зміцнення продовольчої безпеки України в умовах економічних трансформацій / Ю. П. Вітковський // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія : Економічні науки. – 2016. – № 4. – С. 7–13. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vknutden_2016_4_3.
2. В.І. Федорак. Тенденції інженерно–технічного забезпечення аграрного виробництва / Федорак В.І. // Ефективна економіка. – Режим доступу: <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=444>.
3. Механізми поліпшення техніко–технологічного забезпечення сільськогосподарського виробництва в Україні. Аналітична записка. – 2013. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/silhozvurobnustvo-39f77.pdf>.

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

УДК 332.628

О.В. КАМІНЕЦЬКА,

аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Світовий досвід управління земельними ресурсами на основі рівня соціально-економічного добробуту

Проведено дослідження світового досвіду управління земельними ресурсами на основі комплексної оцінки рівня соціально-економічного добробуту. Проаналізовані існуючі моделі організації земельних відносин зарубіжних країн відповідно до прийнятої класифікації систем управління земельними ресурсами на основі рівня добробуту.

Ключові слова: земельні ресурси, добробут, управління, класифікація, охорона земель.

О.В. КАМИНЕЦКАЯ,

аспірант, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Мировой опыт управления земельными ресурсами на основе уровня социально-экономического благополучия

Проведено исследование мирового опыта управления земельными ресурсами на основе комплексной оценки уровня социально-экономического благополучия. Проанализированы существующие модели организации земельных отношений зарубежных стран в соответствии с принятой классификацией систем управления земельными ресурсами на основе уровня благополучия.

Ключевые слова: земельные ресурсы, благосостояние, управление, классификация, охрана земель.

О. КАМИНЕЦКА,

aspirant, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

World experience of management of land resources based on socio-economic welfare level

A study of world experience in land management based on an integrated assessment of the level of socio-economic well-being was conducted. The existing models of organization of land relations of foreign countries are analyzed in accordance with the accepted classification of land administration systems based on the level of well-being.

Keywords: land resources, wellness, management, classification, land protection.

Постановка проблеми. Особливим економічним ресурсом, що здатен задовольняти людські потреби є земля. Від ефективності її використання залежить не лише рівень економічного розвитку країни, а й добробут та здоров'я кожної людини.

Однією з головних умов ефективного управління земельними ресурсами будь-якої країни є здатність забезпечити стале землекористування з відповідним підвищенням добробуту людей, вирішення проблем, пов'язаних з деградацією та поліпшення екологічного стану земель.

Земельні ресурси відіграють ключову роль у розвитку територій і тісно пов'язані з глобальними проблемами бідності і відсутності продовольчої безпеки, адаптації до змін клімату та подолання його наслідків, а також з проблемами деградації і виснаження природних ресурсів, які впливають на добробут мільйонів жителів у всьому світі.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Питанням управління земельними ресурсами присвячені праці провідних українських вчених, таких як Д. Добряк, О. Дорош, Й. Дорош, А. Мартин, Л. Новаковський, А. Третяк, М. Хвесик та інші. Однак, і досі малодослідженим науковцями лишається питання управління земельними ресурсами на основі рівня соціально-економічного добробуту.

Метою статті є дослідження світового досвіду управління земельними ресурсами на основі комплексної оцінки рівня соціально-економічного добробуту та аналіз існуючих моделей організації земельних відносин зарубіжних країн відповідно до прийнятої класифікації систем управління земельними ресурсами на основі рівня добробуту.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на глобалізаційні процеси, що відбуваються у світі, зближення основних загальнолюдських цінностей, можна виділити кілька суттєво відмінних моделей сприйняття справедливості. Можливо, усвідомлення витоків та особливостей формування уявлень про справедливість різних культур і народів може дати відповіді про причини успіхів або невдач соціальних політик, а також допоможе використати їх переваги та відвернути невдачі [1].

У сприйнятті традиційних східних цивілізацій переважають колективні цінності, які мають пріоритет над індивідуальними інтересами, при цьому людина асоціює себе з певним соціумом.

В Японії правильний розподіл і правильне виконання соціальної ролі має дуже велике значен-

ня. Для японців характерним є пошук відповідності між соціальною позицією та обов'язками, саме в цьому виявляється справедливість у суспільстві. Ще один аспект справедливості по-японськи полягає у добродійності правління, заснованому на конфуціанстві: «Тому не існує розриву між правлячим класом та підвладним, між ними встановлюється справедливий соціальний обмін: правитель дає народу благо і отримує правління. Японський тип правління ґрунтується на взаємозалежності правлячих та підлеглих, тому розкішне життя правителя буде причиною втрати ним влади».

Так, як і в Японії, у Китаї зміст соціальної справедливості спирається на ідеї конфуціанства (гармонічного розвитку на основі «великого єднання» та «великого добробуту», досягнення мрії про всеохопну рівність).

При цьому егалітарна ідея поєднується з ідеєю соціальної ієрархії. Тобто, з давнини в Китаї вважали справедливим суспільство, яке поділяється на тих, хто працює і виробляє, і тих, хто керує та управляє. Кожен повинен добре виконувати свої обов'язки: держава має бути сильною та централізованою, чиновники мають забезпечувати порядок (зокрема, деяку економічну рівність). Соціальна рівність реалізувалася у тому, що всі сослів'я мали право на освіту. Критерієм соціального зростання особистості були здібності, грамотність, розум.

Західне (економічне) сприйняття. З розвитком промислового виробництва та виробничих відносин поняття справедливості дедалі більше розглядається в економічній площині. Воно стає базовим поняттям не лише філософії та права, а й економіки. В економічних словниках вона часто трактується як неупередженість (equity, fairness), а в теорії добробуту використовується концепція справедливості розподілу. Справедливість у сенсі безпристрастності також не є однозначною: справедливість може означати рівність, або те, що винагорода має відповідати здійсненому внеску (заслугам), або навіть те, що всі очікування мають виправдовуватись. Проілюструємо ці відмінності на прикладі пенсії: справедливість як рівність має передбачати однаковий розмір пенсій; справедливість як відповідність винагороді за заслугами передбачає, що пенсія має бути більше у людей, які виконували складнішу та відповідальнішу роботу; справедливість як підтвердження очікувань означає, що люди мають отримувати ту пенсію, на яку вони були вправі розраховувати.

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

Стан економіки в цілому та природокористування зокрема характеризується розміщенням (або використанням) ресурсів (в т. ч. земельних) та розподілом результатів економічної діяльності (землевласників та землекористувачів), отриманих під час використання ресурсів (див. рисунок).

Оптимізація стану економіки з точки зору розвитку суспільства – це прагнення до ефективного використання ресурсів і справедливого розподілу отриманих результатів. Проте однозначно визначити критерій справедливості тут дуже складно.

Якщо за основу обґрунтування критерію справедливості взяти теорію суспільного добробуту, то теоретичним критерієм справедливості умовно можна обрати один з критеріїв оцінки суспільного добробуту, наприклад Парето, який базується на уявленні про суспільний добробут як сумарний вектор добробуту окремих споживачів. При цьому добробут зростає, якщо зростає користь, отримана окремим споживачем, а користь решти членів суспільства принаймні не зменшується. Цей критерій відповідає теорії класичного лібералізму, у якій центральне місце посідають інтереси особистості. Відповідно до цієї теорії, кожна людина готова і здатна сама найбільш ефективно реалізувати свої таланти. Суспільство у даному випадку трактується як сукупність таких людей (індивідів). Добре суспільство – це таке суспільство, яке не заважає людям вільно реалізовувати свої приватні інтереси. Уряди створені людьми для захисту прав (передусім – права приватної власності). Рівність у ліберальному суспільстві – це рівність можливостей, а не результатів. Справедливість встановлюється ринком, а ефективність розуміється як Парето-ефективність, тобто ресурси дісталися тим особам, які можуть сплатити за них більшу ціну, і як наслідок, краще (більш раціонально) їх використати.

Інша теорія – егалітаризм – передбачає, що всі члени суспільства повинні мати не лише рівні можливості, а й рівні результати. Цим досягається єднання та згуртування суспільства. Згідно з егалітарним принципом, справедливим є лише рівний розподіл користі між членами суспільства: будь-який рівний розподіл є кращим, ніж нерівний.

Уряди мають прагнути, щоб всі члени суспільства отримували рівні блага. Різновидом егалітаризму є теорія Дж. Роулза, на думку якого має бути максимізована користь для найбільш нужденних членів суспільства, від чого виграш отримає все суспільство. Отже, критерій Роулза полягає у додержанні двох принципів: всі члени суспільства повинні мати рівні права та свободи; суспільство має приймати рішення, виходячи з інтересів найменш забезпечених груп населення.

Перед будь-якою економічною системою стоїть проблема вибору між ринковим розподілом доходів, який коригується державою, або ж державним розподілом доходів, який коригується ринком.

Прагнення до досягнення рівності шляхом перерозподілу доходів, як правило, асоціюється зі справедливістю, але майже завжди супроводжується падінням економічної ефективності. Така ситуація призводить до падіння економічної активності і заможних (оскільки велику частину їхнього доходу держава вилучає у вигляді податку), і бідних (втрачається стимул працювати, оскільки є можливість жити за рахунок допомоги).

Теорію перерозподілу неодноразово доволі різко критикували економісти та соціологи. Так, наприклад, робота французького філософа і соціолога Бертрана де Жувенеля з етики перерозподілу є своєрідним викликом основним цінностям теорії перерозподілу. Основну увагу він приділяє не стільки економічним, скільки моральним аспек-

Модель економіки природокористування

Джерело: сформовано автором на основі [1]

там перерозподілу доходів у суспільстві, а саме вивченню того, як перерозподіл доходів впливає на особисту свободу і культуру. Зокрема, політика перерозподілу підлягає критиці за руйнування відчуття особистої відповідальності.

Це відбувається шляхом надання індивідами державі повноважень з прийняття життєво важливих рішень. На його думку, задовольняючи життєво необхідні потреби індивіда, держава залишає йому рішення лише щодо витрачання кишенькових грошей. Однак, найважливішим результатом політики перерозподілу для де Жувенеля є згубний процес централізації, який знищує шар незалежних і багатих людей, скорочує приватну ініціативу та відбирає в індивідів можливість здійснювати інвестиції.

Нерівність у доходах забезпечує економічну ефективність, але супроводжується соціальною несправедливістю та майновою диференціацією населення. Аргументом на користь нерівності доходів є необхідність збереження стимулів до праці, виробництва продукції та отримання доходів.

Крім того, сам перерозподіл коштує доволі дорого: утримання податкової системи є для суспільства більш витратним, ніж сума сплачених податків.

За оцінками західних економістів, намагання збільшити доходи бідних за рахунок більш високого оподаткування багатих негативно впливає на економічну ефективність.

Таким чином, вибір між рівністю та нерівністю зазвичай перетворюється у вибір між соціальною справедливістю та економічною ефективністю. І, напевно, оптимальним варіантом є досягнення компромісу.

Європейську модель можна розділити на кілька варіантів: скандинавську, яка характеризується високим рівнем видатків на соціальний захист, значним податковим втручанням, високою роллю профспілок та найбільш повною реалізацією

принципу соціальної рівності; континентальну, що базується на соціальному страхуванні та системі пенсій і у якій домінує принцип професійної солідарності; середземноморську — із «перекосом» у бік пенсійного забезпечення і відносно невеликих сімейних допомог та допомог із безробіття. Скандинавська модель забезпечує високий рівень зайнятості та низькі ризики бідності, у ній найкраще поєднано ефективність і справедливість. Очевидно, саме тому країни північної Європи продовжують посідати чільні місця у світових рейтингах (див. таблицю).

Ідеї балансу між інтересами приватного бізнесу, держави та суспільства стали своєрідною «візитною картою» Європи. «Соціальна ринкова економіка» як втілення європейського сприйняття поєднання економічної ефективності та соціальної справедливості найбільшою мірою може служити взірцем для країн, що розвиваються. Хоча неоліберальні ідеї з прагненням до скорочення соціальних видатків стають дедалі більш популярними в Україні.

Американська (англосаксонська) модель справедливості будується на ідеї рівності можливостей. Соціально-економічний розвиток Сполучених Штатів заохочує свободу підприємницької діяльності та створює умови для збагачення найбільш активної частини населення. Взаємозв'язок економічного і соціального життя базується на високій продуктивності праці та масовій орієнтації на досягнення особистого успіху. Втручання в економіку з боку держави є незначним, а придатний рівень добробуту малозабезпечених груп досягається за рахунок перерозподілу частини національного доходу і податкових функцій. Рівень перерозподілу ВВП через державний бюджет є невеликим (у порівнянні з європейськими країнами) — менш ніж 17–18 % через федеральний бюджет і близько 30 % — через консолідований.

Валовий внутрішній продукт та показники нерівності в окремих Європейських країнах

Країна	ВВП на душу населення (в євро, на 2014 р.)	Квінтельне співвідношення за доходами	Рейтинг за квінтельним співвідношенням
Фінляндія	37400	3,8	4
Норвегія	73400	3,9	5
Швеція	44300	4,0	6
Данія	45600	4,3	9
Бельгія	36000	4,9	14
Нідерланди	38900	5,1	15

Джерело: сформовано автором на основі даних <http://ec.europa.eu/eurostat>

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

Проте, поряд з високим рівнем добробуту, у США існують серйозні проблеми бідності та нерівності. Основними напрямками політики, спрямованої на подолання цих проблем, є:

- трансферти для виплати допомоги найбільш нужденним, інвалідам та безробітним;
- програма соціального забезпечення «Медікер», яка є державним страхуванням на випадок хвороби і надає безкоштовну медичну допомогу;
- перерозподіл доходів шляхом державного втручання у ринкове ціноутворення (встановлення цін на продукцію фермерських господарств);
- встановлення мінімальної заробітної плати [1].

Практично у всіх провідних світових державах фундаментальною основою організації управління земельними ресурсами є державне регулювання правовідносин на землю. Еволюція земельних відносин у більшості розвинених країн в останні два сторіччя була відносно спокійною, а зміни не зачіпали політичних і соціально–економічних основ суспільного устрою [3].

Залежно від приналежності національної системи організації місцевого самоврядування, сформувався загальні підходи до землекористування та побудови системи управління земельними ресурсами, оподаткування і перерахування податків до бюджету. Відповідно до прийнятої класифікації, виділяються дві моделі: англосаксонська та континентальна [4].

Англосаксонська модель діє у Великобританії, США, Канаді, Індії, Австралії, Нової Зеландії. Для цього підходу характерні висока ступінь автономії місцевого самоврядування, виборність, контроль з боку громадян, відсутність місцевих адміністрацій у вигляді державних органів.

Континентальна (романська) модель поширена в країнах континентальної Європи, більшості країн Латинської Америки, Близького Сходу. Тут місцеве самоврядування поєднується з наявністю місцевих адміністрацій (органи державного управління на місцевому рівні), організацій місцевого самоврядування включено в систему державного управління; крім того, цієї моделі властива обмежена автономія місцевого самоврядування.

У федеральних країнах система регулювання земельних відносин значно різноманітніша, оскільки багато питань землекористування віддано в юрисдикцію окремих територій. У всіх країнах є спеціальні державні, суспільні або приватні структури (Франція), що займаються регулюван-

ням і управлінням земельними ресурсами, деякі держави мають спеціалізовані суди по вирішенню земельних суперечок (Німеччина) [5].

Міське зонування є найбільш поширеною формою втручання держави у функціонування земельного ринку, що практикується. Воно передбачає виділення певних територій з дозволеними видами використання (промислового, комерційного або житлової забудови). Багато зарубіжних економістів переконані, що зонування веде до зниження ефективності землекористування, тому що перешкоджає використанню ділянки найбільш вигідним альтернативним чином [5]. На наше переконання, зонування навпаки вирішує ряд проблем із ефективністю землекористування та позбавлення розподілу земель на категорії, що є рудиментом радянського законодавства.

Практично у всіх країнах Євросоюзу і США в конституції закріплені основні принципи регулювання земельно–майновими відносинами. Також введені жорсткі умови щодо цільового використання земель різних категорій визначені з урахуванням зонування території поселення і правил землекористування і забудови, а також дотримання процедури продажу державних земель і викупу земель у приватних осіб для державних потреб і національної безпеки [6].

Управління земельними ресурсами має відношення до трьох основних і взаємозалежних видів товару (праву власності на землю, вартості землі і землекористуванню) в загальному контексті раціонального використання земельних ресурсів. «Право власності» означає володіння правами на землю, але необов'язково має на увазі фізичну присутність, оскільки абсолютний власник може, наприклад, надати оренду, так що фактичним власником стає орендар. В ринковій економіці інвестори повинні відчувати впевненість у тому що, право власності на землю, яку вони освоюють, захищене і що існує чітка і жорстка система законів, що регулюють їх права на використання землі [7].

«Вартість» має кілька значень. Вона може ставитися до дійсної або оціночної вартості на ринку позичкового капіталу, яка представляє собою грошову суму, за яку земля була або може бути продана; або вона може ставитися до розрахункової орендної плати, яка є сумою, за яку земля може бути здана в оренду. «Вартість» можна вважати рівною витратам на будівництво, так що вартістю будівлі для цілей страхування буде вар-

тість нового будівництва, якби будівля була знищена пожежею або іншим лихом.

Одним з важливих визначальних чинників при оцінці землі є використання, для якого земля призначена або може призначатися. Термін «Землекористування» відноситься до прав використовувати землю і до способу, яким вона використовується для отримання доходу або задоволення соціальних потреб. ці права визначають, що можна робити з землею на законних підставах, а використання землі визначає матеріальні цінності, які вона виробляє і, отже, її економічне значення. Зміни дозволеного використання землі приведуть до змін її ринкової вартості і, в кінцевому рахунку, змін податкових надходжень.

Управляють земельними ресурсами в зарубіжних країнах комплексно і цілеспрямовано, переслідуючи певну соціальну, економічну і виробничу мету. Заходи, що обмежують рух земельних прав, можуть бути і непрямими. Високі ставки податків на операції і відсотки за кредит при купівлі ділянок і навпаки (низькі відсотки по позиках під заставу землі і пов'язаної з нею нерухомості, знижені або підвищені нормативи оцінки для визначення її вартості) затрудняють купівлю-продаж землі в Англії [7].

Економічний устрій, що склався на сьогодні в Німеччині, називають соціальним ринковим господарством, основними засадами якого є: приватна власність на засоби виробництва при посиленій юридичній відповідальності власників за використання капіталу; вільна конкуренція та відкритість ринку з державним впливом; забезпечення стабільної валюти та стабільності господарської політики; підтримка інтеграційних процесів в економіці як у країні, так і в межах Європейського Союзу; система соціального захисту населення від негативного впливу ринку [8].

На думку українських і зарубіжних експертів, одна з найдосконаліших у світі систем земельного права з пріоритетом суспільних інтересів створена саме у ФРН, де забезпечується гармонійне поєднання суспільних і приватних інтересів та особливо інтересів учасників земельного обороту: власників земельних ділянок; кредитних установ; інвесторів; виборних органів влади, які захищають інтереси населення. Ця система дозволяє звести до мінімуму недобросовісність в угодах із землею, спекуляцією земельними ділянками та одночасно здійснити захист публічних інтересів [8].

Так, у США основна частина земельної політики формується на рівні штатів, а в інших країнах усі рішення районних і муніципальних властей затверджують на більш високому рівні. Але в цілому такий механізм розділення рівнів компетенції створює умови для проведення єдиної земельної політики в державі [9].

Головною метою управління земельно-ресурсним потенціалом територій має бути, на думку В.А. Боклага [5], є стабільність та ефективність функціонування системи землекористування, зорієнтованої на вирішення питань продовольчої безпеки країни та досягнення добробуту територіальних громад і територій. З цією метою, він зазначає, що зважаючи на досвід розвинених країн, необхідно на державному рівні визначити науково обґрунтовані моделі, систему норм і стандартів користування сільськогосподарськими землями, лісовими та водними ресурсами, надрами, забудованими землями, рекреаційними зонами тощо, забезпечити неухильне дотримання цих норм і стандартів; організувати на всій території України комплексний землеустрій, акцентуючи увагу, насамперед, на сільських територіях.

Висновки

На сучасному етапі розвитку світової економіки, ринок землі є потужним засобом стимулювання зростання продуктивності та інвестицій, так як земельний обіг сприяє зосередженню земельних ресурсів в руках найбільш ефективних користувачів, конкурентоспроможних землекористувачів.

Навіть в країнах з розвинутою ринковою економікою – з міцним забезпеченням прав приватної власності на землю і розвиненими ринками землі – держава має абсолютні права і відповідальність з контролю за використанням землекористувань в інтересах суспільного добробуту і збереження цілісності природних ресурсів. У ринковій економіці держава «контролює» земельні відносини, перш за все, дотично – через розробку і імплементацію законодавчих і регулюючих норм, які можуть бути доповнені або посилені муніципалітетами. Тому держава зазвичай не втручається в приватні рішення і дії, що дозволяє учасникам земельного обороту виробляти ефективні рішення з точки зору поширення і використання земельних ресурсів та діяти на користь суспільного добробуту. Сучасне світове державне регулювання використання земельних ресурсів має служити допо-

вненням до переваг приватного прийняття рішень в області розподілу і користування землею.

Список використаних джерел

1. Соціальна політика в Україні: Монографія / О.В. Макарова ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – К., 2015. – 244 с.
2. Електронне джерело. Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/National_accounts_and_GDP
3. Боклаг В.А. Зарубіжний досвід державного управління земельними ресурсами / В.А. Боклаг // Актуальні проблеми державного управління. – №2 (40). – 2011. – С. 1–7
4. Ламерт Д.А. Системы управления и оценки земельных ресурсов в развитых странах [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <file:///C:/Users/HP/Downloads/sistemy-upravleniya-i-otsenki-zemelnyh-resursov-v-razvityh-stranah.pdf>
5. Боклаг В.А. Формування та розвиток державної політики у сфері управління земельними ресурсами в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/diss_Boklag.pdf
6. Кухтин П.В. Зарубежный опыт государственного управления землями крупных городов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naukovedenie.ru/PDF/107EVN614.pdf>
7. Електронне джерело. Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/National_accounts_and_GDP <https://www.unecce.org/fileadmin/DAM/env/documents/2005/wpla/ECE-HBP-140-r.pdf>
8. Чувпило В.В. Управление земельными ресурсами: зарубежный досвід / В.В. Чувпило // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Управління». – №3. – 2014. – С. 235–242
9. Варламов А. А. Земельный кадастр : в 6 т. / А. А. Варламов, С. А. Гальченко // – 1 том. – М. : КолосС, 2005.

О.А. ОСАДЧА,
к.в.н., м. Київ

Становлення та розвиток системи планування видатків місцевих бюджетів України

У статті узагальнено становлення системи планування та виконання видатків місцевих бюджетів в Україні. За результатами аналізу виконання місцевих бюджетів у попередніх періодах запропоновано напрями удосконалення планування їх видатків та використання бюджетних коштів шляхом запровадження прогресивних методик бюджетного планування – програмно-цільового методу та планування бюджету на середньострокову перспективу.

Ключові слова: видатки місцевих бюджетів, бюджетне планування, місцеві органи влади, виконання бюджету.

Е.А. ОСАДЧАЯ,
к.э.н., г. Киев

Становление и развитие системы планирования расходов местных бюджетов Украины

В статье обобщены становления системы планирования и исполнения расходов местных бюджетов в Украине. По результатам анализа исполнения местных бюджетов в предыдущих периодах предложены направления совершенствования планирования их расходов, а также использования бюджетных средств путем введения прогрессивных методик бюджетного планирования – программно-целевого метода планирования бюджета на среднесрочную перспективу.

Ключевые слова: расходы местных бюджетов, бюджетное планирование, местные органы власти, исполнение бюджета.

О. OSADCHA,
Candidate of Economic Sciences Kyiv

Becoming and development of the system of planning of charges of local budgets of Ukraine

This article summarizes the formation planning and execution of local budget expenditures in Ukraine.

As a result of the analysis of local budgets in previous periods Directions improving their planning and spending of budget funds by introducing advanced methods of budget planning – program– target method of budget planning and the medium term.

Keywords: local budget expenditures, budgeting, local authorities, budget implementation.

Постановка проблеми. Становлення системи планування та виконання видатків місцевих бюджетів, реформування її складових, у тому числі методів, принципів, процедур, механізму взаємодії учасників планування, відбувалося одночасно із розвитком інституту місцевого самоврядування, удосконаленням методичної та нормативно-правової бази у сфері бюджетного планування.

Планування видаткової частини місцевих бюджетів виступає важливою складовою бюджетної політики, яка визначає ступінь ефективності здійснення органами місцевого самоврядування покладених на них функцій та повноважень.

Особливої актуальності набуває це питання в умовах обмеженості фінансових ресурсів держави, коли від рівня компетентності учасників бюджетного процесу, їх спроможності раціонально розподілити бюджетні кошти з урахуванням пріоритетів бюджетної політики та необхідності досягнення максимального ефекту при мінімальних затратах залежать ступінь задоволеності населення країни та стан соціально-економічного розвитку території.

Мета статті: дослідженні системи становлення та розвитку планування видаткової частини місцевих бюджетів, визначенні її недоліків та напрямів удосконалення.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питання розвитку та необхідності удосконалення системи планування місцевих бюджетів в Україні, в тому числі із урахуванням зарубіжного досвіду, знайшли відображення у працях таких вітчизняних вчених, як В. Андрущенко, І. Чугунов, С. Булгакова, С. Юрій, А. Буряченко, І. Лютий, В. Зайчикова, О. Кириленко, І. Лук'яненко, І. Луніна, О. Василик, В. Опарін, В. Федосов, С. Буковинський, та інших.

Виклад основного матеріалу. Однією з основних проблем розвитку місцевого самоврядування в Україні є обмежений фінансовий ресурс, який не повною мірою забезпечує виконання повноважень, делегованих державою місцевим органам влади. Окрім необхідності перегляду податкової бази для збільшення власних доходів місцевих бюджетів, існує потреба у підвищенні ефективності та результативності ви-

користання тих бюджетних ресурсів, які існують станом на сьогодні. Зокрема, це стосується фінансування бюджетних установ.

Процес становлення місцевих фінансів України, що розпочався в 90-х роках, зумовлює значні інституціональні зміни в усій фінансовій системі України. Саме з цим пов'язана необхідність становлення інституціональних підходів та методів дослідження місцевих фінансів. Головною ознакою цього етапу становлення місцевих бюджетів є неухильне зміцнення позицій органів місцевого самоврядування як однієї з найважливіших передумов для побудови демократичного суспільства. Основним надбанням цього етапу стали: законодавча регламентація функціонування бюджетної системи України, місцевих бюджетів, системи оподаткування і, зокрема, місцевих податків і зборів, бюджетного регулювання та порядку надання бюджетних трансфертів; формування механізму зацікавленості органів місцевої влади у збільшенні доходів як державного, так і місцевих бюджетів.

Починаючи з 2001 року, в Україні проводиться міжбюджетна реформа, згідно якої докорінно змінився порядок бюджетного планування. Так, були запроваджені формульні розрахунки при визначенні обсягів доходів і нормативні методи у плануванні видатків місцевих бюджетів, а також елементи фінансового вирівнювання. Такий порядок гарантує адміністративно-територіальним одиницям середній рівень доходів і середні розміри видатків (у розрахунку на душу населення) за рахунок коштів місцевих бюджетів, що повинно поступово зменшити територіальні відмінності у рівнях надання суспільних послуг населенню.

Нові підходи у визначенні обсягів бюджетних трансфертів створили можливості для об'єктивного і неупередженого перерозподілу бюджетних ресурсів між «багатими» і «бідними» у фінансовому відношенні територіями. Крім цього, прив'язка алгоритму розрахунку розмірів видатків місцевих бюджетів до конкретних кількісних показників (кількість отримувачів соціальних послуг, чисельність населення, штатна чисельність працівників органів управління) захищає органи місцевого самоврядування від

впливу суб'єктивних чинників у процесі прийняття рішень центральними органами влади. А розрахунки доходів з використанням обумовлених переліків власних і закріплених доходів (так званих кошків) не обмежують ініціативу місцевих фіскальних органів у процесі збирання податків, адже в межах загального обсягу кошика доходів недовиконання показників по одному з податків можна компенсувати перевиконанням надходжень по іншому [3, с.25].

Основним позитивним аспектом змін у міжбюджетних відносинах стало врахування у процесі бюджетного планування динаміки надходжень за попередні три роки найважливіших з фіскальної точки зору податків, зборів та інших платежів і доходів, які зараховуються до місцевих бюджетів, що заклало необхідні передумови для обґрунтування стратегічних рішень, тобто для перспективного фінансового планування на мікрорівні. Загалом, організація відносин усередині бюджетної системи України і, особливо, між державним і місцевими бюджетами, поступово набуває таких необхідних з позицій зміцнення демократичних засад і місцевого самоврядування ознак, як стабільність, об'єктивність, зрозумілість та прозорість. Важливим стимулюючим елементом чинної бюджетної практики стало формування механізму заінтересованості органів місцевого самоврядування у нарощуванні власної доходної бази, забезпечення самостійності у витрачанні додатково одержаних коштів.

Основна характеристика змін у плануванні і фінансуванні бюджетних видатків за 2001–2008 роки:

- починаючи з 2001 року, в бюджетній практиці використовується формульний підхід до розрахунку доходів місцевих бюджетів, що означає створення зрозумілого й прозорого механізму їх формування з мінімальним впливом суб'єктивних чинників;

- сформувався механізм зацікавленості фінансових органів у перевиконанні надходжень доходів загального фонду державного бюджету понад річні розрахункові обсяги, визначені у щорічних Законах України «Про Державний бюджет»: 50% додатково одержаних сум доходів зараховується до місцевих бюджетів, 62,5% – до бюджету Автономної Республіки Крим, 100% – до бюджету столиці;

- суттєво змінився підхід у розрахунках бюджетних видатків: від планування, виходячи з ме-

режі бюджетних установ, до формування місцевих бюджетів на основі єдиних нормативів на одного мешканця чи споживача соціальних послуг, тобто запроваджений нормативний підхід до розрахунку обсягів видатків місцевих бюджетів;

Отже, характеристика змін щодо діючого порядку розрахунку дотацій вирівнювання місцевим бюджетам з Державного бюджету України, наступна:

- запровадження формульних розрахунків при визначенні доходів і нормативних підходів при плануванні видатків місцевих бюджетів, а також елементів фінансового вирівнювання створює прозорий і зрозумілий механізм їх формування з мінімальним впливом суб'єктивних чинників;

- зміцнення самостійності місцевих бюджетів і посилення зацікавленості органів місцевого самоврядування у нарощуванні власної доходної бази;

- гарантування адміністративно-територіальним одиницям середнього рівня доходів і видатків (у розрахунку на одну особу) з місцевих бюджетів сприяє поступовому зменшенню територіальних відмінностей у наданні суспільних послуг населенню;

- перерозподіл бюджетних ресурсів між «багатими» і «бідними» у фінансовому відношенні територіями;

- оцінка податкового потенціалу територій на основі фактичних поступлень стабільного і визначеного переліку надходжень за попередні 3 роки створює необхідні передумови для обґрунтування стратегічних рішень, тобто для перспективного фінансового планування на мікрорівні;

- прив'язка алгоритму розрахунку видатків до конкретних кількісних показників захищає органи місцевого самоврядування від впливу суб'єктивних факторів у процесі прийняття рішень центральними органами влади;

- розрахунки доходів з використанням обумовлених переліків власних і закріплених доходів (так званих кошків) не обмежують ініціативу місцевих фіскальних органів у процесі збирання податків, адже в межах загального обсягу кошика доходів недовиконання показників по одному з податків можна компенсувати перевиконанням надходжень по іншому [3, с.26].

Досить важливими цілями бюджетного планування на багаторічній основі є формування ефективної середньострокової податково-бюджетної стратегії і конкретно, підвищення дисципліни використання державних коштів.

Кроком реформування державних фінансів є впровадження системи прогнозу видатків на середньострокову перспективу. Саме такий прогноз розробляється кожним міністерством на плановий рік та на три наступні роки відповідно до визначених загальнодержавних пріоритетів у тій чи іншій галузі. Зазначений підхід забезпечує стабільну основу для розвитку окремих галузей, але не виключає можливості внесення змін до бюджетних призначень, які вносяться щороку за необхідністю.

Основою середньострокового планування видатків місцевих бюджетів є введення лімітів фінансування, що спрямовуються на фінансування певного виду діяльності в кожний рік дії довгострокової програми.

Обмеження встановлюються переважно на поточні видатки, інвестиційні програми, що реалізуються впродовж кількох років, ліміт із капітальних проектів, які плануються запровадити, обмеження за новими проектами й напрямками бюджетних видатків. Модель стратегічного планування підвищує ефективність і прозорість процесу бюджетування.

Слід зазначити, що нормативно–правова та методологічна база для довгострокового й перспективного бюджетного планування є недосконалою. Саме за таких умов ускладнювалося й унеможлиблювалося довгострокове та перспективне планування видатків державного й місцевих бюджетів. Існувала потреба часткої зміни методик, норм активів, зміни дохідної бази місцевих бюджетів, яка на сьогоднішній день регулюється виключно за рахунок трансфертів.

З іншого боку, розмежування між бюджетами видатків за відомчою ознакою призводить до різниці

в доходах на одного працюючого, що фінансують з різних бюджетів, відбувається дублювання одних і тих самих функцій різними органами влади [2].

Складовою процесу впровадження середньострокового планування бюджету є використання одного із сучасних інструментів бюджетування – програмно–цільового методу (ПЦМ).

За цим методом з 2002 року було сформовано державний бюджет, а з 2003 року програмно–цільовий метод почав застосовуватися на рівні місцевих бюджетів України.

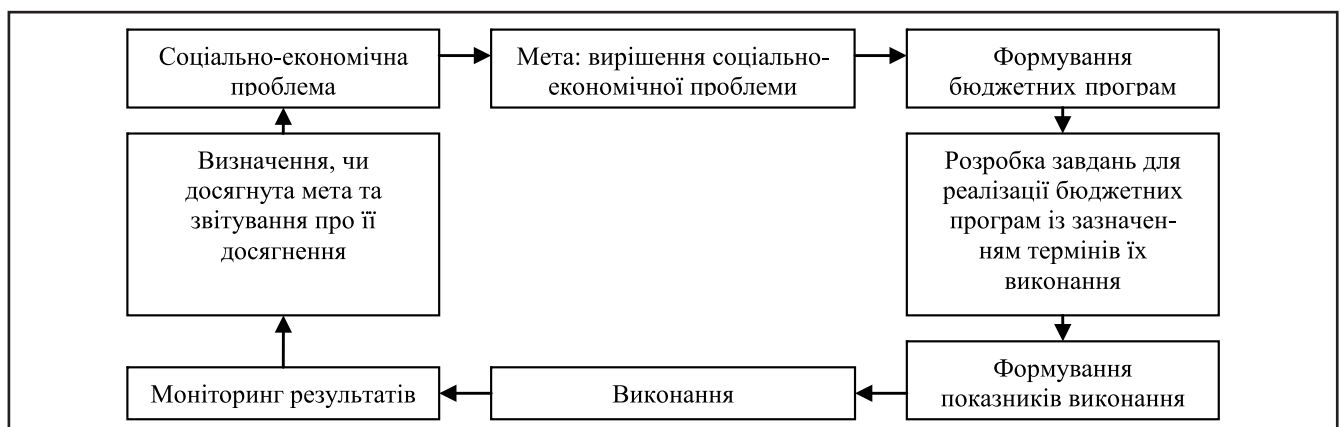
В умовах обмеженості бюджетних ресурсів існує необхідність розробки методологічних підходів до запровадження планування видатків місцевих бюджетів за програмно–цільовим методом.

Програмно–цільовий метод передбачає здійснення бюджетних видатків на цілі, що відповідають середньо – або довгостроковій стратегії розвитку територіальної громади і являє собою інструмент планування бюджету на середньострокову перспективу. Завдяки заздалегідь визначеним показникам виконання бюджетних програм влада разом з громадою може здійснювати контроль не лише за цільовим використанням бюджетних коштів, але й за фактичними результатами від надання громадянам бюджетних послуг [5, с.37].

На даний час запровадження програмно–цільового методу на місцевому рівні відбувається поетапно.

Процес формування та виконання бюджету за ПЦМ проілюстровано на рис.1 [5].

Отже, ми бачимо, що бюджетний процес за ПЦМ за своєю суттю є циклом, який починається та закінчується з визначення переліку економічних та соціальних проблем і охоплює поетапне

Модель бюджетного процесу за ПЦМ

Джерело: *Планування місцевих бюджетів на основі програмно–цільового методу: Навчальний посібник* / [Під заг. ред. І. Ф. ІЦербини]; USAID. – К., 2014. – 108 с.

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

впровадження усіх заходів, необхідних для їх подолання. Це є головною рисою ПЦМ.

Виходячи з вище зазначеного, в умовах використання ПЦМ бюджетні документи мають слугувати досягненню таких цілей:

- забезпечення дотримання усіх законодавчо встановлених принципів бюджетної політики, у тому числі принципу збалансованості бюджету.

- забезпечення достатньою, об'єктивною та ґрунтовною інформацією стосовно ресурсів та ефективності витрат, які необхідні для досягнення встановленої цілі, широкого кола зацікавлених сторін, що включає в себе управлінців усіх рівнів, депутатів відповідних рад та громадськості;

Кожен новий цикл бюджетування за ПЦМ починається з оцінки ефективності бюджетної програми після завершення її реалізації, тобто визначається ступінь досягнення мети програми. Для здійснення оцінки ефективності програми важливо правильно запланувати систему показників її виконання. Такі показники повинні відповідати цілі та завданням програми. Тому сама програма повинна бути спрямована на досягнення досить конкретної цілі, щоб кількість завдань і показників її виконання не була занадто великою.

Використання програмно–цільового методу у формуванні та бюджетному плануванні на місцевому рівні особливо є ефективним у соціальній сфері, розбудові соціальної інфраструктури. В даний час склалася така ситуація, коли кількість програмних документів, по яких необхідно фінансувати ті або інші заходи, зокрема розвитку соціальної інфраструктури, через виділення коштів з державного бюджету, є достатньо значною.

Потреби в засобах бюджету значно перевищують загальний об'єм фінансових ресурсів, які має в своєму розпорядженні держава. Більше того, в період ухвалення програмних документів враховується той факт, що надходження отримання доходів до бюджету шляхом проведення відповідній фіскальній політиці держави не завжди має характер постійного збільшення. Тобто динаміка надходження до бюджету може бути як позитивною, так і негативною в реальному вимірюванні. Така ситуація пов'язана з макроекономічною стабільністю, яка, у свою чергу, залежить і від внутрішніх та від зовнішніх причин [5, с.38].

З огляду на недостатній рівень методологічних засад для складання та виконання місцевих бюджетів за програмно–цільовим методом

удосконалення потребують переліки бюджетних програм та результативних показників їх виконання. Крім того, доцільним є визначення механізму проведення моніторингу і оцінки результативності бюджетних програм місцевих бюджетів. На відміну від традиційного бюджету, який приділяє увагу лише контролю за цільовим використанням коштів, програмне бюджетування забезпечує функцію фінансового контролю, що базується на результатах програми. Відповідальний виконавець отримує фінансове забезпечення програми з метою досягнення цілі та реалізації завдань програми.

Таким чином, правильним є твердження що в умовах ПЦМ виконавець отримує бюджетні кошти для надання послуг у межах чітко встановлених параметрів цих послуг (кількість, періодичність, якісні показники).

Існує необхідність розробки принципово нових підходів до формування та функціонування місцевих бюджетів у напрямі підвищення їх ефективності, оптимізації структури, подальшого наукового дослідження теоретичних положень програмно–цільового бюджетування з метою удосконалення методологічних засад планування видатків місцевих бюджетів. Світовий досвід реформування бюджетного процесу також засвідчує поступовий перехід від традиційного бюджетного менеджменту до системи управління державними фінансами на засадах результативності, введення різноманітних форм моніторингу, оцінки та бюджетування, орієнтованого на результат (БОР) [4, с.48].

Впровадження методів формування бюджету на принципах БОР передбачає зміни в підходах щодо організації фінансового забезпечення видаткових повноважень шляхом фінансування виконання відповідних функцій, а не власне видатків. Водночас проблему ефективного використання бюджетних ресурсів неможливо вирішити однією лише зміною методології планування показників бюджетів. Потрібно закріпити планові передбачення на практиці шляхом реформування бюджетного сектора національної економіки та удосконалення фінансового менеджменту в галузі управління бюджетними відносинами і бюджетними ресурсами.

Процес планування і затвердження місцевих бюджетів із застосуванням БОР відрізняється від витратного методу (який застосовується ще з

радянських часів) своєю чіткою цільовою орієнтованістю (див. таблицю).

В Україні система планування бюджетних видатків характеризується недостатньо чітким баченням основних пріоритетів соціально–економічного розвитку країни та територій при розробці бюджетної політики, що призводить до неефективного використання коштів місцевих бюджетів. Невирішені проблеми:

- обмежені можливості селищних і сільських рад у збільшенні доходної бази;
- формульний порядок розрахунків не розповсюджується на бюджети міст районного значення, селищ і сіл;
- єдині нормативи видатків у розрахунку на одного мешканця виступають не інструментом нормативного планування видатків місцевих бюджетів на основі науково обґрунтованого визначення потреби в бюджетних ресурсах, а є важелем для здійснення перерозподільних процесів;
- визначення рівня податкоспроможної не дає об'єктивної оцінки податкової сили адміністративно–територіальних утворень;
- відсутність коригуючих коефіцієнтів, які б відображали регіональну специфіку;
- централізованим залишається порядок визначення основних груп видатків місцевих бюджетів.

Аналізуючи причини неефективності системи публічної влади на різних рівнях адміністративно–територіального устрою, стає зрозуміло, що Конституція України в редакції 1996 року містить

низку прогалин та невизначеностей щодо адміністративно–територіального устрою та місцевого самоврядування.

Сформований після Революції Гідності Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням від 1 квітня 2014 року № 333–р схвалив Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (далі – Концепція). Концепцією визначаються напрямки, механізми, строки формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад.

Ухваленою Програмою діяльності Кабінету Міністрів України передбачається розробка та прийняття низки законодавчих актів, що стосуються системи та повноважень органів місцевого самоврядування, проведення волевиявлення громадян тощо.

Виходячи із того, що політичні сили, які створили коаліцію виявились не готовими до швидкого та системного проведення реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади за логічною схемою: зміни до Конституції – створення територіальної основи для органів місцевого самоврядування та виконавчої влади (реформа адміністративно–територіального устрою) – роз-

Відмінності БОР від витратного методу в процесі планування і затвердження місцевих бюджетів [4]

Елементи планування	Витратний метод	БОР
Завдання планування	Розподіл загального обсягу бюджетних видатків між розпорядниками бюджетних коштів	Ув'язка обсягу і структури видатків бюджетів із пріоритетами державної та муніципальної політики, а також з очікуваними і фактичними показниками соціального розвитку
Основні підходи до планування	Планування в розрізі відомств та їх кошторисів	Програмно–цільовий підхід, що ґрунтується на внутрішньовідомчих програмах і результативних показниках
Вихідний пункт планування	Потреба в коштах відомств	Пріоритети, результати програм
Планування видатків бюджетів	Пріоритет відомчої та економічної класифікацій	Пріоритет програмної (тобто вдосконаленої функціональної) класифікації
Формат проекту рішення про бюджет	Не передбачає інформації про заплановані результати	Головне: мета, результати, результативні показники
Деталізація видатків	Дуже деталізована	Агреговані видатки
Представницькі органи розглядають і затвердять	Детальну структуру видатків	Мету, результати, результативні показники; агреговану структуру видатків

Джерело: Луніна І. О. Формування місцевих бюджетів на основі принципу еквівалентності: шлях до ефективної бюджетної системи України / І. О. Луніна // Фінанси України. – 2015. – № 9. – С. 9

межування повноважень між органами місцевого самоврядування різних рівнів адміністративно–територіального устрою та між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади – закріплення за новими рівнями публічного управління необхідних ресурсів – створення системи нагляду за законністю рішень та дій органів місцевого самоврядування перед державою та за їх ефективність перед виборцями.

Відтак Україна розпочала реформу із періоду «добровільного об'єднання громад – ДОГ» В Україні нині існує 11338 сільських, селищних та міських рад. Звісно, немало з них включають ще й по кілька сіл. В результаті АТР очікується, що має утворитися близько 1500 спроможних громад. Спроможних – у широкому, комплексному розумінні цього поняття, яке включає ресурсний потенціал та високі рівень і якість життя громадян, надання їм переважної більшості послуг як місцевого самоврядування, так і від державної влади.

З метою удосконалення вітчизняної системи планування бюджетних видатків, у тому числі на місцевому рівні, необхідно забезпечити [6, с. 308]:

- розробку ефективної методики оцінки результативності використання бюджетних коштів; формування бюджетів з урахуванням стратегічних цілей соціально–економічного розвитку на багаторічну перспективу та результатів діяльності центральних та місцевих органів влади, інших учасників бюджетного процесу, досягнутих у попередніх бюджетних періодах;

- підвищення рівня відповідальності учасників бюджетного процесу за результати діяльності, у тому числі пов'язаної із плануванням видаткової частини місцевих бюджетів;

- підвищення рівня бюджетної стабільності, ефективності та прозорості використання бюджетних коштів шляхом запровадження прогресивних методик бюджетного планування, одними з яких є програмно–цільовий метод та середньострокове бюджетне планування.

Отже, на нашу думку становлення системи планування та виконання видатків місцевих бюджетів в Україні відбувається одночасно із розвитком інституту місцевого самоврядування, удосконаленням методологічної та нормативно–правової бази у сфері бюджетного планування. Формування і розподіл видатків місцевих бюджетів починається на стадії планування. Бюджетна реформа передбачає удосконалення практики

складання та виконання бюджету на основі застосування сучасних методик та прогресивних підходів, підтверджених світовим досвідом.

Висновки

З прийняттям Бюджетного кодексу стає обов'язковою необхідність складання прогнозу на три наступні бюджетні періоди на відміну від попереднього планування, яке здійснювалось на один рік.

Розвиток системи планування видатків місцевих бюджетів шляхом запровадження програмно–цільового методу сприятиме підвищенню прозорості бюджетних потоків. Цей метод дозволяє ув'язати стратегію та пріоритети розвитку держави й адміністративно–територіальних одиниць з фінансово–економічною складовою управлінської діяльності як на державному, так і на місцевому рівнях. Запровадження програмно–цільового методу дозволить підвищити ефективність використання коштів місцевого бюджету, виходячи з оцінювання досягнутих результатів конкретної бюджетної програми.

Світовий досвід реформування бюджетного процесу також засвідчує поступовий перехід від традиційного бюджетного менеджменту до системи управління державними фінансами на засадах результативності, введення різноманітних форм моніторингу, оцінки та бюджетування, орієнтованого на результат.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України: Кодекс від 08.07.2010 № 2456–VI // (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 50–51, ст.572)

2. Впровадження середньострокового планування як механізм узгодження соціально–економічної бюджетної політики (Біла книга) / Центр сприяння інституційному розвитку державної служби при Головному управлінні державної служби України. –Режим доступу : <http://center.gov.ua/>.

3. Легкоступ І. І. Теоретичні та практичні аспекти видатків місцевих бюджетів України в сучасних умовах / І. І. Легкоступ // Економіка. Фінанси. Право. – 2014. – № 2. – С. 22–26.

4. Луніна І. О. Формування місцевих бюджетів на основі принципу еквівалентності: шлях до ефективної бюджетної системи України / І. О. Луніна // Фінанси України. – 2015. – № 9. – С. 3–12.

5. Планування місцевих бюджетів на основі програмно–цільового методу: Навчальний посібник / [Під заг.

ред. І. Ф. Щербини]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи», USAID. – К., 2014. – 108 с.

Б. Савка В. В. Реформування системи планування та фінансування видатків місцевих бюджетів [Електронний

ресурс] / В. В. Савка // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. – 2013. – Вип. 2. – С. 304–313. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvldu_e_2013_2_35.pdf

УДК 336.57

С.Я. СКВОРЦОВА,
викладач УДФС України

Альтернативні джерела фінансового забезпечення соціальних гарантій населення

В статті автором визначені основні джерела фінансового забезпечення соціальних гарантій населення; висвітлено зарубіжний досвід функціонування благодійних організацій і соціальних підприємств. Проаналізовано податкове регулювання діяльності соціальних підприємств, що належать до різних суб'єктів приватного права в Україні і сформульовано основні резерви альтернативного фінансування соціальних гарантій.

Ключові слова: соціальні гарантії, соціальні послуги, благодійництво, соціальне підприємництво, соціальний бізнес.

С.Я. СКВОРЦОВА,
преподаватель УГФС Украины

Альтернативные источники финансового обеспечения социальных гарантий населения

В статье автором определены основные источники финансового обеспечения социальных гарантий населения; освещен заграничный опыт функционирования благотворительных организаций и социальных предприятий. Проанализировано налоговое регулирование деятельности социальных предприятий, принадлежащих к различным субъектам частного права в Украине и сформулированы основные резервы альтернативного финансирования социальных гарантий.

Ключевые слова: социальные гарантии, социальные услуги, благотворительность, социальное предпринимательство, социальный бизнес.

S. SKVORTSOVA,
teacher UHFS Ukraine

Alternative sources of financial support social guarantees people

In the article the author defines the main sources of financial provision of social security of the population; highlights the experience of foreign charities and social enterprises. Analysis of tax regulation of social enterprises that belong to different entities of private law in Ukraine and formulated basic reserves of alternative financing of social security.

Keywords: social security, social services, philanthropy, social entrepreneurship, social businesses.

Постановка проблеми. Характерною ознакою цивілізованості тієї чи іншої країни є не лише ста- ле економічне зростання, а й покращення добробуту громадян, що переважно взаємопов'язано. В умовах загострення економічної і соціальної диференціації суспільство дедалі сильніше відчуває проблеми фінансового забезпечення соціальних гарантій населення. Скорочення соціальних витрат держави, перехід від зрівняльного надання соціальної допомоги до адресного, диференціація

її розмірів і тривалості відповідно до стану сім'ї або людини, становлення системи соціальних послуг залежно від рівня та структури доходів і бюджетних можливостей держави зачіпає інтереси більшості населення і суперечить усталеній системі соціальних цінностей. Отже, сьогодні головним чинником прискорення соціальних реформ є незадовільність системи соціальних гарантій і спроб їх збереження, а головне невідповідність фінансовим можливостям держави.

Суттєві проблеми у бюджетному фінансуванні соціальних гарантій в Україні викликані як об'єктивними макроекономічними диспропорціями, успадкованими від минулої системи господарювання та нагромадженими за роки несподіваних реформ, так і значними вадами у реалізації самої соціальної політики держави. В умовах крайньої обмеженості бюджетних ресурсів, актуальним на сучасному етапі є розвиток альтернативних джерел фінансового забезпечення соціальних гарантій населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні та методичні засади джерел фінансового забезпечення соціальних гарантій населення та обґрунтування необхідності удосконалення джерел їх фінансування розглядають такі вітчизняні науковці, як Н. П. Борецька, О. Я. Коваль, А. М. Колот, В. І. Куценко, Е. М. Лібанова, О. В. Маркарова, О. Ф. Новікова, Ю. Павленко, О. М. Палій, О. Скрипник, Л. Л. Тарасенко, Н. Якуненко та ін. Водночас залишаються невирішеними проблеми формування системи, яка могла бути оптимальною для фінансування та забезпечувати гідну якість життя тим, хто потребує допомоги.

Метою статті є визначення основних джерел фінансового забезпечення соціальних гарантій населення та проблем соціального захисту на сучасному етапі; аналізі світового досвіду фінансування соціальних гарантій та обґрунтування напрямів удосконалення основних резервів позабюджетного фінансування соціальних гарантій населення в Україні.

Виклад основного матеріалу. Як підтверджує світовий досвід, розвиток системи фінансового забезпечення соціальних гарантій повинен здійснюватися шляхом комплексного використання усіх джерел і оптимізації їх структури. Фінансове забезпечення повинно включати такі джерела: бюджетне фінансування; фінансові ресурси підприємств; спонсорство, меценатство, благодійництво; страхування; кредитування; плату за послуги.

У демократичному суспільстві має відбуватися повноцінне партнерство держави та благодійних організацій, створюючи сприятливі умови для розкриття громадського потенціалу й спрямування соціальної активності. Так, у Західній Європі та у США близько третини соціальних програм здійснюється цими установами. За різними даними, у США зареєстровано понад 65 тисяч фондів, у Європі їх кількість коливається від 80

до 100 тисяч. Виходячи з джерел фінансування і програм діяльності, вони поділяються на фонди громад, а також приватні, корпоративні й операційні фонди [1, с. 151–152].

Найбільш успішною формою філантропії у світі вважають модель діяльності фондів громад. Гнучка організаційна система роботи забезпечує цим фондам практично довічне існування. До них надходять гроші, які члени громади заповідають на благодійну мету. Як правило, фонди цього типу не реалізують самодостатніх проектів, а лише обирають громадську чи благодійну організацію, яка, власне, й бере на себе всю роботу – реалізацію проектів, спрямованих на благо громади, в якій діє фонд. Розподіл коштів та контроль за їх використанням здійснюється опікунською радою або членами правління. Фонди громад, зазвичай, мають так званий ендаумент – недоторканий капітал, який не витрачається на благодійні справи, а інвестується. Прибуток від нього забезпечує стабільне поповнення коштів фонду.

Однією з країн, де благодійна робота з вразливими сім'ями досягнула високого рівня розвитку, а благодійництво має більш ніж столітню історію, є Велика Британія.

Важливо, що закріплена британським законодавством основна роль місцевих органів влади у наданні послуг у соціальній сфері не означає монополію цих органів. У багатьох випадках соціальні заклади (агентства) волонтерського і приватного секторів володіють кращими ресурсами й досвідом, і тоді муніципалітети повністю фінансують діяльність таких закладів з місцевого бюджету, тобто «купають» їх послуги для населення. Подібну модель соціальних послуг варто розвивати і в Україні.

«Світовий рейтинг благодійності» подає інформацію про стан благодійності у світі для організацій та приватних осіб, які зацікавлені у розвитку громадянського суспільства.

Отже, в рейтингу благодійності Україна – на 106 місці (зі 140), опустившись з минулорічного 89 на 17 позицій. Такі дані містить Світовий рейтинг благодійності – 2016, який щороку видає британський фонд Charities Aid Foundation. Опитування рейтингу проводилося у 2015 році у 145 країнах світу [2].

В 2015 році українці жертвували менше грошей, але більше – часу, тобто, в країні збільшилося число волонтерів. Також українці почали більш охоче допомагати незнайомцям. Середня

сума пожертвувань в 2015 році склала 300 гривень. Зазвичай гроші дають ті, кого не назвеш заможними. Іноді жертводавці й самі потребують підтримки – пенсіонери, працівники бюджетної сфери. Громадяни України зменшили пожертви для військових в зоні АТО, зате збільшили допомогу хворим дітям та пораненим бійцям. Найменше перепадає безхатченкам – їм співвітчизники жертвують не надто охоче [2].

На першому місці у Світовому рейтингу благодійності – 2016 знаходиться М'янма, друге – третє ділять США і Австралія, за ними йде Нова Зеландія. Донедавна лідерами з фінансування благодійних програм у світі вважалися США. Впродовж останніх десяти років американські фонди щорічно витрачали на свої благодійні проекти й ініціативи в середньому 30 млрд. дол. Найщедрішими в Європі є британці. Найменш схильні до благодійництва китайці [2].

Основними труднощами добродійної діяльності в Україні залишаються: недосконале законодавство; брак стандартів для здійснення благодійної діяльності; брак економічних стимулів для заохочення благодійників; обмежені матеріальні ресурси для підтримки повсякденної діяльності організації; низький рівень довіри громадськості до благодійництва; відсутність кваліфікованих фахівців благодійної справи.

З метою подальшого забезпечення ефективності, відповідальності і прозорості діяльності вітчизняних благодійних фондів та організацій, а також для підтримки процесу розвитку благодійності в Україні необхідно виконати низку пріоритетних завдань, а саме [1, с.177–178]:

- вдосконалити вітчизняну законодавчу базу в сфері благодійництва з врахуванням міжнародного досвіду;
- запровадити стандарти благодійної діяльності та контроль за їх дотриманням;
- сформувавати державну підтримку розвитку благодійності;
- зміцнити співпрацю між різними благодійними інституціями, органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, бізнесом і ЗМІ;
- підвищити рівень довіри громадськості до благодійництва;
- підвищити професійний рівень роботи персоналу благодійних організацій;
- зміцнити вітчизняну інформаційно–методичну базу з питань благодійної справи.

Відсутність системного, комплексного виконання державою покладених на неї функцій по реалізації соціальної політики призводить до загострення суперечностей між узятими державою соціальними зобов'язаннями і неможливістю їх виконання. Одним із напрямів розв'язання цієї суперечності є зміна співвідношення між участю держави у соціальному захисті і самозахисті громадян на користь останнього. З такою думкою не можна не погодитися.

Щоправда, як свідчать наукові дослідження і світовий досвід, усунення суперечностей у розвитку благодійництва можливе «тільки за умови високого ступеня економічного й соціального розвитку» [3, с.67], що передбачає:

- існування поряд із суспільним сектором великого приватного сектора, який займається наданням соціальних послуг і на рівні, не нижчому за державний сектор, задовольняє потреби населення в освіті, охороні здоров'я, соціальному захисті;
- існування соціальних інститутів, спроможних ефективно управляти соціальними ресурсами без участі держави (добродійні організації, недержавні пенсійні, страхові фонди, асоціації взаємної допомоги, клуби за інтересами тощо);
- високі доходи населення, що дають змогу повністю, без державних дотацій і субсидій, оплачувати послуги приватного сектора. Зниження соціальних витрат за наявності цих умов відбувається завдяки перекиданню на приватний сектор частини обов'язків щодо забезпечення населення товарами і послугами.

Формування зазначених умов може сприяти реалізації ідеї соціального підприємництва, в якій оптимально поєднується соціальна місія і ділова ініціатива, що повністю відповідає потребам і умовам сучасного етапу розвитку.

Зауважимо, що під соціальним підприємництвом розуміють діяльність, направлену на досягнення соціального ефекту від некомерційної організації, пов'язану з реалізацією товарів, робіт і послуг на платній основі [4, с.251]. Таким чином, головне завдання некомерційних організацій на етапі становлення соціального підприємництва – навчитися самостійно заробляти гроші для виконання своєї місії, що дасть змогу громадянським об'єднанням, з одного боку стати фінансово незалежними від донорів, на чий ресурси зорієнтована більшість некомерційних організацій. Адже не секрет, що спонсори або міжнародні

фонди, які надають гранти, намагаються реалізувати, крім своїх філантропічних намірів, власні політичні і/або ділові інтереси. З другого боку, розвиток соціального підприємництва означає залучення альтернативних джерел фінансування державних соціальних програм. Тобто соціальне підприємство – це така організація, яка має подвійну мету своєї діяльності – отримання прибутку та вирішення соціальних проблем. Звичайно, останнє є пріоритетом їхньої діяльності.

Американський бізнес–журнал *Fast Company* щорічно публікує список 25 кращих соціальних підприємців, допомагаючи найбільш ефективним організаціям, які надають соціальні послуги, звернути на себе увагу і отримати фінансування. Соціальне підприємництво навіть стало учбовою дисципліною, котра увійшла в програму приблизно 30 американських бізнес–школ [5, с.48].

Проаналізувавши державну політику у сфері соціального підприємництва варто зазначити, що на відмінну від США, у Європі активно приймаються закони, що або закріплюють певну організаційну форму за соціальними підприємствами, або визначають критерії та поняття соціального підприємства, або ж відповідно до яких державні органи мають орієнтуватися на першочергове залучення соціальних підприємств при здійсненні закупівель (Закон про соціальні кооперативи (Італія, 1991 р.), Закон 4019/30–9–2011 «Про соціальну економіку та соціальні підприємства» (Греція), Закон про Соціальні кооперативи (Польща, 2006 р.), *The Public Services (Social Value) Act* (Закон про державні послуги (соціальні цінності))(Великобританія, 2012 р).

У США державна підтримка розвитку соціального підприємництва зводиться до: «усунення правових адміністративних бар'єрів, законодавчого забезпечення пільгових кредитів, розвитку соціального партнерства між державними організаціями, бізнесом і некомерційним сектором», надання преференцій в сфері ліцензування та сертифікації соціальних підприємств в таких сферах, як соціальне обслуговування, освіта, медицина. Також даним підприємствам гарантується можливість отримання соціальних замовлень від державних агентств. У даній країні відсутня практика активного залучення органів влади до підтримки соціальних підприємств, бо на сьогоднішній день питаннями у даній сфері займається Адміністрація малого бізнесу, яка, окрім питань пов'язаних

з соціальними підприємствами, керує питаннями щодо розвитку малого бізнесу. Окрім вище зазначеного, уряд США здійснює фінансову підтримку соціальних підприємств – був створений Департамент соціальних інновацій, який щорічно надає близько 2 млн. дол. на підтримку найбільш перспективних інноваційних проектів, до числа яких потрапляють і соціальні підприємства.

Основними інструментами реалізації тієї чи іншої концепції державної підтримки є програми та стратегії. На сьогоднішній день найбільш активна робота у цій сфері проводиться у європейських країнах, оскільки, майже у кожній такій країні, приймалися чи стратегії, чи програми. Вдалими крокам Великої Британії на шляху розвитку соціального підприємництва можна вважати прийняття наступних державних стратегій: «Соціальне підприємство: стратегія успіху», «Кращий бізнес : стратегія і план дій для соціальних підприємств Шотландії», в яких ставилися такі цілі як підвищення ролі соціального підприємства, відкриття ринків для таких підприємств, створення інтегрованої підтримки сектора та інше.

Державне сприяння розвитку соціального підприємництва передбачає передусім його нормативно–правове регламентування. Останнє у вітчизняному законодавстві обмежується Законом України «Про соціальні послуги», який не торкається всіх аспектів соціального підприємництва. Необхідно дати вичерпне тлумачення поняттю «соціальне підприємництво» в вітчизняному законодавстві.

Розглянемо податкове регулювання діяльності соціальних підприємств, що належать до різних суб'єктів приватного права в Україні.

Здійснення благодійною організацією соціального підприємництва відбувається згідно ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійні організації в Україні» [6] та Податкового кодексу України (далі – ПКУ)[7]. Благодійна організація може провадити певну господарську діяльність (наприклад, створення сувенірної продукції або пошиття одягу) з метою досягнення статутних цілей, але винятково без цілей отримання прибутку. В статуті благодійної організації мають міститися положення, які дають право здійснювати певну господарську діяльність та визначають її як одне з джерел формування активів (доходів) благодійної організації.

Таким чином, профільне та податкове законодавство дозволяє благодійній організації са–

мостійно створювати соціальне підприємство, не сплачувати податок з доходів (прибутків) від здійснення діяльності підприємства за умови дотримання вимог щодо положень статуту та ПКУ.

Здійснення громадською організацією соціального підприємництва відбувається згідно ЗУ «Про громадські об'єднання» [8] та ПКУ [7]. Одним із принципів діяльності громадських об'єднань згідно ЗУ «Про громадські об'єднання» є відсутність майнового інтересу: члени (учасники) громадського об'єднання не мають права на частку майна громадського об'єднання та не відповідають за його зобов'язаннями. Доходи або майно (активи) громадського об'єднання не підлягають розподілу між його членами (учасниками) і не можуть використовуватися для вигоди будь-якого окремого члена (учасника) громадського об'єднання, його посадових осіб (крім оплати їх праці та відрахувань на соціальні заходи). Тобто громадська організація має право вести підприємницьку діяльність (наприклад, проводити семінари, тренінги, конференції, надавати в оренду приміщення тощо) та отримувати дохід від неї. Проте, такий дохід не може бути розподілений між засновниками та членами громадської організації і має бути спрямований виключно на досягнення мети громадської організації. Щодо вимог ПКУ, то громадське об'єднання не є платником податку на прибуток за умов, аналогічних для благодійних організацій.

Отже, профільне та податкове законодавство дозволяє громадській організації самостійно створювати соціальне підприємство, не сплачувати податок з доходів (прибутків) від здійснення діяльності підприємства за умови дотримання вимог щодо положень статуту та ПКУ.

Якщо порівнювати податкове навантаження на діяльність соціального підприємства власне неурядової організації та підприємства на загальній системі оподаткування, то можна зробити висновок: коли доходи (прибутки) від здійснення діяльності соціального підприємства повністю спрямовуються на благодійну діяльність, неурядова неприбуткова організація не сплачує податок на прибуток з будь-якої суми, в той час, як прибуткове підприємство на загальній системі оподаткування зменшить дохід до оподаткування лише на 4 відсотки оподаткованого прибутку попереднього звітного року [7].

Але, якщо метою створення та діяльності соціального підприємства є спрямування лише час-

тини доходу (прибутку) на благодійну діяльність, а решту частину доходів (прибутків) засновники мають розподілити між собою – треба обирати саме таку організаційно–правову форму. Потрібно враховувати, що профільне та податкове законодавство забороняє благодійним та громадським організаціям розподіляти доходи (прибутки) від будь-якої діяльності, у тому числі підприємницької між засновниками, учасниками та членами.

Фізична особа–підприємець, яка перебуває на загальній системі оподаткування не може включити до витрат суми благодійної допомоги, які є доходом від діяльності, що спрямована на благодійність. Тому, така модель здійснення підприємницької діяльності з метою надання благодійної допомоги та вирішення інших соціальних проблем є значно податково навантаженою.

Згідно ПКУ, при застосуванні спрощеної системи оподаткування, ніяких податкових пільг щодо здійснення юридичною особою чи фізичною особою–підприємцем діяльності соціального підприємства не має. Тобто спочатку треба заплатити єдиний податок від суми доходу, а потім спрямовувати дохід (прибуток) на вирішення соціальних проблем. Тобто така модель є аналогічною з загальною формою оподаткування для фізичних осіб–підприємців в частині податкового навантаження на діяльність, спрямовану на благодійництво [7].

Проведений аналіз податкового регулювання діяльності соціальних підприємств, що належать до різних суб'єктів приватного права в Україні, як ми згадували раніше, є першим кроком у виборі організаційно–правової форми та форми оподаткування здійснення підприємницької діяльності на користь вирішення соціальних проблем.

Одною з причин непривабливості сфери соціальних послуг в Україні для вкладень приватного капіталу залишаються великі витрати на підготовчому етапі і, як наслідок, висока собівартість соціальних послуг, які надаються малим бізнесом. Проблема залучення приватного капіталу посилюється інформаційним вакуумом у сфері дослідження стану ринку соціальних послуг.

Отже, як бачимо, за кордоном держава відіграє вагомий роль у створенні та розвитку соціальних підприємств, а тому, відповідно до вище зазначеного, активізація розвитку соціальних підприємств в Україні вимагає розробки відповідної державної стратегії, зокрема, розробку спеціальної законодавчої бази для функціонування соціальних

підприємств, відповідної програми розвитку з визначеними пріоритетами їх державної фінансової підтримки, створення інструментів залучення бізнесу та громадських організацій для розвитку соціального підприємництва, та створення сприятливих умов у сфері оподаткування малих підприємств, оскільки більшість соціальних підприємств функціонують у формі малого підприємства.

Таким чином, соціальне підприємництво в Україні потребує державної підтримки з боку нормативно–правового регламентування, а також відповідного рівня фінансового забезпечення та регулювання за допомогою фіскальних важелів державного впливу, що обумовлює необхідність здійснення певних змін у бюджетному та податковому законодавстві.

Викликає інтерес нова економічна модель – «соціальний бізнес», автором якої є лауреат Нобелівської премії світу Мухаммад Юнус. Згідно цієї моделі мета бізнесу не в максимізації прибутку, а в створенні соціальних благ. Соціальний бізнес і соціальне підприємництво, згідно розуміння М. Юнуса, не одне і теж саме. Соціальне підприємництво – більш ширше поняття, в межах якого кожна інноваційна ініціатива, що ставить за мету допомогу людям, може бути охарактеризована як соціальне підприємництво хоч на комерційній, хоч на некомерційній основі [5, с.48]. Виходить, що кожний, хто займається соціальним бізнесом є соціальним підприємцем.

Юнус також ініціатор так званого мікрофінансування, з цією метою він заснував Grameen Bank – в перекладі з бенгальського «сільський банк»). Банк видає невеликі кредити бідним на основі «системи солідарності», коли члени невеликих груп об'єднуються і несуть колективну відповідальність за повернення кредитів.

Соціальний бізнес не благодійна організація. Це бізнес в прямому значенні цього слова. В ході виконання своїх соціальних задач він повинен, подібно до будь–якого бізнесу, повністю окупати свої витрати, але залишаючись неприбутковою організацією. Зрозуміло також, що в повному розумінні слова соціальний бізнес не може гарантувати соціальне забезпечення населення. Такі гарантії, що ми підкреслювали неодноразово, самодіяльні категорії населення мають надавати самі собі, а тими, хто без власної вини не може гарантовано забезпечити своє існування (старі, немічні, хворі) повинна опікуватися держава.

На нашу думку, застосування економічної моделі «соціального бізнесу» в Україні допомогло б вирішити немало соціальних проблем, зокрема:

Соціальний бізнес, котрий виробляє і продає високоякісні харчові продукти по низьким цінам для цільового ринку – дітей з малозабезпечених сімей. Ці продукти не можуть продаватись за великі гроші, оскільки вони не конкурують на ринку брендів класу «люкс» і не потребують дорогої упаковки і реклами, а також тому, що компанія–виробник не націлена на максимізацію прибутку;

Соціальний бізнес, який створює системи відновлюваної енергії та продає їх за «розумними» цінами сільським громадам;

Соціальний бізнес по переробці сміття, побутових стічних вод і інших відходів, котрі в іншому випадку забруднювали б навколишнє середовище в бідних регіонах.

Висновки

Кожне розглянуте вище джерело фінансового забезпечення соціальних гарантій населення заслуговує на увагу. Значення благодійності не можна заперечувати. Особливо корисним для України є зарубіжний досвід добродійної діяльності. Потребує удосконалення нормативно–правового забезпечення у цій сфері з обов'язковим врахуванням міжнародного досвіду. На нашу думку, аби не допустити зловживання добродійністю необхідна в екстремальних ситуаціях і при наданні допомоги дітям з малозабезпечених сімей, а також людям з важкою інвалідністю, котрі не можуть допомогти собі самостійно. Не варто забувати, – коли перестаратися, то добродійність позбавляє людей ініціативи і відповідальності. Безоплатне роздавання благ породжує не благо самопомоги і самоствердження, а породжує гріх утриманства.

Не секрет, що безоплатна роздача допоміг створює передумови для корупції. Чиновники, які відповідають за розподіл безоплатних благ і послуг, нерідко і цинічно направляють гуманітарну допомогу самим собі, своїм родичам і друзям. У результаті саме бідні стають більш уразливими для маніпуляцій. Та, навіть якщо уникнути цих небезпек, безмежний патерналізм, навіть із кращих спонукань, веде в тупик. Відомо, – коли у людей є можливість самостійно розпоряджатись своєю долею, вони можуть досягнути набагато більшого і набагато швидше. Задача державної влади

– створити сприятливі умови для самодіяльного гарантування соціального забезпечення.

Ми вважаємо соціальне підприємництво перспективним напрямком. В сучасній Україні в умовах крайньої обмеженості бюджетних коштів, воно потребує державної підтримки найперше нормативно–правового характеру в сфері бюджетного і податкового законодавства. З огляду на державно–приватне співробітництво при вирішенні соціальних проблем необхідно створити умови для ведення соціального бізнесу в Україні. Зокрема, потрібно сформулювати критерії щодо умов, на яких соціальному бізнесу можуть бути надані конкретні податкові пільги. Інвестиції в соціальний бізнес можна розглядати як пожертву на користь звільнених від податків благодійних організацій або фондів і також звільняти подібні внески від оподаткування.

Таким чином, в умовах крайньої обмеженості бюджетних коштів резерви позабюджетного фінансування соціальних гарантій знаходяться в таких джерелах:

- самодіяльні категорії населення мають надавати гарантії самі собі, лише тими, хто без власної вини не може гарантовано забезпечити своє існування (старі, немічні, хворі) повинна опікуватися держава;
- благодійництво і спонсорство філантропічного характеру з боку фізичних і юридичних осіб;
- соціальні допомоги і послуги на засадах волонтерства;
- соціальне підприємництво на засадах соціальної місії бізнесу, його некомерційної діяльності та добровільної ділової ініціативи; приклад со-

ціального підприємництва за рубежом має стати орієнтиром для соціальних підприємців в Україні.

Список використаних джерел

1. Соціальні технології: світовий досвід та тенденції розвитку в Україні: Монографія / За ред. В.В. Барабаша. – Херсон, Вид-во: ПП Вишемирський В.С., 2008. – 340 с.
2. «Світовий рейтинг благодійності – 2016» – [Електронний документ] – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua>
3. Гринчук Н. Роль держави в процесі соціалізації економічних відносин // Н. Гринчук / Актуальні проблеми державного управління. – Зб. наук.праць ДРІДУ НАДУ / Редкол.: С.М. Серьогін (голов. ред.) та ін. – 2014. – Вип. 3 (17). – С.67–69
4. Тропіна В.Б. Фіскальне регулювання соціального розвитку суспільства / В. Тропіна; НДФІ. – К., 2008. – 368 с.
5. Юнус М. Создавая мир без бедности: Социальный бизнес и будущее капитализма / Мухаммад Юнус, Алан Джоли. – М.: Альпина Паблицерз, 2010. – 307 с.
6. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації в Україні» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 25, ст.252 – [Електронний документ] – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
7. Податковий кодекс України від 02.12.2010 №2755–VI [Електронний документ] – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
8. Закон України «Про громадські об'єднання» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 1, ст.1 – [Електронний документ] – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

ЗМІСТ

Макроекономічні аспекти сучасної економіки

КРАСНОШАПКА В.В., КОЖЕМЯЧЕНКО О.О. Ринок золота: тенденції та перспективи.....	3
ЛИСЕНКО О.В., БАДЗИМ О.С. Удосконалення процесу управління ризиками в банку.....	7

Інноваційно-інвестиційна політика

ШКОДА М.С. Економічні фактори інноваційного типу розвитку господарської системи.....	13
--	----

Економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності

ЗАХАРЧЕНКО О.В. Аналіз та напрямки вирішення проблем з твердими побутовими відходами.....	22
ЖИХОР О.Б., МАНЬКОВСЬКА Ю.О. Аналіз вірогідності банкрутства будівельного підприємства.....	29
МАРЧЕНКО В.М., ПОКРОВСЬКА Н.М. Системний підхід до оцінювання інтенсифікації машинобудівного виробництва.....	35
РЯБУХА Г.І. Циклічний тренд у динаміці продуктивності праці у тваринництві.....	43
ТРУШ Ю.Л., ГРИГОРЦІВ М.В., ОСАДЧУК О.П. Оцінка ефективності заходів удосконалення системи управління якістю на підприємствах.....	47
УКРАЇНЕЦЬ Т.О., РУСІНА Ю.О. Управління системою енергоменеджменту на підприємстві.....	51

Розвиток регіональної економіки

ВАСИЛЬЧАК С.В., ЖИДЯК О.Р., СТРУЧОК Н.М. Активізація сільськогосподарського виробництва на основі техніко-технологічного обслуговування в регіонах як механізм посилення продовольчої безпеки держави.....	60
---	----

Соціально-трудова проблеми

КАМІНЕЦЬКА О.В. Світовий досвід управління земельними ресурсами на основі рівня соціально-економічного добробуту.....	65
ОСАДЧА О.А. Становлення та розвиток системи планування видатків місцевих бюджетів України.....	71
СКВОРЦОВА С.Я. Альтернативні джерела фінансового забезпечення соціальних гарантій населення.....	78

До авторів збірника

Шановні автори!

*Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
приймає до друку у періодичному збірнику
«Формування ринкових відносин в Україні» статті з економічної тематики*

При подачі статті до редакції необхідно оформити її за поданими нижче правилами, а також ретельно перевірити текст на предмет виявлення граматичних, орфографічних, стилістичних та інших помилок!

1. Стаття має відповідати тематичній спрямованості збірника.

2. Обов'язковими є рецензія фахівця у відповідній галузі науки.

3. У статті відповідно до вимог ВАК необхідні такі елементи:

Стаття має містити: індекс УДК, відомості про автора (ів) на трьох мовах;

– **назва статті та анотація** на трьох мовах (українська, російська, англійська), де чітко сформульовано головну ідею статті та обґрунтовано її актуальність;

– **ключові слова** на трьох мовах до 10 слів (українська, російська, англійська);

– **постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими чи практичними завданнями;

– **аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

– **формування цілей статті** (постановка завдання);

– **виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

– **висновки з даного дослідження** і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

4. Обсяг – від 8 до 16 сторінок, формату А4 через інтервал 1,5. Поля: верхнє, нижнє, лівє, правє – 2 см. Абзац – 5 знаків. Шрифт: Arial, розмір – 12. Мова – українська.

5. Прізвище, ініціали, науковий ступінь розміщуються у правій верхній частині аркуша.

6. Відомості про автора: адреса, контактний телефон (домашній, робочий).

7. Статті, таблиці та формули мають виконуватися у редакторі Microsoft Word, якщо стаття містить формули, то вони мають набиратися у редакторі формул Microsoft Equation, який вбудований в усі версії програми Word.

8. Якщо стаття містить графіки чи діаграми, виконанні в інших програмах (такі як Excel, Corel Draw та ін.), то ці файли також додаються до статті в оригіналі програм, в яких вони виконані.

9. Графіки та діаграми можуть бути передані в графічних форматах: векторний – EPS, AI (шрифти переконвертовані в криві); растровий – TIF, 300 dpi, 256 кольорів сірого.

10. Зноски в документі мають бути оформлені за допомогою вбудованих функцій програми Word.

11. Назви файлів мають відповідати прізвищам авторів.

12. Статті надаються на диску, або іншому електронному носії інформації до диска обов'язково додаються статті в роздрукованому і якісному вигляді Текст у електронному вигляді повинен відповідати тексту в надрукованому вигляді.

13. Статті не повинні містити приміток від руки та помарок, кожен лист статті підписується автором.

14. Посилання на джерела інформації є обов'язковими. Джерела подаються в кінці статті з основними вимогами до бібліографічних описів. Нумерація джерел вздовж тексту.

15. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Редакція наукового збірника не несе відповідальності за авторські права статей, що подаються до друку.

Довідки за телефонами: (044) 239–10–49
e-mail: zbornik@ukr.net

Редакційна колегія

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Збірник наукових праць

№3 (190) 2017 р.

Періодичність – щомісячник

Редактор Примостка О.О.

Комп'ютерна верстка та дизайн Сердюк В.Л.

Підписано до друку 24.03.2017 р.

Формат 60x84 1/8. Папір офсетний

Ум. друк. аркушів 10,11.

ГарнітураEuro ре.На клад100прим.

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ 22545–12443ПР від 20.02.2017 р.

Адреса редакції: 01014, м. Київ, бул. Дружби Народів, 38

<http://dndiime.org>, e-mail: zbornik@ukr.net